

ROLAND FRÖHLICH

Dva tisíce let
dějin církve

ROLAND FRÖHLICH

Dva tisíce let
dějin církve

VYŠEHRAĐ
2008

Na přebalu:

Jean Fouquet (1415/20 – před 1481)

Kristus před Pilátem

miniatura z Livre d'Heures d'Etienne Chevalier

(Kniha hodinek Etienna Chevaliera), 1452

Chantilly, Musée Condé

Roland Fröhlich

Lebendige Kirchengeschichte. Die Erfahrung von 2000 Jahren

© Verlag Herder Freiburg im Breisgau, 1990

Translation © Mgr. Ondřej Bastl a Ing. Tomáš Bastl, 2008

ISBN 978-80-7021-964-5

OBSAH

Předmluva	11
---------------------	----

První kapitola

Z JERUZALÉMA DO ŘÍMA	13
1. Ježíš – zakladatel církve?	13
Ježíšovo vystoupení – Opuštění Zákona – Společenství nebo hierarchie	
2. Pronásledování křesťanů	18
Spor mezi Židy – Nenávidění Římany – „Nepřátelé státu“	
3. Konstantinovský obrat	25
Od chudoby k bohatství – Od pastýřů k vládcům – Svazek mezi císařem a církví	
4. Starost o čistotu víry	31
Gnóze – Ježíš Kristus: Bůh a člověk – „Jedné podstaty s Otcem“ – „Pravý Bůh a pravý člověk“	
5. Křesťanská zbožnost	39
Bratrství a ochota pomoci – Eucharistie – Láska ke Kristu – Křestní zbožnost – Ochota k mučednictví – První mniši	

Druhá kapitola

POKŘESŤANŠTĚNÍ EVROPY	52
1. Šíření víry v římském impériu	52
2. Jediné povolené náboženství	56
3. Křest Germánů	59

Gótové – Frankové jako průkopníci katolické Evropy – Irské
a anglické misie

4. Misie mezi Slovany	68
-----------------------------	----

Třetí kapitola

PAPEŽ A CÍSAŘ JAKO NOSITELÉ JEDNOHO KŘESŤANSKÉHO SVĚTOVÉHO ŘÁDU

72	72
1. Francký král jako „Imperátor a Augustus“	72
Posvěcený král – Ochráněná církev – Od „Patrimonia Petri“ k papežskému státu	
2. Císař – pán církve	78
Duchovní leníci	
3. Boj o biskupa	82
Teorie o vztahu církve a státu – Církev – Vliv Cluny – Konfrontace – Rozlišení duchovního a světského – Rozšíření papežské jurisdikce	
4. Konec církevního společenství s Konstantinopolí	90
5. Touha po opravdovém křesťanství	93
Křížové výpravy – Hnutí chudoby – Obrana a obnova – Inkvizice – Nové řády – Rozum a srdce při hledání Boha – Aristoteles – Univerzity – Mystikové	

Čtvrtá kapitola

NEÚSPĚCH CÍSAŘE A PAPEŽE	112
I. Trvalá krize	112
„Velké schizma“ – Neuskutečněná reforma – Renesanční papežové	
2. „Síly odporu“	119
Konciliarismus – „Heretikové“ – Učenci	
3. Martin Luther	126

„Ospravedlnění z víry“ – Exkomunikace – Evangelium a světský řád	
4. Reforma církve	137
Reformátoři – Koncil – Jezuité	
5. Nová doba	146
Nový svět – „Redukce“ – Misie v Asii	

Pátá kapitola

VZPOURA PROTI CÍRKVI	154
1. Knížata určují vyznání	154
2. Věda jde vlastní cestou	160
3. Zbožštění rozumu	166
Osvícenství – Proti vlivu církve – Církev podřízená státu – Boj proti pověrám – Tolerance a vzdělání	
4. Rozum srdce proti rozumu ducha	176

Šestá kapitola

ODDĚLENÍ CÍRKVE OD STÁTU	181
1. Francouzská revoluce	181
Napoleon a Pius VII.	
2. Vyvlastnění církve v Německu (Sekularizace)	186
3. Zánik církevního státu	188
4. Papež jako útočiště a střed	190
Vyhlášení papežské neomylnosti	
5. Střetnutí s „duchem doby“	194
Syllabus	
6. Začátek obnovy	197
Kulturkampf – Katoličtí laici – Řády a kongregace	

Sedmá kapitola

CÍRKEV VE 20. STOLETÍ	204
1. První světová válka	204
Úsilí papeže o mír – Uložený mír	
2. Nové směry	210
Ekumenické hnutí – Nová organizace katolické církve – Katolická sociální nauka – Úloha laiků – Církev jako misie	
3. Církev tváří v tvář diktaturám	218
Konkordáty – Italský fašismus – Reakce na italský fašismus – Výzva nacionálního socialismu – Evangeličtí křesťané – Židé – Válka	

Osmá kapitola

VÝVOJ PO ROCE 1945	230
1. Druhý vatikánský koncil	230
2. Ekumenismus	235
3. Církev jako obhájce chudých	238
„Teologie osvobození“	
4. Církev a sociální otázky	240
5. Vyhledky	241
Orientační data	243
Pontifikáty	273
Literatura	277
Zkratky	279
Poznámky	280
Rejstřík	290

PŘEDMLUVA

„Být křesťanem, to ano, ale ne v církvi“ – takové vyznání není ojedinělé. Tvář církve se mnohým zdá být stará, zkostnatělá a opotřebovaná. Církev mlčí tam, kde by měla mluvit, a tam, kde mluví, by měla z nedostatku kompetence spíše mlčet. Je lepší hledět na Krista samotného, na jeho hluboké lidství, které k němu přivádí chudé a opovrhované.

Pro jiné je církev mladá, nacházejí v ní svoji budoucnost, přátele, povzbuzení. Přes všechna selhání je v diktaturách páteří odporu, v základních společenstvích je místem živé víry, na sněmech církve a katolíků je nadějí mladých.

Ten, kdo nechce žít jen sám pro sebe, hledá společenství, a tím úporněji, čím více se cítí být osloven vírou. Církev se pro něj může znovu stát otázkou a způsobit vnitřní rozpolcení. Nachází v ní přitažlivé, charismatické osobnosti, ale i nesrozumitelnou tradici a úzkoprsost. Odpověď je možné nalézt pouze v úsilí o nalezení plné pravdy i tam, kde je zahanbující nebo strašná. Neboť jedině tak může křesťan převzít svoje dědictví, žít z jeho síly, obrátit se, stát se alternativou.

Kdo chce porozumět strukturám naší společnosti, setkává se s církví, i když se od ní distancuje. Bez ní – a budiž to přiznáno i ve sporu s ní – by nevznikl ani evropský humanismus, ani moderní přírodověda. Jen položíme-li otázku dějinám, lze rozeznat jejíj podpurný či brzdicí vliv a pouze tak mohou být překonána obvyklá kliše kritiky nebo chvály.

Pak je třeba přistoupit k druhému kroku, a to k začlenění detailů, bez nichž dějiny nežijí, do širší souvislosti. To druhé nelze učinit svévolně, ale v souvislosti s výsledky bádání o církevních dějinách. Na rozdíl od příruček, které shrnují všechny podstatné údaje pro pozdější využití, stojí v pozadí otázka, jaký postoj má-

me k církvi zaujmout. Na to není možné dát odpověď, ale její hledání je třeba podporovat. K tomu slouží také četné citace z pramenů, které mají čtenáře podnítit k dalším otázkám, k dalšímu bádání, které mu přinese odpověď na otázky, jež jsou pro něj důležité.

Tübingen, červenec 1990

Roland Fröhlich

Církev ve 20. století

Čím blíže jsou události, o nichž se vypráví, tím je těžší rozlišit významné od nepodstatného. To pak snadno vede buď k tomu, že se plnost křesťanského života rozšiřuje výčtem, nebo že se orientuje na církevní „vládu“, a z dějin církve se pak stávají dějiny papežství. Také vzhledem k tomu, že výběr a hodnocení událostí se stává zlomkovitější a spornější než v dřívějších stoletích, je zde třeba odhalit hlubší vývoj. Obě světové války jsou pro pamětníky nejen vzpomínkou na strašnou dobu, která zastínila všechno obvyklé; ony zcela změnily pocit ze života. Optimismus, z něhož žila občanská svoboda, rozvoj věd a evropský rozmach, spojený s důvěrou ve vlastní morální úroveň a s misiónářskou horlivostí, s níž Evropané přinášeli „divochům“ blaho evropské kultury, roztál s novými pochybnostmi o člověku samotném. Zároveň s propojením států vyvstaly v rychlém sledu celosvětové problémy jako hlad, chudoba, přelidnění, ekologické škody a zbrojení k novému násilí. To představovalo zcela novou výzvu také pro církve.

1. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

Když Rakousko zaslalo 23. července 1914 Srbsku ultimátum, události následovaly rychle za sebou: Srbsko mělo soudně zakročit za účasti rakouských úředníků proti všem účastníkům atentátu na následníka trůnu Františka Ferdinanda v Sarajevu (28. června) a kromě toho potlačit všechnu propagandu proti Ra-

kousko-Uhersku (tzn. podporu úsilí Slovanů o autonomii). Na odpověď mělo 48 hodin.

Protože Rusko ujistilo Srbsko svou pomocí, odmítli Srbové rakouské požadavky, resp. dali jen neurčité přísliby. Proto vyhlásilo 28. července Rakousko Srbsku válku. Dvanáctihodinové ultimátum Německa Rusku na zastavení mobilizace nebylo respektováno, proto 31. července následovalo německé vyhlášení války Rusku. Francie pak ve stejnou dobu neodpověděla kladně na německé ultimátum, aby do 18 hodin vyhlásila svoji neutralitu vůči Německu ve válce s Ruskem, proto Německu vyhlásilo 3. srpna válku také Francii. Ve snaze o rychlé ukončení války na dvou frontách vítězstvím na západě vpochoďovala německá armáda do neutrální Belgie. To mělo za následek vstup Anglie do války.

V necelých deseti dnech byly do války zapleteny hlavní mocnosti Evropy. Itálie se v květnu 1915 přidala ke spojencům, USA pak v dubnu 1917, kromě nich se zapojilo do války ještě více než 25 malých států. Než 11. listopadu 1918 zbraně umlkly, ztratilo svůj život deset milionů lidí.

V národech, které vedly válku, žilo 188 milionů katolíků, tedy dvě třetiny všech lidí (z toho 64 milionů katolíků v ústředních mocnostech). Jejich vyznání jim nebránilo v tom, aby s nadšením a pocitem, že slouží právu, šli do války. Naopak se zdálo, že válka spíše zbožnosti prospěla:

„Začátek války přinesl téměř ve všech zemích se vzplanutím lásky k vlasti a národním nadšením i posílení zbožnosti a církevní aktivity, především v Německu. Zvýšila se zdatně návštěvnost kostela a ze strany katolíků i přístupování ke svátostem. Ochota k oběti a vědomí sounáležitosti širokých kruhů se projevila v krásných činech. Vojenské duchovenstvo mělo mezi pochoduujícími a bojujícími oddíly a v lazaretech vděčné pole působnosti. Mezi stranami a konfesemi a mezi vzájemně se potírajícími světovými názory panoval přinejmenším na nějakou dobu tichý mír.“¹

V rámci dějin církve se pro období první světové války obvykle poukazuje jen na mírové snahy Benedikta XV. O postoji zbytku církve, nakolik se za mír zasazovali biskupové, kněží a řeholníci, se dozvídáme jen málo. Světovou válku církevní historikové zprvu vysvětlovali jako výsledek chybných politických postupů, její hlubokou příčinou však bylo „odcizení se států a národů Bohu v novější a poslední době, jejich odpad od křesťanských ideálů a od někdejšího ducha společenství, jejich vědomý příklon k materiálním hodnotám a k nekřesťanskému národnímu egoismu“². Válka byla událostí mimo církve, ta ji nechtěla ani neschvalovala – církve byla bez viny.

Úsilí papeže o mír

Pius X. zemřel v osmdesáti letech, tři týdny po vypuknutí války. V předchozích letech měl častěji vyjádřit obavy z vypuknutí války. Nepozvedl-li svůj hlas s prorockým varováním, pak snad jen proto, že měl jen stěží naději na to, že jeho hlas bude vyslyšen, ale i z toho důvodu, že rozsah a hrůzy ničení předvídat nemohl.

Na vlastenecko-národní sebereflexi tehdejší doby měli značný podíl jak katolíci, tak i protestanté. V Německu vzdala roku 1897 katolická strana Centrum svůj odpor proti plánům na zbrojení a nechala si od kancléře von Bülow blahopřát ke své „německé národní politice“. Ve Francii se všechno „správně katolické“ rovnalo všemu „správně francouzskému“ a protiněmeckému. Když roku 1909 založil lyonský inženýr Vanderpol „Ligu francouzských katolíků za mír“, zajímalo se o ni pouze 700 věřících a na kongres za německo-francouzské porozumění, který zorganizoval s lutyšským biskupem, vyslali svého zástupce pouze čtyři biskupové. Nedůvěra vůči pacifistickým kruhům spočívala sice i v tom, že byly vedeny především socialisty a zednáři, stejnou roli ale hrálo i tradiční chápání, že vyrábět zbraně je ušlechtilé, že odvaha je veliká ctnost a že smrt za vlast je nejvyšší ctí.

Zdá se (přes mnohá protichůdná svědectví)³, že když se Pius X. dozvěděl o ultimátu Srbsku, postavil se za tvrdou linii Rakouska. Je však jasné, že na válku mezi velmocemi přitom nepomyslel. Již 2. srpna 1914, dva dny po německém vyhlášení války Rusku, vyslal svoji mírovou výzvu ke katolíkům všech zemí.

Benedikt XV., rodilý Janovan, nenechal od počátku nikoho na pochybách, že má v úmyslu zachovávat přísnou neutralitu. Jak vyplývá z jeho prohlášení z 22. ledna 1915, jakýkoli jiný postoj by míru neprospěl, ale vnesl do církve spor. Jako náměstek Kristův se považoval za otce všech lidí.

Tomuto postoji odpovídají opatření na pomoc pro oběti války, která okamžitě zavedl. Nedbal přitom ani na vyznání ani na státní příslušnost trpících. Zorganizoval přes Švýcarsko výměnu válečných zajatců, zařídil převoz více než 100 000 raněných nebo nemocných do neutrálních zemí, staral se o zacházení s válečnými zajatci a zorganizoval pátrání po pohřešovaných. Pomocí osobních dopisů sultánu Mehmedu V. se – s dílčím úspěchem – pokusil ukončit masakr Arménů a asyrských Chaldejců. Vzhledem ke všeobecnému utrpení to byla jen kapka v moři, pro mnohé jednotlivce ale pomoc, zachraňující život.

Vstupu Itálie do války se Benedikt XV. pokusil zabránit diplomatickou cestou. Zdálo se, že je to možné jen územními ústupky Rakousku. Pracovník papežského státního sekretariátu Eugenio Pacelli (pozdější Pius XII.) byl na počátku roku 1915 vyslán do Vídně, od císaře Františka Josefa se mu však nepodařilo získat žádné přísliby. Dne 23. května vyhlásila Itálie válku Rakousko-Uhersku (28. srpna 1916 i Německu). Před tím se však nechala Spojenci ujistit, že se Vatikán nebude podílet na budoucích mírových jednáních. Papež hledal vytrvale další cesty k míru. Na jaře 1916 navázal kontakty s Matthiasem Erzbergerem, členem německého říšského sněmu, aby probral možnosti separátního německo-belgického míru, protože obnovení Belgie se zdálo být hlavní podmínkou dohody s Anglií. Když Německo veřejně oznámilo 12. prosince 1916 svoji ochotu

k mírovým rozhovorům, dala Anglie Vatikánu na vědomí, že papežova podpora této mírové ofenzivy je nežádoucí, neboť pozice ústředních mocností je příliš výhodná. Následně se kurie pokusila o zprostředkování dohody mezi válčícími mocnostmi. Eugenio Pacelli, od května 1917 papežský nuncius v Mnichově, odcestoval v červnu do Berlína k rozhovorům s Bethmann-Hollwegem. Když říšský kancléř hovořil o úmyslu obnovit nezávislosti Belgie a nevyloučil ani resignaci na Alsasko-Lotrinsko při úpravě hranic, zdálo se, že dojde ke zlomu. Následná jednání s rakouským císařem Karlem I. (30. června) naznačovala i zde zásadní ochotu k územním ústupkům Itálii. Na tomto základě vypracovala kurie mírovou výzvu, kterou zaslala 9. srpna (datována byla 1. srpna) válčícím mocnostem.

Nóta obsahovala konkrétní návrhy: vyklizení všech území k tomuto datu obsazených (výslovně bylo požadováno stažení německé armády z Belgie a Francie a navrácení německých kolonií Anglií), oboustrannou resignaci na náhradu válečných škod, Belgie měla získat plnou politickou, vojenskou a hospodářskou nezávislost, Německo a Francie, Rakousko a Itálie měly přezkoumat svoje územní požadavky „v duchu usmíření“ a přitom brát ohled „na přání národů podle měřítka spravedlnosti a možností“. Pro zajištění míru navrhl papež všeobecné odzbrojení a ustavení smírčího soudu, který by ovšem měl mít moc k prosazení svých rozhodnutí proti vzpouzejícím se státům.

Rusko, Itálie a Francie neodpověděly, Anglie vyjádřila s návrhy, aniž by se k nim zavazovala, zásadní souhlas, požadovala ale ještě závazné záruky stran budoucnosti Belgie. Wilson prohlásil za Spojené státy, že bez odstoupení Viléma II. nemůže dojít k mírovým jednáním. Německo papeži zdvořile odpovědělo a vyjádřilo neurčitou ochotu přistoupit na návrhy. Rakousko dalo na vědomí, že není možné vyhovět italským nadějím ohledně Tridentu a od příslibů daných Pacellimu tím ustoupilo. Když potom 24. září odmítl nový říšský kancléř Michaelis (od 14. července) vydat jasné prohlášení k otázce Belgie, rozplynuly se vyhlídky na papežský mírový program úplně. Přesně vzato neměly

naději na úspěch, protože válčící státy sice chtěly mír, ale s podmínkami, které se opačné straně zdály nepřijatelné. Přispěla k tomu i zvláštní přání vojenského velení. Pokračování ve válce slibovalo šance na lepší výchozí pozice pro jednání, a to i za cenu oběti života statisíců.

Uložený mír

Nebyl to ani národ ani císař, kdo přiměl zbraně umlknout, ale nejvyšší velení armády. V polovině srpna 1918 prohlásili Hindenburg a Ludendorff, že již není možné zvítězit a na konci září vyzvali vládu, aby neodkladně zajistila klid zbraní. Podmínky, které musela podepsat německá delegace 11. listopadu v Compiègne, se rovnaly kapitulaci. Následující mírové rozhovory v Paříži (od 29. ledna 1919) bez účasti Němců se spíše podobaly dělení kořisti: Německá říše ztratila versailleskou smlouvou (28. července 1919) 13% svého území a 10% svého obyvatelstva, 28% svých uhelných zdrojů a 75% nalezišť železné rudy. Po vojenské stránce byla se svým stotisícovým vojskem bez těžkých zbraní degradována na úroveň bezvýznamnosti. Po prohlášení o „jediném viníku války“ muselo nahradit škody – přesná suma spočítaná vítězi činila do roku 1921 132 miliard marek ve zlatě splatných ve splátkách do roku 1988.

Bylo dosaženo bezmocnosti Němců, myslelo se tedy, že je možné zapomenout na jejich vůli po míru. Nemálo lidí samozřejmě varovalo před „versailleským diktátem“. Francouzské požadavky se pokusili zmírnit např. Lloyd George a prezident Wilson. K zamyšlení mělo nutit také to, že neutrální Benedikt XV. označil smlouvu za nespravedlivou. Jeho se ale na mínění nikdo neptal – státy, i ty katolické, se již dříve rozhodly, že už nedovolí církvi mluvit do mezinárodní politiky.

Ovlivnila světová válka změnu myšlení? Nemůžeme se zde pokoušet o analýzu vlivu válečných zážitků v rovině politické, náboženské, filosofické, literární a umělecké. Na konci války

nebyl pochopitelně počáteční entuziasmus – a to ani u vítězů. Bitevní pole nebyla památníky slávy, ale hřbitovy a touha po míru byla u všech silná. Ocitala se ovšem v konfliktu s rostoucím nacionalismem. Toto rozpolcení bylo zřejmé v odporu proti iniciativě prezidenta Wilsona za založení Společnosti národů: návrh sice podpořili všichni, nepostoupili však svá práva na suverenitu, která by umožnila zavést sankce Společnosti národů proti rušiteli míru (když např. Itálie zahájila tažení proti Habeši). Stejně tak se vůle ke všeobecnému odzbrojení střetala s touhou po velikosti národa, a proto zůstala jen na papíře. Válka usnadnila u poražených proměnu společnosti: během poslední války padl v Prusku trojtřídní volební systém, v celé říši byly připuštěny k volebním urnám i ženy. Svě trůny museli opustit tři císařové: car Mikuláš II. v březnu 1917, císař Vilém II. 9. listopadu a rakouský císař Karel I. 11. listopadu 1918. Po žádném z nich nenastoupil dynastický nástupce, což bylo znamením, do jaké míry se prosadily demokraticko-republikánské představy.

2. NOVÉ SMĚRY (1918–1933)

Církev nepatřila ani k vítězům ani k poraženým. Poprvé se chopila – po značné ztrátě svých politických a hospodářských pozic v Německu, Francii a Itálii – účinně své nové role: starat se, napomínat a pomáhat znesvářeným státům. V „caritas“, kterou praktikuje bez ohledu na hranice států a vyznání, se odráží nové sebepochopení, které vystupuje v průběhu století stále zřetelněji: církev jako obhájce člověka a především lidství, nejen jako ochránce vlastních věřících.

Ekumenické hnutí

Ti, které zasáhla válka, zažili, jak utrpení odstranilo bariéry mezi přítelem a nepřítelem, mezi stranami a světovými názory. To

postihlo i náboženství. Náznaky dialogu a spolupráce, které se objevily již v době před počátkem války, pokračovaly s větší intenzitou. Katolická církev se sice zpočátku chovala značně zdrženlivě, dlouhou dobu se vyhýbala účasti na mezikonfesionálních setkáních a v organizacích, protože se bála, že by takto vyjádřila rovnoprávnost s ostatními církvemi a tím se prohřešila proti nároku vlastní víry. I v ní se však změnilo ovzduší, které pak vedlo na II. vatikánském koncilu ke zcela nové definici jejího vztahu k ostatním křesťanským církvím. Ve dvacátých letech se z vlastní iniciativy pokoušela najít bližší vztah k odděleným východním církvím.

Nesmyslnost toho, že se křesťané pobíjejí navzájem, přiměla luteránského biskupa z Uppsaly Nathana Söderbloma k napsání výzvy, již adresoval na konci září 1914 všem církvím, zataženým do války. V Uppsale se však sešli jen zástupci neutrálních zemí – jejich mírové snahy zůstaly bez úspěchu. Söderblom ve svém úsilí nepolevil: roku 1925 dosáhl svolání „Světové konference křesťanských církví“ do Stockholmu (zúčastnili se jí i pravoslavní), jejímž tématem se stala spolupráce v praktických oblastech. Církev, které měly ve svém závazku titul „Křesťanství v praxi“ (Life and Work), chtěly ve společných komisích vypracovat stanoviska k hospodářským a sociálním otázkám, k etickým problémům a k mezinárodním vztahům. Ve stockholmském motu „Nauka rozděljuje, služba sjednocuje“ zazněla již jako cíl jednota, nejenom spolupráce.

Toto hnutí se setkalo s jiným, k němuž se stala podnětem trapně pocíťovaná konkurence více křesťanských církví v misijních oblastech. Roku 1910 se konala v Edinburghu z podnětu „Křesťanského světového svazu studentů“ (John R. Mott) misijní konference, která spojila na deset dnů 1335 delegátů. Výsledkem bylo nejen založení „Mezinárodní rady misí“, ale také, po dalším setkání (1920) v Lambethu (londýnské rezidenci canterburského arcibiskupa), i vůle po sblížení v oblasti nauky. Po odpovídajících přípravách bylo potom v roce 1927 založeno hnutí „Víra a řád církve“ (Faith and Order), na němž přislíbily spolu-

práci vedle velkého množství evangelických denominací (především z USA) i církve anglikánská a pravoslavná. Církve zjistily, že se navzájem téměř neznaly a že by se měly nejprve zabývat „religionistikou“. Prvním úkolem bylo v tématech „podstata církve, duchovní úřad, svátosti a jednota církve“ přezkoumat, kolik je společného a kolik otázek je rozdílných.

Dopis konstantinopolského patriarchy všem křesťanským církvím z roku 1920, v němž navrhuje založení svazu církví podle vzoru Společnosti národů, ukazuje, nakolik k takovému sblížení všeobecně přispěly dobové proudy a nová zkušenost, že lidstvo je jedna v úzkém společenství žijící rodina, v níž již neexistují žádné izolované osudy. Vytvoření společného orgánu zodpovědného za otázky jednoty křesťanů měly za cíl i závěry jednání „Life and Work“ a „Faith and Order“. Nová Ekumenická rada církví (1937) měla mít svoje sídlo v Ženevě, sídle Společnosti národů. Byla definována jako „společenství církví, které uznávají našeho Pána Ježíše Krista jako Boha a Spasitele“. Avšak k prvnímu společnému zasedání – a tím i oficiálnímu založení – došlo kvůli nové světové válce až v roce 1948 v Amsterdamu. Zde vydalo 147 církví ze 44 zemí (bez církve katolické a pravoslavné) prohlášení:

„Kristus nás učinil svým vlastnictvím a v něm není žádné rozdělení. Tam, kde Jej hledáme, najdeme Ho společně. Zde v Amsterdamu jsme od Něj a tím i jeden od druhého přijali novou povinnost, a proto jsme vytvořili tuto Ekumenickou radu církví. Máme pevnou vůli zůstat pospolu. Vyzýváme křesťanské církve celého světa, aby vyjádřily souhlas s tímto závěrem a aby ho společně ve vlastním životě uskutečňovaly.“⁴

Nová organizace katolické církve

Ačkoliv můžeme ve všech obdobích dějin církve nalézt reformy a vnitřní pnutí, mohou opatření 20. století platit za zvláště intenzivní nástup k nalezení odpovědi na novou situaci církve pone-

chané sobě samé. Jestliže patřila až do 19. století k prvořadým úkolům papeže politická taktika, pak se může nyní záměrně dovést ke konci odklon od politiky. Byl to Pius X., který se intenzivněji zaměřil na „vnitřní“ úkoly. Reorganizoval kuriální správu, rozdělení církve ve světě na arcibiskupství, diecéze, prelatury, apoštolské vikariáty, apoštolské prefektury a misijní stanice a již v roce po svém zvolení (1903) zahájil práce na novém kodexu kanonického práva.

Trvalo dvanáct let, než papež – nyní již Benedikt XV. – oznámil dokončení nového „Codexu Iuris Canonici“, který vstoupil v platnost 19. května 1918 a platil pro celou církev latinského obřadu. Přes svoji neprůhlednost pro řadové věřící (který pocítil důsledky manželského práva zvláště intenzivně při rozdílnosti vyznání a při rozvodu) vytvořil pro život církve jednoznačnější společný základ, než ve své dřívější podobě. A protože papež sám právo prosazoval a jím stanovená komise kardinálů autenticky interpretovala jednotlivá ustanovení, zesílila vazba na Řím. Tato linie odpovídala Codexu i svým obsahem, protože silněji omezovala dosavadní práva metropolitů a dávala papeži svobodně jmenovat biskupy.

S rostoucí rolí „vlády církve“ z Říma pravděpodobně souviselo i to, že papežové nyní vystupovali výrazněji jako učitelé celé církve. V encyklikách, které vycházely téměř každý rok, ve vánočních, velikonočních a svatodušních poselstvích zaujímali postoj k širokému spektru témat, přes věrouku a křesťanskou výchovu k manželství a kněžství, k eucharistii, mariánské úctě, liturgii, k otázkám společenského řádu. Tato poselství si sice nečiní nárok na neomylnost, jsou však důležitou orientací pro věřící a pro veřejnost a pro teologické fakulty jsou normou, jež těžko může být překročena.

Katolická sociální nauka

Největší pozornosti se samozřejmě těšila vyjádření k sociálním otázkám, zvláště k otázkám týkajícím se dělnictva. Církev se na tuto půdu vydávala jen velmi vážavě. Masová chudoba dělníků, tzv. „pauperizace“, existovala již téměř padesát let, než si její naléhavost uvědomil též nejvyšší pastýř. Lev XIII. odůvodňuje svoji encykliku „Rerum novarum“ z roku 1891 slovy: „Dělnická otázka pronikla do popředí celého dění.“⁵ V encyklice dále uvádí: „Je to otázka plná obtíží a nebezpečí. Je totiž obtížné určovat práva a povinnosti ve vzájemném poměru mezi zámožnými a proletáři, mezi těmi, kdo propůjčují kapitál, a těmi, kteří poskytují svou práci. A nebezpečný je tento spor proto, že ho na všech stranách zneužívají radikálové a vychytralí lidé k tomu, aby zmátli správný úsudek a tak lid štvali a pobuřovali.“⁶ Z těchto slov zaznívá trojí výzva papeže: k odstranění chudoby pracujících, k urovnání konfliktů ve společnosti a k boji proti komunismu. Jeho vývody se staly základními milníky katolického sociálního učení.

Hlavním prostředkem pro odstranění prvního problému je podle Lva spravedlivá mzda. Obrací se proti extrémnímu hospodářskému liberalismu:

„Dejme tomu tedy, že dělník a zaměstnavatel svobodně ujednají pracovní smlouvu, a speciálně o mzdě; přesto stále platí cosi z přirozené spravedlnosti, co má vyšší platnost a co je starší než svobodná vůle smluvních stran, že totiž mzda musí stačit na to, aby se z ní skromný a poctivý dělník užívil. Když však dělník, dohnán nutností nebo ze strachu před ještě horším zlem, přijímá mzdu nižší, kterou, ač nechce, přijmout musí, protože mu ji zaměstnavatel vnucuje, je to stejné jako podrobovat se násilí, proti němuž existuje spravedlnost.“⁷

Model třídního boje Karla Marxe nahrazuje papež obrazem společnosti jako těla, v němž jsou práce a kapitál různými údy, které se navzájem potřebují a musí žít ve „svornosti a rovnováze“⁸.

Této harmonie je dosaženo, plní-li obě strany svoje povinnosti, k nimž je vede církev. S hlavním požadavkem komunistů – převedením výrobních prostředků do vlastnictví lidu – se encyklika vypořádává rozlišením mezi vlastnictvím a využitím. Vlastnictví je dovoleno a je potřebné, ale „člověk nemá vnější statky vlastnit tak, jako by byly jen a jen jeho, nýbrž jako by byly společné, totiž tak, že z nich ochotně uděluje lidem v nouzi“⁹. Důležitým krokem bylo, že papež uvítal když ještě ne odbory, tak dělnická sdružení, a apeloval na zodpovědnost státu, aby pamautoval na zákonnou ochranu dělníků.

O čtyřicet let později obnovil a potvrdil tuto koncepci Pius XI. (encyklika „Quadragesimo anno“ z roku 1931) a charakterizoval nejnovější vývoj:

„Volná soutěž zničila sama sebe, na místo volného trhu nastoupila hospodářská diktatura...

Co se pak týká vzájemných vztahů mezi jednotlivými státy, z téhož pramene pocházejí dva různé důsledky: přehnaný nacionalismus nebo též hospodářský imperialismus na jedné straně a z druhé strany pak neméně zhoubný a zavrženíhodný finančně-kapitalistický internacionalismus neboli mezinárodní finanční imperialismus, jehož vlast je tam, kde se vede dobře.“¹⁰

Právě tak ostře kritizoval socialismus. I když obsahuje něco pravdy, v jeho základech spočívá mylné chápání společnosti. Vznesené, Bohem určené poslání člověka je mu zcela neznámé. „Co nejlepší zabezpečení člověka věcmi, které by sloužily k zpříjemnění pozemského života, se stává tak důležité, že vyšší statky člověka, svobodu nevyjímaje, musejí ustoupit a třeba i být obětovány potřebám vysoce efektivní výroby. Jeho závěr, podle něhož je nemožné být zároveň řádným katolíkem a opravdovým socialistou, se sice vztahuje především na teorii o společnosti, měl by však mít i politické důsledky, pokud by ztěžoval sbližování se socialistickými stranami.“¹¹

Úloha laiků

Množství pokynů a rad pro církevní život, jež nyní zaznívaly z Říma, odpovídalo obrácení dovnitř, péči o vlastní dům. Především Pius X. se považoval za pastýře duší v obecné církvi. Římskému kléru předepisoval pravidelné exercicie (vždy po třech letech), všem kněžím doporučoval kontemplaci a duchovní četbu, zpytování svědomí a duchovní cvičení.¹² Biskupové se měli v první řadě starat o náboženskou výuku mládeže, o přípravu na přijetí svátostí, o další vzdělávání dospělých ve víře.¹³ Radil k častějšímu, dokonce každodennímu přijímání eucharistie a k prvnímu svatému přijímání připouštěl děti asi od sedmi let (jakmile byly schopny „rozlišovat mezi eucharistickým a obyčejným chlebem“). Vydal také normy pro církevní hudbu a pro začínající liturgické hnutí.

Jak se během desetiletí po Francouzské revoluci aktivizoval odpor katolíků proti vládám nepřátelským nebo nelaskavým vůči církvi, tak tomu bylo i v první polovině 19. století ve společnosti, oddělující se od církve. Katolíci se shromažďovali a demonstrovali svoji přítomnost. Eucharistické kongresy – původně (1874) poutní setkání k uctívání eucharistie – nabízely stále více příležitostí k sebepoznání katolického lidu a k demonstraci víry, loajality k církvi a společenského významu. Představitelé církve si také uvědomovali, že protestní ústup stranou po vyvlastněních, zákonech o odluce a po obsazení církevního státu znamenal, že utváření společnosti církev přenechala jiným skupinám – k vlastní škodě a ke škodě pro poselství víry. Samotný Řím se ujal sjednocování laiků, podporoval spojení 4200 katolických spolků Itálie do „Unione cattolica popolare italiana“ (1906), požadoval pro Německo katolické dělnické spolky a stanovil normy pro účast na mezikonfesionálních odborech¹⁴. Pro Francii vyžadoval vytvoření „Sillons catholiques“ (Katolické brázdy) pod vedením biskupů místo „Sillon“ Marka Segniera, katolíka, který vzdaloval hnutí (založené roku 1893 ke křesťanské formaci společnosti) stále více od církve a připouštěl do něj

i ostatní vyznání a dokonce i svobodné zednáře. Výrazným znamením obratu bylo, když Pius X. zmírnil roku 1905 dekret „Non expedit“ (platný od roku 1868), který zakazoval italským katolíkům účast na státních volbách: „Jde-li o nejvyšší blaho společnosti, které musí být v každém případě zachráněno, je možné připustit, aby byl v některých případech udělen dispens, zvláště rozpoznáte-li, že jde přitom o spásu duší a o nejvyšší zájmy vaší církve.“¹⁵ Pius XI. se nakonec pokusil o definici aktivity katolických laiků – „actio catholica“: „Je účastí na hierarchickém apoštolátu s cílem šířit všude základy křesťanské víry a křesťanského učení, účinně je bránit a uskutečňovat je jak v soukromém tak i ve veřejném životě.“¹⁶

Církev jako misie

Nové poznání světa rychlým odkrytím dosud bílých míst na mapě světa, lepší informační a komunikační možnosti a k tomu nové sebepochopení církve jako instituce, která se má starat z opačné strany mezistátní politiky o spásu všech lidí oživily zcela nově misijní nadšení. „Cítíme“, vyznává Benedikt XV., „jako by nás hlas Pána povzbudil jako kdysi Petra: zajed' na hlubinu! Tak velmi nás nutí zápal otcovské lásky k nesčetoným lidem, abychom je přivedli do jeho náruče.“¹⁷ Na rozdíl od misíí 16. století mu už nešlo o začlenění Indiánů a černochů křtem do církve vedené Evropany. Vzrostla úcta k vlastní kultuře cizích národů, misionáři se nyní učí bezvadně ovládat jazyk misijní země, její mravy a její dějiny. Je zřejmá snaha vyjít co nejvíce vstříc zvykům a tradicím těch druhých. Kongregace pro šíření víry vyhláší roku 1935 pro Čínu, že by mohla být křesťanům za určitých podmínek dovolena úcta ke Konfuciovi a účast na slavnostech za zemřelé – o dvě století dříve zasadila opačná prohlášení misíím v Číně těžkou ránu. Nově se také projevuje snaha o církev vedenou domorodým klérem. Pius XI. vysvětil ostentativně na svátek Krista Krále roku 1926 šest čínských bi-

skupů, rok nato jednoho Japonce, o šest let později Vietnamce a Inda. Ve stejném roce 1926 byla ve Vatikánu otevřena výstava o misiích, kterou navštívilo více než milion návštěvníků a jež je vedena dále jako stálá expozice. Nadšení odpovídalo faktům: za sedmnáct let vlády Pia XI. se rozrostl počet katolíků v Indii o jeden milion, v Africe se celé kmeny hrnuly k výuce víry, takže misionáři byli na konci svých sil; podobně tomu bylo i v jižních mořích.

3. CÍRKEV TVÁŘÍ V TVÁŘ DIKTATURÁM

Druhá světová válka a události, které ji doprovázely, zejména záměrné vyhlazování Židů, se vryly tak hluboko do našeho vědomí, že hledáme viníky, abychom pochopili nepochopitelné. Otázka, zda selhala církev, je jednou částí této knihy. Ten, kdo sleduje dějinný vývoj, musí konstatovat, že senzační selhání, „obětní beránek“, neexistuje. Slepota a egoismus, vně i uvnitř církve vždy více či méně skrytě existující, vykrytalizovaly za určitých okolností v katastrofu.

Konkordáty

Po sekularizaci a po ztrátě církevního státu se Řím, stíhaný dobou protestů a politické abstinence, pokusil nalézt modus vivendi s novými mocnostmi. Dřívější protest proti zrovnoprávnění náboženství byl zapomenut. Protože vlády a ústavy zaujímaly stále více nadkonfesní stanovisko, šlo nyní o zajištění právního statutu církve. K tomu musely být v důsledku teritoriálních změn po první světové válce a vzniku nových států po rozpadu rakousko-uherské monarchie nově uspořádány mnohé církevní vztahy. Vhodným řešením se zdály být konkordáty, tzn. úprava církevních záležitostí pomocí státní smlouvy, jež navrhl Benedikt XV. roku 1921. Následovala vlna ujednání: s novým státem

Lotyšskem (1922), Polskem (1925), Rumunskem (1927), Litvou (1927), Rakouskem (1933), Jugoslávií (1935 – nebyla však pro odpor pravoslavných Srbů ratifikována), s Československem nebyl uzavřen konkordát, ale „modus vivendi“ v roce 1928. Další konkordáty byly uzavřeny s Bavorskem (1924), Pruskem (1929), Bádenskem (1932), dále dohody s Francií (1926) a Portugalskem (1928), a nakonec Lateránské dohody roku 1929 a konkordát s nacionálně socialistickým Německem ze dne 20. července 1933.

Při jednáních šlo církvi především o zajištění svobody náboženské činnosti, výchovu vlastního dorostu v katolických školách a svobodné obsazování biskupských stolic; vládám byla zajištěno jen právo uplatnit politické námitky proti navrženému biskupovi. Zájmu církve vyšel vstříc zájem státu: ten si přál, aby církve nezasahovala do politiky, a získal obvykle příslib, že bude bráněno jakékoli stranicko-politické angažovanosti ze strany duchovních a řeholníků. Aniž by si uvědomovala dosah, uzavřela se církve do zvláštní nepolitické existence, podporované rovněž vynětím duchovních z branné povinnosti. Katoličtí laici, do jejichž působnosti spadalo politické prosazování křesťanských představ o společnosti, neměli totiž vlastní vedení, které by nepodléhalo kléru. Výběr při volbách byl zcela ponechán jejich vlastnímu politickému názoru (výjimku představovala situace, kdy se zdálo, že jsou ohroženy tradiční pozice církve – např. v otázkách morálky – nebo svoboda církevních spolků mládeže nebo škol). Nepředstavovali tedy pro diktatury překážku, kterou by bylo nutno brát vážně.

Italský fašismus

Postoj církve k nacionálnímu socialismu nemůže být posuzován nezávisle na její zkušenosti se sovětskou diktaturou a italským fašismem. Nedůvěra k socialismu a odmítání marxistické teorie společnosti 19. století byly potvrzeny, ba dokonce upevněny vý-

vojem po Říjnové revoluci. Komunismus se musel jevit se svým deklarovaným ateismem (i když hrál v marxistické teorii jen podružnou roli) jako vlastní ohrožení církve, ba celého světa. Náléhavost tohoto nebezpečí odsouvala do pozadí všechny ostatní hrozby, politická hnutí byla dokonce hodnocena podle toho, zda směřují k potlačení komunismu.

Reakce na italský fašismus

Vítaným spojencem proti šíření komunismu v Itálii se stal Mussolini, který svým „pochodem na Řím“ (28. října 1922) převzal politické vedení. Na druhé straně vyvolalo vykročení jeho fašistů hlubokou skepsi – Vatikán před volbami roku 1924 výslovně odsoudil jejich násilné činy. Kurie se opatrně pokusila o právní zajištění svého postavení. Obnovení církevního státu nebylo myslitelné, stejně jako další pokračování dobrovolného věznění papeže ve Vatikánu. První znamení smíru přišlo ze strany církve již v roce 1920, když Benedikt XV. přestal odmítat přijetí katolických hlav států, které navštívily římskou vládu. K navázání kontaktů s Mussolinim nutily i finanční úvahy, protože Banca di Roma, vedená Vatikánem, by se bez státní pomoci ocitla před konkursem. Mussolini sledoval ze své strany politický úspěch: konečné vyjasnění „římské otázky“ bylo proto jeho zásadní podmínkou. Po několikaletých rozhovorech byly roku 1929 uzavřeny „Lateránské dohody“ a s nimi spojený konkordát. Byla uznána plná suverenita papeže nad 400 hektary města Vatikán, bezpečnost a ochrana papeže byla postavena na roveň ochrany krále a bylo zaplaceno 1,75 miliard lir jako odškodnění. Papež uznal ze své strany Italské království v čele s Římem jako hlavním městem. Katolické náboženství bylo prohlášeno za státní náboženství, stát převzal církevní manželské právo. Všem kněžím byla zakázána politická činnost a zároveň byli i s řeholníky vyňati z branné povinnosti. Obě strany považovaly dohodu za úspěch: Pius XI. proto, že věřil, že zachránil Itálii jako katolic-

ký stát, a Mussolini proto, že zvedla jeho reputaci a protože se cítil být vázán paragrafy jen potud, pokud to bylo pro něj výhodné. Již v roce 1931 rozpustil všechny církevní spolky mládeže pro jejich údajnou politickou činnost. Byly znovu povoleny kvůli zostřující se výměně názorů, vyvolané encyklikou „Non abbiamo bisogno“ (29. června 1931), avšak již nikoli jako jednotná „Katolická akce“, ale jako 250 navzájem nezávislých diecézních spolků, jejichž poslání bylo definováno tak úzce nábožensky, že jim byl zakázán dokonce i sport. Kurie souhlasila s touto úpravou jen váhavě, protože na totální konfrontaci s režimem nebyli itaľští katolíci připraveni. V roce 1938 tomu bylo jinak: tehdy papež odmítl přijmout nový zákon, který z hlediska státu neuznával manželství mezi katolíkem a Židem, ať už pokřtěným nebo nepokřtěným. Tentokrát stál lid církve na straně papeže, novelizaci však přesto nezabránil.

Výzva nacionálního socialismu

Zdalo se, že v Německu je nacionálně socialistické hnutí drženo v mezích ústavou výmarské republiky a církev mu zprvu nevěnovala pozornost. Paragraf č. 24 programu strany z roku 1920 mohl uklidňovat:

„Požadujeme svobodu všech náboženských vyznání ve státě, pokud neohrožují jeho stav nebo se neproviňují proti mravním a morálním cítěním germánské rasy. Strana jako taková zastává stanovisko pozitivního křesťanství, aniž by se vázala na určité vyznání. Bojuje proti židovsko-materialistickému duchu vně i uvnitř a je přesvědčena, že trvalé ozdravení našeho národa může nastat jen podle zásady ‚Prospěch obecný před prospěchem osobním.‘“¹⁸

Také Hitlerův „Mein Kampf“ obsahuje podobně uklidňující, i když neurčité věty: „Úlohou hnutí není náboženská reformace, ale politická reorganizace našeho národa. Ta vidí v obou náboženských vyznáních stejně cenné opory pro existenci našeho ná-

roda a bojuje proti těm stranám, které chtějí snížit tento základ nábožensko-mravního a morálního zpevnění našich lidových mas na nástroj svých stranických zájmů.“¹⁹ Biskupové začali varovat své věřící až roku 1930, kdy NSDAP získala ve volbách do říšského sněmu 18,3% hlasů (oproti 2,6 % o dva roky dříve!). Mohučský ordinariát k tomu řekl:

„Ptáme se: Co to jsou morální a mravní city germánské rasy... Co je tu třeba chápat pod pojmem pozitivní křesťanství? Vůdci NSDAP chtějí německého Boha, německé křesťanství a německou církev....

Tímto pojetím náboženství se nacionální socialisté dostali do postavení nepřátelského ke katolické církvi, proto také nacionálně socialističtí řečníci opakovaně vyslovují myšlenku: Bojujeme proti Judovi a Římu. Hitler snad napsal ve své knize *Mein Kampf* slova uznání o křesťanském náboženství, to nás ale nezmate, protože kulturní politika nacionálního socialismu stojí v rozporu s katolickým křesťanstvím.

Předchozí vývody nám dávají odpověď na otázky: Může být katolík zapsaným členem Hitlerovy strany? Může katolický farář dovolit, aby se členové této strany korporativně účastnili církevních pohřbů nebo jiných událostí? Smí být katolík, který se hlásí k zásadám této strany, připuštěn ke svátostem? Na to musíme odpovědět záporně.“²⁰

V roce 1932, poté co volební zisk NSDAP stoupl na 37,3%, potvrdila biskupská konference ve Fuldě toto hodnocení: „Je společným osudem katolického kléru a věrných katolických obránců zájmů církve ve veřejném životě, že se pro církevní zájmy katolíkům otevírají ty nejtemnější vyhlídky, jestliže tato strana získá vytouženou samovládu v Německu.“²¹

Toto stanovisko bylo velmi jasné, i když musí udivit, že zde šlo pouze o zájmy „církevní“, resp. „katolické“, a nemluví se zde o neštěstí pro celý německý národ ani o osudu Židů a komunistů. Jak je ale možné, že o pouhých sedm měsíců podpořili totiž biskupové novou nacionálně socialistickou vládu?

„Je třeba konečně uznat, že od nejvyššího zástupce říšské vlády, který je zároveň autoritativním vůdcem tohoto hnutí, byla dána veřejně a slavnostně prohlášení, jimiž vláda vysloveně zaručuje neporušitel-

nost katolické víry a výčet nezměněných úloh a práv, jakož i plnou platnost státních smluv uzavřených jednotlivými německými zeměmi a církví. Episkopát věří, aniž by rušil odsouzení určitých nábožensko – mravních omylů, která byla obsažena v našich dřívějších opatřeních, že může vyjádřit důvěru, že výše uvedené zákazy a varování nebude muset považovat za nezbytné.“²²

Hitler skutečně poskytl žádané záruky a opět zdůraznil význam církví pro svůj stát. Je třeba brát ohled na to, že církev má hájit poslušnost vůči právoplatné státní autoritě (mimo zákonů a nařízení, které odporují Božím přikázáním), i na to, že Hitler vytýčil jako ohnisko propagandy cíl zformovat a morálně eticky obnovit německý národ a že každého skeptika označoval za nepřítele národa. Byla však tato vyslovená důvěra skutečně oprávněná? Po požáru Říšského sněmu (Reichstag) byla na základě nouzových opatření zrušena platnost základních práv a byly uvězněny stovky lidí, ale čtyři dny před ním odhlasoval říšský sněm Vůdci „zmocňovací zákon“ a sám se umlčel!

Zdálo se však, že důvěru ospravedlňovala i další gesta. Hitler nabídl církvi úpravu vzájemných vztahů konkordátem. Již 20. června byla smlouva připravena k podpisu. Říšská vláda zaručila církvi svobodný výkon náboženství a samostatné řízení svých záležitostí, náboženství vyhlásila za řádný vyučovací předmět, povolila konfesní školy a „katolické organizace a spolky, sloužící výhradně náboženským, čistě kulturním a charitativním účelům“ (čl. 31), Svatý stolec slíbil „ustanovení, vylučující členství duchovních a řeholníků v politických stranách a jejich činnost pro tyto strany“ (čl.32). Později bylo církvi vyčítáno, že konkordátem dodala Hitlerově vládě mezinárodní oprávnění a vzala tak katolické opozici půdu pod nohama. Ale nehledě na to, že tehdy nebylo možné předvídat další vývoj, by zdráhání nevedlo k lepším výsledkům, spíše by bylo církvi vyčítáno, že sabotuje cestu k zajištění nebo k porozumění.

Ihned po podpisu konkordátu zazněly první stížnosti na jeho porušování. Katolické spolky mládeže byly všude vystavovány tlaku, dílem zakázány (s obviněním z politické činnosti), dílem

nuceny k dobrovolnému rozpuštění a k přechodu do Hitlerových organizací, aby „při budování Říše nestály stranou“. Kněžím, kteří nepodporovali režim, bylo zakazováno kázat, katolický tisk byl postupně umlčován, aktivní katolíci byli zastrašováni násilnými činy, ba dokonce vraždami. Celá církev pak měla být zostuzena pomocí procesů za údajné sexuální delikty svých duchovních. Do poloviny roku 1934 Hitler odstranil všechna potenciální opoziční seskupení: odbory a strany už neexistovaly, země byly „zglajchšaltovány“, vůdce SA Röhm byl „odsouzen“ Hitlerem (bez soudu zastřelen). Gestapo (Geheime Staatspolizei – tajná státní policie) pod novým šéfem Heinrichem Himmlerem (20. dubna 1934) kontrolovalo život občanů – k uvěznění stačil jen sebemenší náznak kritiky. Lid ještě věřil říšskému kancléři, který po smrti Hindenburga (2. srpna 1934) převzal i prezidentský úřad: jeho sliby a jeho úspěchy (např. pokles nezaměstnanosti ze 6 na 4 miliony v roce 1933) dovolovaly, aby se porušování práva, páchaná podřízenými bez vědomí a pověření Vůdce, jevila jako podružná záležitost. Jeden americký očitý svědek roku 1934 informuje:

„Mezi členy církve panuje ve vztahu k Hitlerovi jednomyslnost, pro niž existuje více důvodů. Mají k němu důvěru. Cítí, že národ potřebuje silnou ruku. Věří v jeho upřímnost a v jeho nezištný zájem o stát a o národ. Více členů církve zdůrazňovalo Hitlerovu osobní poctivost a jeho víru v morální charakter státu, v jeho úspěch, v to, že zruší třídní bariéry a že docílí jednoty.“²³

To mohlo platit na začátku roku 1934. Další vývoj nenechal nikoho na pochybách, že se nacionálně socialistický stát chová vůči církvi nepřátelsky. Mluvčí strany se od roku 1936 vyjadřovali, že „křesťanství a nacionální socialismus proti sobě stojí jako oheň a voda“.²⁴

Od září 1933 do března 1934 poslal Vatikán německé vládě více než sedmdesát nót a stěžoval si na porušování práva a na opatření nepřátelská víře. Nakonec se Pius XI. obrátil k němec-

kým katolíkům encyklikou „Mit brennender Sorge“ ze 14. března 1937, k níž není co dodat:

„Názorné příklady v minulém roce ukazují, kdo je zodpovědný. Odhalují machinace, jejichž cílem nebylo od samého začátku nic jiného než ničivý boj...

Ten, kdo vyjímá rasu nebo národ, státní útvar nebo nositele státní moci nebo jiné základní hodnoty pozemského zřízení společnosti, které hájí své podstatné a ctihodné místo v tomto pozemském řádu, z této jejich pozemské stupnice hodnot a učiní je nejvyšší normou všeho, i náboženských hodnot, a zbožští je v modlářský kult, ten převrací a falšuje řád věcí stvořený a nařízený samotným Bohem.... Jenom povrchní duch může propadnout této obludné nauce, mluvit o národním bohu, o národním náboženství, a pokoušet se o šílenou věc, chtít uvěznit Boha, Stvořitele světa, Krále a zákonodárce všech národů, před jehož velikostí jsou národy tak malé jako kapka v sudu, do krvavé soutěsky jedné jediné rasy....“²⁵

Bylo příliš pozdě. Ačkoli bylo papežovo slovo, distribuované v nejpřísnější tajnosti, čteno na Květnou neděli (21. března 1937) ze všech kazatelen, nestalo se podnětem pro povstání ani pro odklon katolíkům od nacionálního socialismu. Všemocná propaganda, Hitlerovy úspěchy a strach z odplaty vysvětlují tuto pasivitu jen částečně. Příliš mnoho lidí v sobě neslo pravděpodobně část toho, proti čemu měli bojovat.

Evangeličtí křesťané

Reakce protestantů proti nové ideologii a proti nové vládě byly podobné jako u katolíkům, jen s tím rozdílem, že oni – organizováni v zemských církvích – podávali extrémnější příklady jak odporu tak i konformity než centralizovaná katolická církev. Před převzetím moci sice existovali ojedinelí nacionálně socialisticky smýšlející faráři (v Durynsku byl roku 1927 založen nacionálně socialistický kruh farářů a učitelů, který roku 1929 přijal název „Němečtí křesťané“ – Deutsche Christen), avšak

oficiální místa se výrazně distancovala a „Svaz náboženských socialistů“ s Paulem Tillichem jednoznačně odmítala. Po převzetí moci následovalo několik měsíců zdrženlivého postoje, ale po Hitlerově vládním prohlášení z 23. března 1933, které uklidňovalo církve a vyzdvihovalo jejich význam, se množily projevy loajality. Vrchní církevní rada evangelické církve v Berlíně 16. dubna prohlásila, že by chtěla spolupracovat na „vzepětí nejhlubších sil našeho národa k vlasteneckému sebevědomí, pravému společenství národa a náboženské obnově“. Hitler podporoval přípravy k vytvoření říšské německé evangelické církve – ale v jeho duchu. Jmenoval faráře Ludwiga Müllera z „Německých křesťanů“ svým pověřencem pro záležitosti evangelické církve a pokusil se vší mocí tisku a propagandy prosadit jeho zvolení říšským biskupem. Když delegáti zvolili pastora von Bodelschwingh, vynutil si Hitler jeho odstoupení (L. Müller obsadil s SA-many budovu Německého evangelického církevního svazu). Po přijetí návrhu ústavy Německé evangelické církve všemi zemskými církvemi (11. června 1933) se konaly 23. července církevní volby. „Němečtí křesťané“, podporovaní ze strany NSDAP všemi prostředky, získali 60–80% hlasů.

Otevřený rozkol v evangelické církvi nastal, když měla i církev přijmout „árijský paragraf“, vylučující židovské úředníky. Martin Niemöller shromáždil všechny, kdo v tomto zákonu viděli provinění proti Písmu svatému a proti vyznání evangelické církve, do „Nouzového svazu kněží“ (Pfarrernotbund), který měl v lednu 1934 již přes 7000 členů. Proti agitaci říšského biskupa Müllera nyní vystoupily „svobodné synody“ „vyznavácké církve“, z nichž sestavila „Barmenská synoda“ (29.–31. května 1934) základní program. „Teologické prohlášení“, navržené Karlem Barthem, obsahovalo podstatu evangelické víry a charakteristiku vztahu mezi církví a státem:

„Zavrhuje falešné učení, podle něhož by se stát mohl a měl stát na základě svého zvláštního pověření jediným a totálním řádem lidského života a tak také naplňovat poslání církve. Zavrhuje falešné učení, podle něhož by si církev mohla a měla na základě svého zvláštního po-

věření přisvojit povahu státu, státní úkoly a důstojnost, a tak se sama stát státním orgánem.“²⁶

Následující roky pak sice přinesly ztroskotání říšského biskupa Müllera (v říjnu 1935) a Německých křesťanů, ale to neznamenalo zmírnění státních zásahů. Jedna ze skupin vyznavačské církve se odvážila napsat Vůdci memorandum (28. května 1936), v němž zaujala stanovisko nejen k církevní politice:

„Evangelické svědomí, které ví o své spoluodpovědnosti za národ a za vládu, je nejvíce obtíženo skutečností, že v Německu, které se označuje za právní stát, stále ještě existují koncentrační tábory a že činy tajné státní policie nepodléhají soudnímu vyšetřování.“²⁷

Protože byl tento dopis znám i v zahraničí, byli jeho autoři obviněni z vlastizrady a vedení církve se od nich distancovalo.

Židé

Jak se stavěli křesťané k pronásledování Židů? Odpověď není těžká jenom proto, že se snadno může obrátit v obžalobu nebo obhajobu, a protože archivní materiály, které by poskytly nové argumenty pro jednu či druhou stranu, nejsou ještě všechny přístupné. Je těžká i z toho důvodu, že tato otázka je součástí jiné, obsáhlejší otázky, proč německé obyvatelstvo vůbec trpělo diskriminaci a pronásledování svých spoluobčanů.

Tam, kde byl nacionální socialismus kritizován, tam byla kritizována i jeho nauka o rasách. Církve zčásti energicky odmítaly vylučovat spolukřesťany židovského původu ze života obcí. Četné také byly individuální pomocné akce pro židovské přátele. Chyběl však veřejný protest, srovnatelný s intenzitou protestu církve proti porušování jejích práv ze strany státu.

Dnes již víme, že se papež již několikrát veřejně postavil proti pronásledování Židů v Německu. Je také jisté, že byl velmi brzy informován o hrůzách koncentračních táborů. Sporným zůs-

tává důvod, kterým Pius XII. obhajoval svoji zdrženlivost: hlasitý protest by opatření proti Židům ještě více zostřil. Je však nesporné, že papež i se svými spolupracovníky ve Vatikánu pomáhali podle svých sil Židům v útěku nebo skrývat se.

Musí se nás bolestně dotknout, že Barmenská synoda neřekla ani slovo o antisemitismu, ačkoliv se o to zasazoval Dietrich Bonhoeffer.

Politováníhodné je i to, že když církve mluvily po válce o své vině, nezmínily se o nedostatku soucitu s bližním, se Židem.

Válka

Zájem o dějiny církve může snadno vést k tomu, abychom považovali církevní otázky za stěžejní bod všeho dění. „Zglajchšaltování“ církví bylo pro Hitlera sice nutným, ale dlouhodobým cílem. Jeho válečné plány, předložené již v listopadu 1937 vrchnímu velení wehrmachtu (Hossbachův protokol!!) nestrpěly žádné prudké vnitropolitické spory.

Jak ukázalo schvalování „anšlusu“ rakouskými a německými biskupy v roce 1938, bylo nacionálně socialistické smýšlení běžné i nejvyšších církevních kruzích a kalilo pohled do pozadí i na počátek války (výjimkou byl rottenburský biskup J. B. Sproll). Působilo zde také vědomí vlastenecké povinnosti, i když již vzdálené entuziasmu z roku 1914. Neměl snad umlknout odpor k nacionálnímu socialismu před rozhodujícím bojem mezi křesťanskou západní kulturou a bolševismem? Církev poslala blahopřejné telegramy Vůdci dokonce k jeho záchraně při atentátu 20. července 1944! Hitler ze své strany nařídil v roce 1940 zastavení všech opatření namířených proti církvi.

Krise ovšem nastala kvůli programu eutanazie. Od začátku roku 1940 byli mentálně postižení a nevyléčitelně nemocní „překládáni“ do nových státních ústavů. Brzy nato obdrželi jejich příbuzní zprávu o jejich úmrtí a aby na požádání převzali urnu. Této likvidace postižených osob si okamžitě povšimli ve-

doucí církevních pečovatelských ústavů. Někteří církevní představitelé intervenovali u státních úřadů, a to jak evangelický biskup Wurm, tak i kardinálové Bertram a Faulhaber, biskupové z Kolína nad Rýnem, Paderbornu, Limburku a také pastor Braune, vedoucí evangelických ústavů v Lobetalu, který se přimlouval na čtyřech ministerstvech a byl potom za „sabotáž opatření strany a státu“ uvězněn. Nejsilněji však zazněl protest münsterského biskupa hraběte von Galen, který 3. srpna 1941 z kazatelny oznámil, že podal trestní oznámení za vraždu duševně nemocných. Odezva mezi obyvatelstvem byla tak silná, že Hitler nařídil zastavení transportů (akce pokračovala pouze na východě, kam církve ani obyvatelstvo neviděli). Samo trestní oznámení zůstalo bez odezvy. Na ministerstvu vnitra si slibovali, že po válce s Galenem zúčtují.

Z ustanovení, která upravovala roku 1940 církevní poměry ve „Vartské župě“ (Warthegau v západním Polsku), je možné zjistit pravděpodobný osud církve po „konečném vítězství“:

„Z pohledu státu již neexistují žádné církve, jenom náboženské církevní společnosti s významem spolků...“

Všechny konfesní podskupiny jakož i organizace (skupiny mládeže) jsou zakázány...

Ve školách se již nesmí provádět příprava ke confirmaci...

Kromě spolkového příspěvku se nesmějí dávat žádné finanční dary církvím...

Spolky nesmějí vlastnit žádný majetek, jako např. budovy, pole, domy, hřbitovy, kromě kultovních místností...

Všechny nadace a kláštery se ruší, protože neodpovídají německé etice a politice osídlování...“²⁸

Vývoj po roce 1945

Poválečná doba je z velké části svěřena vlastním vzpomínkám. Vylíčení dějin církve se chýlí ke svému závěru: až budoucnost ukáže, které události je možné vysvětlit jako výraz hlubších procesů, které proudy jsou slabě tekoucími vedlejšími říčkami a které razí nové cesty. Některé rozvíjejí po desetiletí dynamiku, jež se ukáže jako neutuchající – a o tom bude řeč.

1. DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL

Když zemřel roku 1958 Pius XII., hodnotily jej nekrology jako jednoho z největších papežů. Nikdo neočekával, že ho jeho následník předstihne. Zvolenému kardinálu Roncallimu, biskupu a patriarchovi benátskému, bylo již 77 let. Tisk o něm hovořil jako o „přechodném papeži“ a on nezklamal – jeho pontifikát trval jen pět let, do svatodušního pondělí 1963. Avšak tento krátký čas mu stačil k tomu, aby dal církvi novou vnější i vnitřní tvář.

Papežova osoba a koncil si navzájemodpovídaly neobvyklým způsobem: v souladu s vlastní otevřeností dal koncilu prostor pro nové cesty, takže se neprosadili strnulí strážci tradic, ale ti „otevřenější“.

Pius XII., syn římské úřednické rodiny, ztělesňoval ve svém vystupování aristokrata: vzdělaný, ovládající se, kultivovaný, přátelský, ale s nádechem odstupu, který dával – byť nechtěně –

pocítit jako někdo, kdo ví, že stojí výše. Jan XXIII., rolnický syn ze Sotto il Monte (Bergamo), zůstal i na papežském trůnu jedním z lidu. Místo aby se omezil na úzký okruh tradičních povinností, které musel splnit a na nabídku pouze obvyklých slavnostních vystoupení na veřejnosti, začal navštěvovat nemocnice, dokonce i vězení, a činil tak se samozřejmostí biskupa, který se stará o své svěřence. Tomuto postoji odpovídalo i svolání duchovních pastýřů Říma ihned po jeho nástupu do úřadu, aby s nimi projednal společné úkoly.

Společně s oznámením římské diecézní synody vydal 25. ledna 1959 prohlášení, které přišlo jako blesk z čistého nebe, že chce svolat všeobecný koncil. Na pozdější dotaz Jan XXIII. odpověděl, že se nejednalo o dlouho připravovaný plán, ale o „vnuknutí“. Senzačnost tohoto oznámení oživil průběh koncilu: struktury tridentského koncilu, staré 400 let, byly rozbity nečekaným způsobem.

Jak zřejmý je význam koncilu pro laiky, tak málo byli nakloněni koncilům papežové posledních století: po Tridentu (1545–1563) se konalo všeobecné shromáždění církve jen v roce 1870, od něhož očekával Pius IX. jednomyslné odsouzení moderních myšlenkových proudů. Po prohlášení o papežské neomylnosti a jeho plné moci k vedení se zdály být koncily zbytečné: v nejlepším případě se mohly zdát vhodné k působivému podání římského stanoviska celé církvi. Po vyhlášení koncilu panovalo skutečně velké napětí, zda koncil ponese rysy kuriálních úřadů, nebo zda bude odpovídat 1812 „postulátům“ biskupů, řádových představených a katolických fakult. Zdálo se, že pravdu budou mít skeptikové. Když byl 11. října 1962 zahájen koncil s 2540 účastníky s hlasovacím právem, byla prvním úkolem volba deseti komisí, které měly redigovat dekry, které se pak měly předkládat plénu ke schválení. Kurie navrhla jednoduše převzít teology komisí, kteří připravovali koncil (a již patřili většinou ke kurii), a předložila příslušné volební seznamy. Plénum odmítlo k nemilému překvapení kurie tento návrh, vyžádalo si čas a předložilo potom seznamy sestavené zcela jinak.

Účastníci koncilu dali zřetelně najevo, že nechtějí na koncilu pouze schvalovat návrhy připravené v režii Říma. Když toto papež Jan přijal, předpověděl tím v podstatě další průběh koncilu. Jeho skromnost a vposledku hluboký realismus mu dovolily ukázat, že odpověď církve na otázky doby se dá nalézt jen společným hledáním. Symbolem toho, že chápal sám sebe spíše jako bratra než „Otce“, může být i to, že u vchodu do koncilové auly (svatopetrská bazilika) opustil nesený papežský trůn a místo s tiárou vstoupil mezi své spolubratry jen s biskupskou mitrou na hlavě.

Ve své zahajovací řeči prohlásil, že očekává od koncilu co nejúčinnější zprostředkování posvátné tradice lidem s ohledem na změněné životní poměry a společenské struktury. Témata diskusí v plénu ukazují, co měl přítom na mysli: církev v dnešním světě, náboženská svoboda, ekumenismus, vztah k nekřesťanským náboženstvím, misie. Jiný komplex se týkal vnitřního života církve: času odpovídající obnovení života řádů, úlohy biskupů, kněží a laiků, podstaty křesťanské výchovy a liturgie. Orientačními podklady pro tyto oblasti byly konstituce „o církvi“ a „o božím zjevení“. Tato témata se jevila jako obsáhlý pokus o vzájemné propojení víry a moderních životních zkušeností. Církev konečně dala svůj souhlas nosným hodnotám světské společnosti, jako je svoboda vyznání a svědomí, a připustila, že i u ostatních křesťanských církví, nejen u katolické, působí Duch boží a přináší ovoce, zavrhla „jako cizí Kristovu smýšlení jakoukoli diskriminaci nebo jakékoli utiskování lidí pro jejich rasu nebo barvu pleti, sociální postavení nebo náboženství“.¹ Zároveň otevřela dokořán dveře pro „nové“ směry: liturgické hnutí, ekumenismus, dialog křesťanů s moderními přírodními vědami a ideologiemi.

Témata úlohy a plné moci papeže se úmyslně neprojednávala. O jeho úřadu se mluví také v dogmatické konstituci „O církvi“ a v dekretu o „pastýřské úloze biskupů“, kde jsou potvrzena tradiční práva. Tento závazek zcela odpovídá stylu, praktikovanému Janem XXIII., který pak převzal za vlastní i Pavel VI.: kole-

gialita místo autoritativního vedení. Napříště měla stát papeži po boku „rada“ zvolených biskupů, což mělo vyjadřovat, „že se všichni biskupové v hierarchickém společenství podílejí na péči o celou církev“ (dekret o pastýřské úloze biskupů, č. 5). Pavel VI. svolal tuto biskupskou synodu poprvé roku 1967 do Říma k jednoměsíčnímu rokování o pokoncilních problémech.

Jan XXIII. zemřel po prvním jednacím období koncilu dne 3. června 1963. V úřadě jej vystřídal o osmnáct dní později milánský arcibiskup kardinál Montini jako Pavel VI. Ihned prohlásil, že chce pokračovat v koncilu v duchu svého předchůdce. Dne 7. prosince 1965 se otcové shromáždili k poslednímu zasedání v chrámu sv. Petra. Papež s pohnutím zhodnotil koncil a s tímto okamžikem spojil zvláštní gesto: oznámil, že v tuto hodinu byla jím v Římě a patriarchou Athenagorasem v Konstantinopoli zrušena vzájemná exkomunikace z roku 1054.

Církevní vývoj v následujících desetiletích byl sice spoluurčován koncilem. avšak ne pouze jím a ne v hlavní věci. Nemožnost oddělit jasně vlivy vede k tomu, že kritikové přisuzují koncilu to, co druzí zásadně odmítají. Častější výtkou je, že koncil zahájil zmatek podporou pluralismu v teologii, který způsobil „klesající počet věřících na nedělních bohoslužbách, velký počet kněží a členů řádů, kteří opustili svoje povolání, vzrůst smíšených manželství a rostoucí náboženskou lhostejnost“²

Kardinál Ratzinger vidí (v souvislosti se vznikem „teologií osvobození“) důsledky koncilu v „nové teologické poloze“:

„Vyskytl se názor, že dosavadní teologická tradice již vůbec není nosná a že se proto nyní musí hledat zcela nové teologické a spirituální orientace přímo z Písma a ze znamení doby.

Myšlenka obrácení se ke světu a k zodpovědnosti za svět se mnohokrát zvrtila v naivní vědeckou víru, která převzala humanitní vědy jako nové evangelium, aniž by chtěla dbát jejich hranic a svých vlastních problémů. Psychologie, sociologie a marxistický výklad dějin se jeví jako podložené vědecky, ke kterým se proto nemá křesťanské myšlení obracet.

Kritika tradice u moderní evangelické exegeze, zvláště u Rudolfa Bultmanna a jeho školy, se stala rovněž pevnou teologickou instancí, která zkrátila cestu k dnešní podobě teologie a tím tolik povzbudila k novým konstrukcím.⁴³

Extrémní byla reakce francouzského biskupa Lefebvra na koncil. V novotách, zvláště pokud šlo o liturgii a ekumenu, spatřoval odpadnutí od závěrů Tridentina, a proto se zdráhal uposlechnout nových směrnic. Svévolným vysvěcením biskupů se sám vyloučil roku 1988 z církve.

Na druhé straně stojí hlas těch, kteří ve „zradě na koncilu“ vidí nebezpečí pro současnou církev. Odvolávají se na různá opatření kurie, na styl vedení a na teologické akcenty, které dosud charakterizují pontifikát Jana Pavla II. Podle Hanse Künga ukazují dvě poslední desetiletí

„pohled jen té římské církevní byrokracie, která nechtěla a nepřála si 2. vatikánský koncil, která požadovala nesmlouvavě středověko-proti-reformačně-antimodernistický obraz papeže z předkoncilní doby, aby jej co možná nejdříve opět vytáhla, a to třeba i osvětlený moderní technikou – jako nedávno fresky v Sixtinské kapli. Tato církevní byrokracie pomáhá byrokracii restaurace, která zachvátla i ostatní církve, náboženství, státy. Pokouší se držet řídicí páku moci v rukou tím pevněji, čím naléhavěji potřebují dějinně nutné změny novou orientaci: nejen v jednotlivostech, ale i pokud jde o struktury, včetně náboženských institucí. Tento spor postihuje vědu, technologie, světovou ekonomiku, politiku a přirozeně i náboženství: Je pro lidstvo otázkou přežití.“⁴⁴

V jednotlivostech poukazují teologové tohoto směru na praxi Říma při jmenování biskupů, na omezující směrnice pro ekumenismus, na postup proti odchylným se teologům, na postoje v otázkách morálky (kontrola porodnosti) a teologie („Znesvěcení historicko-kritické metody“, „Přijde opět ďábel?“) a na nedostatečnou roli ženy v církvi.⁵

2. EKUMENISMUS

Ke zkušenostem všedních dnů křesťanů v mnoha zemích patří souběžnost křesťanských konfesí, která se – při stoupajícím počtu smíšených manželství – může stát i problémem osobním. Z různých pohnutek se vyvinulo, jak již bylo ukázáno (viz kap. 7.2 nn.), ekumenické hnutí. To vedlo roku 1937 k rozhodnutí založit Ekumenickou radu církví (ERC), roku 1948 došlo v Amsterdamu k prvnímu valnému shromáždění 147 církví (bez církve katolické a pravoslavné). ERC se nechápe jako nějaká „nadřazená církev“, ale jako „nástroj, jehož by jednotlivé církve měly používat k tomu, aby spolu navázaly kontakt a učinily kroky ke sblížení“. Plenární zasedání se koná vždy po sedmi letech.

Další desetiletí ukázala, nakolik byla touha po větší ekumeně nesena právě základnou, tj. věřícími. Při všeobecném setkání v Evastonu (USA) v roce 1954 vzrostl počet členských církví na 163, roku 1961 v Dillí na 198, roku 1968 v Uppsale na 235, roku 1975 v Nairobi na 271, roku 1983 ve Vancouveru na 304. Do roku 1961 přistoupila většina ortodoxních církví, katolická církev se zúčastňovala shromáždění pouze prostřednictvím oficiálních pozorovatelů (roku 1960 zřídil Jan XXIII. při kurii „Sekretariát pro jednotu křesťanů“ pod vedením kardinála Bey). Zpřísnily se i vnitřní struktury. Od setkání v Dillí už nebyla podmínkou pro členství jen víra v Krista, ale bylo požadováno nadto trinitární vyznání: „Ekumenická rada je společenstvím církví, které vyznávají Pána Ježíše Krista podle Písma svatého jako Boha a Spasitele, a proto společně usilují o splnění toho, k čemu jsou povolány, ke slávě Boha Otce, Syna a Ducha svatého.“⁶ V Nairobi (1975) byla jednota prohlášena za výslovný cíl Ekumenické rady. Ta „vyzvala církve k cíli viditelné jednoty v jedné víře a v jednom eucharistickém společenství, jež vidí svoje vyjádření v bohoslužbě a ve společném životě v Kristu a v cestě k této jednotě, aby svět uvěřil.“⁷

S tímto posláním pracovaly jednotlivé odborné skupiny (již roku 1965 byla ustavena společná pracovní skupina katolické církve a ERC). Zvláštní pozornosti se dostalo Komisi pro víru a řízení církví, když roku 1982 schválila v Limě „Prohlášení o konvergenci křtu, eucharistie a úřadu“ (tzv. Limský dekret). Katoličtí teologové se na něm plnoprávně podíleli, aniž by katolická církev byla členem ERC. Dosažené úmluvy byly nyní předloženy vedením církví, která vesměs tento výsledek přivítala (do poloviny roku 1987 došlo 160 stanovisek), avšak – ke zklamání účastníků a mnohých, kteří věřili v rychlý pokrok – někteří si přáli ujasnění dalších podrobností: katolická církev pojetí úřadu, pravoslavní pojetí církve, evangelíci body týkající se např. zdůraznění osobní víry namísto křtu dětí, kázání oproti Večeři Páně, nepřeceňování úlohy církve). Reakce ukázaly, že vyšší jednota je i nadále cílem, že překážky a těžkosti existují v mnoha církvích, nejen v katolické, že rozpaky vycházejí především z vedení církví, zatímco teologové, kteří se zúčastnili jednání, našli v ústředních otázkách víry společnou řeč. Potvrdila se slova renomovaných německých teologů Karla Rahnera a Heinricha Friese z roku 1983: „My sami jsme pesimističtí v otázce, zda nositelé úřadů všech těchto církví skuteční v bližší budoucnosti jednotu, i když jim nemůžeme upřít dobrou vůli. Ale jsme přesvědčeni a vesměs optimističtí, že za dnešních objektivně daných možností lze v dostatečné míře dosáhnout jednoty církve.“⁸

Od svého nástupu do úřadu v roce 1978 se Jan Pavel II. hlásí opakovaně a důrazně k ekumeně. Biskupovi Hanselmannovi, prezidentu Světového svazu luteránů, při audienci 4. března 1988 zdůraznil: „Protože již křtem sdílíme svazek jednoty s Kristem, nemůžeme být nikdy spokojeni s něčím menším, než s plným společenstvím.“⁹ Již dříve ukázal na změnu katolického postoje ve srovnání s minulostí, když při Lutherově jubileu roku 1983 hovořil o „hluboké zbožnosti“ německého reformátora, „kterého pohánělo palčivé zanícení pro otázku po věčné spáse“¹⁰, nebo když kázal téhož roku na třetí neděli adventní v evangelickém kostele Ježíše Krista v Římě:

„Přišel jsem, protože nás Duch boží poslal v našich dnech skrze ekumenický dialog ke hledání plné jednoty křesťanů. Víme o složité historii této evangelické luteránské obce v Římě, o jejích svízelných začátcích a o světle a stínech jejího vývoje v podmínkách tohoto města.

Tak uprostřed všech viditelně existujících rozdílech v učení a v životě se vidíme hluboce spojeni v solidaritě se všemi křesťany adventu. Toužíme po jednotě a usilujeme o jednotu, aniž bychom se nechali odradit těžkostmi, které se mohou nakupit podél cesty...“¹¹

Přes všechna ujištění se zdá, že se ekumena v mnoha očích dostala do stavu nečinnosti (v tomto smyslu se vyjádřili delegáti ústředního výboru ERC na svém ženevském setkání v lednu 1987). Nikdo neví, jak by mohly být odstraněny z cesty výhrady vyjádřené některými církvemi. Ve vztazích ke katolické církvi je nevyřešeným problémem otázka papežského úřadu. Naděje na předjímanou praxi jako např. otázka interkomunia nebo „výměna kazatelny“ jsou blokovány ze strany katolíků: eucharistické společenství je možné až při plné jednotě (katolíci se ovšem směli ve zvlášť nouzových případech zúčastnit eucharistických slavností pravoslavných). Zůstává oprávněná naděje, že přes tyto bariéry proces sblížování jak ve vztahu ke katolické církvi tak i mezi nekatolickými společenstvími pokračuje. Již roku 1973 došlo v „Leuenberské konkordanci“ ke shodě věrouky asi 80 luterských, reformovaných a evangelických unijních církví, které se dohodly v otázce kázání a interkomunia, od roku 1988 se praktikuje interkomunio mezi luterány a starokatolíky, na základě rozhovorů anglikánů a katolíků byl zveřejněn roku 1987 společný dokument o „Církvi a vykoupení“ – nebyl ovšem ještě potvrzen církevním vedením obou stran, je však označován za průkopnický. Musí ale především povzbuzovat k tomu, aby rostla samozřejmost společného jednání na základně, to je ve společenstvích.

Jako zvláštní znamení rostoucí ekumeny se pocituje, že se 15.– 21. května 1989 setkala 700 delegátů všech křesťanských církví, z toho polovina katolíků, v Basileji jako „Evropské eku-

menické shromáždění“, aby našli společné názory a výpovědi na téma „Spravedlnost, mír a ekologie“.

Velmi účinným faktorem, který pohání ekumenu, je ovšem sama naše doba. V okolí, které je stále více nevěrecké až přesvědčeně ateistické, se stává náboženská a křesťanská existence jasnou alternativou. Náboženství a církve se společně nacházejí na jedné „lodi“ nebo ve stejném „bloku“. Tváří v tvář negaci nebo zapomenutí principu svého života moderní průmyslovou společností mají společný osud, Jsou bratry, jejichž vzájemné rozdílnosti ztrácejí před společnou hrozbou význam.

3. CÍRKEV JAKO OBHÁJCE CHUDÝCH

Zatímco ve středověku, kdy stát a církve vedly společně křesťanstvo, vystupovala církev jako strážce Bohem daného řádu a čistoty víry, od počínajícího oddělení církve od státu se stává obhájcem lidí proti státu, hospodářským silám a vládnoucím zájmovým skupinám. Nejprve hájí práva katolíků, postupně brání ale také práva všech lidí. To se projevilo za první světové války v záměrné neutralitě papeže, v jeho mírových snahách, v úsilí Říma pomoci nezávisle na vyznání.

Tento postoj zesílil po druhé světové válce. Církev chápala jako výzvu k sobě, že hladoví dvě třetiny lidstva. Pomocné aktivity jako Caritas, Misereor, Adveniat jsou spolu s velkými dary věřících znamením rostoucí solidarity se všemi, kdo trpí nouzí.

„Teologie osvobození“

Péče o hladovějící a chudé vedla v Jižní Americe v šedesátých letech k teologické reflexi a k pokusu o uchopení jádra poselství víry jako „osvobození“ a o jeho aplikaci na společenské poměry. „Jak můžeme mluvit o Bohu tváří v tvář nevinně trpícím?“

Tak charakterizuje nový směr Gustavo Gutiérrez, který je spolu s Leonardo Boffem hlavním teologem teologie osvobození¹². Kvůli pohoršení nad bídou a utlačováním v Jižní Americe je evangelium prožíváno nově jako poselství „chudým“ a „lidu“, protože chudoba není v této části světa pouze materiální, nýbrž spočívá v „tělesném, duchovním a kulturním ničení lidí, které vychází z nespravedlivých společenských struktur“¹³. Křesťanské poselství přinese osvobození nikoli cestou útěchy, ale praxí, odstraňující bídu. Ta spočívá v novém jednání lidí, kteří si musí uvědomit, že víra a osvobození jsou v jejich rukou. Model pro to jsou „základní obce“ (Basisgemeinden), společně plánující své bohoslužby a náboženské vzdělávání, jež ale zároveň způsobují, že se jejich víra stala společensky účinnou, přičemž zmírňují vzájemnou pomocí bídu jednotlivce, snižují hospodářskou závislost zřizováním výrobních družstev a chtějí politickými akcemi dosáhnout změny systému.

Nepřekvapí, že tyto úvahy vyvolaly také rozpaky. Kongregace pro víru v čele s kardinálem Ratzingerem se proti některým aspektům teologie osvobození (instrukce ze 6. srpna 1984) postavila. Varovala před tím, aby se „chudí“ bible nesrovnávali s třídou - proletariátem ve smyslu marxismu, a aby se při osvobození z nespravedlivých struktur nezapomínalo na vlastní osvobození, přinesené Kristem, totiž z moci hříchu. V pojmu „lidové církve“ tkví hrozba snadného přehlédnutí svátostné a hierarchické struktury církve. K tomu Jan Pavel II. vícekrát vysvětlil, že k úlohám kléru nepatří politická angažovanost. Tři kněží - ministři nikaragujské vlády (ministr zahraničí Miguel d'Escoto Brockman, ministr kultury Ernesto Cardenal a jeho bratr ministr výchovy Fernando Cardenal) byli v r. 1984 postaveni před volbu, zda se vzdají svého úřadu politického nebo kněžského (zvolili to druhé).

Vyjasňování platných obsahů teologie osvobození trvá - Řím dočasně sáhl k represivním prostředkům, jako byl zákaz veřejného působení a kázání pro Leonardo Boffa. Ukazuje se však již, že základní myšlenky teologie osvobození byly převzaty

v celém světě (platí to především pro Afriku, Indii, Srí Lanku, Tchajwan, Filipíny - tedy pro země s někdejšími koloniálními útlakem). Jihoamerický model je přitom modifikován, protože nesvoboda není ve všech zemích pocíťována hlavně jako materiální chudoba. Pro Afriku je „skutečnost, že Afričanům bylo uloupeno jejich lidství, jejich lidská důstojnost, jejich kulturní a jazyková identita, přinejmenším tak skličující jako fyzická a materiální chudoba“¹⁵. Asiaté naproti tomu vyzdvihují nesvobodu v důsledku pověr a ritualismu. „Teologiím osvobození“ je společné přesvědčení, že poselství víry musí být nově promyšleno na základě zkušeností „lidu“ (což je téměř synonymum pro utlačované masy), aby mohlo být vyzdvihnuto odcizené lidství, a že různé podoby a příčiny odcizení mohou být objeveny v jednotlivých kulturních oblastech.

4. CÍRKEV A SOCIÁLNÍ OTÁZKY

Mohlo-li se církvi na počátku století vyčítat, že se ke společenským problémům nevyjadřuje buď vůbec anebo příliš pozdě, pak to jistě neplatí pro naši dobu. Téměř ke všem otázkám, které se veřejně probírají, se hlásí ke slovu také církev a staví se přitom, jako v teologii osvobození, na stranu ukřivděných a „slabých hlasem“.

Jenom od roku 1945 (do roku 1990 – pozn. př.) vyšlo k úloze dělnictva a k otázkám sociální spravedlnosti pět encyklik.¹⁶ Církev jako „expert na lidskost“ vidí svoji úlohu „vyhledat znamení doby a vyložit je ve světle evangelia“; považuje za svoji povinnost poukazovat na „křiklavé rozdíly životních podmínek“, „na určení světských statků pro všechny“, na „těžký závazek“ lépe rozvinutých národů, aby „pomáhaly zemím na cestě k rozvoji“.¹⁷ Zvláštní pozornost si zaslouží poslední vyjádření Jana Pavla II. :

„Rád bych zde poukázal na jedno: na volbu nebo přednostní lásku (církve) k chudým. To je opce nebo zvláštní přednost toho druhu, jak je prováděna křesťanská láska; taková opce je osvědčována celou tra-

dicí církve. Vztahuje se k životu každého křesťana, pokud následuje život Kristův, platí ale stejně tak pro naše sociální závazky, a proto i pro náš způsob života, jakož i pro odpovídající rozhodnutí ohledně vlastnictví a užívání statků...

Náš každodenní život jako i naše rozhodování v politice a hospodářství musí být ovlivněny těmito danostmi. Stejným způsobem zodpovědní činitelé národů a mezinárodních institucí, kteří jsou dokonce povinni klást do svých programů skutečný lidský rozměr vždy na první místo, nesmějí zapomínat na to, aby dávali přednost jevu rostoucí chudoby. Počty chudých bohužel neustále rostou, místo aby se snižovaly, a to nejen v méně rozvinutých, ale také, což je stejně tak skandální, i ve více rozvinutých zemích.“¹⁸

Není zde těžké rozeznat základní směřování teologie osvobození, ale rovněž i změněný postoj církve, která se dnes obrací ke všem lidem.

Papežové i biskupové (a přirozeně také teologové) zaujímali stále častěji stanovisko i k problému míru a odzbrojení (např. Jan XXIII. ve své encyklice „Pacem in terris“ z r. 1963, Pavel VI. ve své řeči k plénu Spojených národů 4. října 1965 a i Jan Pavel II. ze stejného místa 2. října 1979). Neúnavné jsou i napomenutí k ochraně nenarozeného života. Tématem papežské encykliky „Mulieris dignitatem“ se stala i důstojnost ženy, třebaže praxe je ještě velmi vzdálená pokynu biskupské synody: „Ženy se mají bez jakékoli diskriminace zúčastňovat i konzultací a vypracování rozhodnutí o životě církve.“¹⁹

5. VYHLÍDKY

Budoucnost není tématem pro psaní dějin. Ta je na druhé straně jen dalším pokračováním dějin a toho, co prožíváme v současnosti. Anž bychom mohli blíže popsat ono „jak“, lze tváří v tvář současným vývojem předpovědět významné změny:

Proces demokratizace, jenž se prosadil v Sovětském svazu za Michaila Gorbačova a který přesáhl do socialistických zemí, dal

církvím svobodu a netušené pole působnosti. V příštích desetiletích se ukáže, jak dalece společnost, dosud označovaná za ateistickou, založí svůj nový řád na křesťanském myšlení a najde v něm jednotu. Úsilí křesťanů o mír, boj proti hladu a chudobě, ochrana životního prostředí může s pomocí ekumenického hnutí získat větší politickou váhu.

Zvyšuje se počet i význam křesťanů třetího světa. Jsou patrné snahy o vlastní teologii (Afrika), nebo jsou již velmi výrazné (Latinská Amerika). Evropské rysy v tváři církve se začínají vytrácet.

Klesající počet kněží a řeholníků vede – i když by se měl tento trend měnit – k novému rozdělení úloh v církvi. V důsledku rostoucí kompetence laiků i v teologických otázkách je požadována nutně jejich spolupráce. Jejich spolurozhodování v záležitostech státu vede nutně k analogickým požadavkům v církvi. Emancipace ženy vyžaduje, aby na ni byly v církvi přenášeny nové úkoly.

Princip „Communio“ mezi Římem a místními církvemi si žádá další úpravy, zvláště co se týče obsazování biskupských stolců a dozoru nad teologickými fakultami. Biskupové si přejí více kolegiality a úcty k jejich samostatnosti ze strany římské kurie.

Moderní vývoj dává očekávat, že víra se stane osobním způsobem života, pramenícího z uvědomělejšího rozhodnutí. Místo toho aby bez otázek pokračoval v daných tradičních formách, se křesťan bude muset uhájit proti přesile jinak smýšlejícího okolního světa. Právě tím ale sám prožije sílu víry a stane se alternativou pro druhé.

ORIENTAČNÍ DATA

- kolem 30 smrt Ježíše na kříži**
- kolem 32** Pavlovo obrácení
- 64** Po požáru Říma obvinil Nero křesťany ze žhářství. Mezi popravenými Petr a Pavel.
- 70** Židovské povstání proti římské nadvládě skončilo dobytím Jeruzaléma Titem a zničením Chrámu.
- 70–100** Sepsání evangelií podle Marka, Matouše, Lukáše a Jana.
- kolem 112** Plinius, místodržící v Bithýnii (Malá Asie) se dotazuje císaře Traiana, zda má popravovat křesťany.
- před 200** **Muratorioho zlomek** podává seznam novozákonních spisů (chybí jen list Židům, Jakubův list a oba Petrovy listy). **Novozákonní kánon** je v podstatě uzavřen.
- 248** Řím slaví 1000 let od svého založení
- 250** Pronásledování křesťanů císařem Deciem v celé říši (249–251).
- 284–305** Císař Dioklecián podniká rozsáhlou reorganizaci státu. Křesťané mají být násilím přinuceni (od r. 303) k uznání císařova kultu.
- 313** Konstantin vydává po vítězství nad svým soupeřem Maxentiem edikt, povolující a zrovnoprávňující křesťanství.
- kolem 320** Pachomius zakládá v Dolním Egyptě první **mnišskou komunitu**. Později (od r. 347) i ženské kláštery.
V této době žije také Antonín, „otec eremitů“. Po 70 letech poustevnického života umírá Antonín ve věku 105 let.
- 325** K urovnání sporu kolem Arioova učení svolává císař Konstantin biskupy do **Niceje (1. ekumenický koncil)**. Ve vyznání (symbolum) je – proti Ariovi – definována rovnost podstat Otce a Syna.
- kolem 340** **Wulfila**, vysvěcený v Konstantinopoli za biskupa Gótů, přeložil Písmo svaté do góštiny a vytvořil pro to vlastní znaky.
- 381** **Koncil v Konstantinopoli (2. ekumenický)** zopakoval

odsouzení arianismu. Prohlášení o Duchu svatém, že „vychází z Otce“. Řekové to později interpretovali, že vychází „z Otce **skrze** Syna“, Západ ale „z Otce **i** Syna“ (později jeden z hlavních sporů mezi katolickou a ortodoxní církví). Je uznána přednost římského biskupa před konstantinopolským a ostatními patriarchy.

385 (až asi 406) Jeroným přeložil bibli do latiny (Vulgáta).

387 Augustin, narozen 354 v Tagaste v severní Africe (na východní hranici dnešního Alžírsko), pokřtěn milánským biskupem Ambrožem. nejvýznamnější starokřesťanský teolog latinského západu (†430).

391 Císař Theodosius vydává zákaz pohanských kultů (konec pohanství ve veřejném životě).

394 Poslední olympijské hry ve starověku.

410 Západní Gótové (Alarich) dobyli a vyplenili Řím. Jejich tažení končí v jižní Francii a severním Španělsku (Tolosa západogótská říše 418–507, hlavní město Toulouse).

429 Pod Geisericovým vedením táhli **Vandalové** ze Španělska do severní Afriky (429–534 vandalská říše v Africe). Při obležení Hippa zemřel 430 **Augustin**, biskup tohoto města.

431 Koncil v Efesu (3. ekumenický) odsoudil konstantinopolského patriarchu **Nestoria** (od 428), který upíral Marii titul „Bohoroďička“ (Theotókos). Odsouzení **pelagianismu**. Pelagius, irský (skotský?) asketa, učil v l. 384–410 v Římě, že lidská vůle má plnou svobodu k dobrému a zlému, tedy že není oslabena dědičným hříchem.

od 432 Misie Irska působením **sv. Patrika**.

440–461 Papež **Lev I. Veliký**. Jeho osobnost v sobě spojovala kněžskou zbožnost, teologické znalosti a politickou moudrost. Zajistil na Západě primát římského biskupa, na který si výslovně činil nárok.

451 Koncil v Chalcedonu (4. ekumenický). Byly zde rozhodnuty teologické spory o vztah lidské a božské přirozenosti v Kristu: v Ježíši Kristu, v **jedné osobě** existují **dvě přirozenosti** „nesmíšené, neproměnné, nerozdělené a neodlišené“. Attilova porážka na Katalaunských polích (u Troyes) zastavila další pronikání **Hunů**.

- 476** Poslední západořímský císař Romulus Augustulus sesazen Germánem Odoakrem (**konec západořímské říše**).
- 493** Východní **Gót Theodorich** obsazuje z pověření východořímského císaře Itálii jako ochránce proti Odoakrovi. Jeho vláda (493–526) znamená pro Itálii konečně dobu míru.
- 494** Ve svém dopise císaři Anastasiovi I. mluví papež Gelasius o **dvou mocích**, které vládou světem, posvěcená autorita kněží (auctoritas sacrata pontificum) a královská moc (regalis potestas). Toto pojetí se později vyvinulo do středověké teorie dvou mečů (viz 1302).
- 486 n. 498** Křest **franckého krále Chlodvíka** po jeho vítězství nad Alamany remešským biskupem Remigiem. Dobré vztahy Franků s římskou církví jako předpoklad pozdějšího svazku mezi církví a Francií (Karel Veliký).
- 507–511** **Západní Góty** ve Španělsku.
- 516** **Burgundové** přestupují od arianismu ke katolické víře
- 527–565** **Justinián I.** Za jeho vlády získal východní Řím zpět rozsáhlá území v Itálii, severní Africe a Španělsku.
- 534 Justinián pověřil svého ministra Triboniana sepsáním platného římského práva (od 12. století označení **Corpus iuris civilis**) a vytvořil tak předpoklad pro rozšíření římského práva do středověku.
- 529** **Benedikt z Nursie**, nar. kolem 480, založil klášter **Monte Cassino** (v polovině cesty mezi Římem a Neapolí). Jeho pravidla jsou základem rozvíjejícího se řádu benediktinů.
- V téže roce dal Justinián uzavřít platónskou Akademii v Athénách (mnozí v tom viděli symbolický konec pohanského starověku).
- 540** † Dionysius Exiguus (Skyth), od 500 mnichem v Římě. Navrhl jako první **počítání času od Kristova narození**, které vypočítal na rok 753 od založení Říma. Jeho počítání se používá na Západě od poloviny 8. století.
- 553** **2. konstantinopolský koncil** (5. ekumenický) odsoudil bludné učení Theodora z Mopsvestie, Theodora z Cyru a Ibase z Edessy o Kristu („Tři kapitoly“).
- 568–774** **Říše Langobardů** v Itálii, hlavní město Pavie. Mezi 600–700 pozvolna opustili Langobardi arianismus a přešli ke katolickému vyznání.

- kolem 570** Mohamed se narodil Mekce (†632)
- kolem 580** † Cassiodorus. Dlouhodobý ministr Theodoricha (507–526) založil v Kalábrii klášter Vivarium, pro jehož mnichy je další vzdělávání v teologii a světských vědách výslovně závazné. **Studium a opisování** převzaly následně i další kláštery; staly se tak hlavním zprostředkovatelem antického myšlení.
- 590–604** **Řehoř I. Veliký**, první mnich na papežském trůně (poprvé použil pro sebe označení „Servus servorum Dei“ – služebník služebníků Božích). Dosáhl odchodu Langobardů od Říma (593, zprostředkoval mír s Byzancí [599]). Od něj vyšel rozhodující popud k pokřesťení Anglosasů.
- od 592** Iroskotští mniši přicestovali a konali misie v západní Evropě. Kolumbán Mladší (=Columbanus, †615) založil klášter Luxeuil ve Vogézách, později Bobbio v severní Itálii. Jeho žák Havel položil základy kláštera St. Gallen (Švýcarsko).
- 596** Založení arcibiskupství **Canterbury**.
- 601–636** Biskup **Isidor Sevillský**, ve Španělsku nejvlivnější v té době. Sepsal dvacetisvazkovou encyklopedii, v níž se pokoušel o shrnutí veškerého světského a duchovního vědění (tzv. „Etymologiae“ nebo „Origines“).
- 622** Odchodem **Mohameda** (kolem 570–632) a jeho stoupenců z Mekky (hidžra) do Jathribu (Medina) začíná doba islámu (počáteční rok islámského datování).
- 630 Všechny arabské kmeny uznávají Mohameda za vůdce.
- 634 Omar zakládá teokratickou arabskou říši, jejíž kalif je jako nástupce proroka „Otec věřících“.
- 635 Dobyť Damašku vítězstvím nad Peršany.
- 637 Dobyť Jeruzaléma a Antiochie.
- 639–641 Dobyť Egypta.
- 640–644 Dobyť Persie.
- do 650 Velké části Afriky přičleněny k arabské říši.
- 674–678 Konstantinopol se ubránila čtyřnásobnému pokusu arabské flotily o jeho dobytí. Východ Evropy tak zůstal Arabům uzavřen.
- 680–681** **3. konstantinopolský koncil** (6. ekumenický), tzv. Trul-

lanum (podle kopulového sálu císařského paláce, kde se koncil konal). Odsoudil monotheletismus a monenergismus (podle nich je v osobě Krista jenom jedna boholidská vůle resp. energie). Již zemřelý papež Honorius I. (625–638) byl údajně zatížen klatbou, protože prý nadřezoval monotheletismu.

od 690 Působení Anglosasa **Wilibrorda** mezi Frísy (695 biskup utrechtský). V jeho díle pokračoval Bonifác (viz 719).

711 Po vítězství u Jerez de la Frontera pronikli Arabové až k Pyrenejím.

732 Vítězství Franka Karla Velikého u Toursu a Poitiers zabránila Arabům proniknout do Galie.

719 Řehoř II. pověřil **Bonifáce** (*673 Wessex v jižní Anglii) misiemi u Germánů na východ od Rýna.

723 Bonifác porazil v Geismaru (Hessensko) posvátný dub Thórv, aby dokázal bezmocnost germánských bohů.

742–747 Na více synodách vznikl pod Bonifácovým vedením francký církevní řád, následně vyhlášený jako říšský zákon.

754 Pohanští Frísové zavraždili Bonifáce i s 52 druhy. Dostal později titul „Apoštol Německa“.

724 Založení **klášteřa Reichenau** na stejnojmenném ostrově v Bodamském jezeře Pirminem (mnich a biskup).

735 † **Beda Venerabilis**, mnich v klášteře Jarrow v Anglii. Podobně jako Isidor Sevillský (viz **601**) sepisuje tehdejší vědění: traktáty o astronomii a matematice, komentáře k Písmu svatému, homilie, především však dějiny anglosaské církve. Ve středověku platil za významnou teologickou autoritu.

754 Papež **Štěpán II.** odcestoval z obavy před Langobardy do Quierzy v Galii, kde uzavřel s **Pipinem** smlouvu o ochraně. Papež pomazal v St. Denis (u Paříže) Pipina a jeho syny Karla (Velikého) a Karlmana na krále a udělil jim čestný titul „Patricius Romanorum“, který dosud patřil ravennskému exarchovi. Papežovi bylo přislíbeno navrácení území obsazených Langobardy (**Pipinovo obdarování**). 756 dostal papež území ravennského exarchátu: tak vznikl **církevní stát**.

Z této doby pochází tzv. **Konstantinova donace**, falsum, které se

vynořilo kolem poloviny 9. století a bylo až do 15. st. považováno za pravé. Jeho posláním je zaručit právní nárok papežův na území exarchátu: císař Konstantin (†337) měl papeži Silvestrovi (†335) předat vládu nad Římem a západní polovinou říše.

- 772–785** Války Karla Velikého se **Sasy**. Po jejich vynuceném křtu 777 následovalo Widukindovo povstání, které Karel potrestal popravou asi 4500 Sasů u Verdenu (782). Widukind se nechal pokřtít 785 – tím skončil jeho marný odpor.
- 787 2. nicejský koncil** (7. ekumenický) se vyslovil v boji o obrazy (od 730) pro zachování ikon: odlišilo se uctívání od zbožňování, které patří pouze Bohu.
- 800** Při vánoční bohoslužbě byl ve svatopetrské bazilice francký král **Karel** nečekaně korunován papežem Lvem III. na římského císaře (Augustus et Imperator Romanorum). Stal se tak ochráncem západního křesťanstva.
- 826 Harald Klak**, dánský král, se dal se 400 šlechtici v Mothuči pokřtít. V jeho doprovodu se vydal Ansgar, mnich z Corvey, do Dánska, kde hlásal (a ve Švédsku) víru.
- 843 Verdunskou smlouvou** byla francká říše rozdělena mezi Lothara I. (Itálie, Burgundsko, rýnské oblasti), Ludvíka Němce (východní Franky) a Karla Holého (západní Franky).
- mezi 847 a 852** vznikly **pseudoisidorské dekretálie**. Neznámý autor Isidorius Mercator – možná arcibiskup Isidor Sevilský (†636) – předstírá sestavení církevního práva a používá k tomu skutečné prameny i falsa. Jeho cílem bylo prokázat přednostní postavení papeže proti králům a biskupům. Až do 15. století byly považovány za pravé a posílily významně papežský primát.
- od 860** Bratři **Cyril a Metoděj** na misiích u Slovanů. Jejich překlad Písma do slovanského jazyka, pro nějž vypracovali glagolskou abecedu, a úvod do slovanské liturgie měly velký význam pro rozvoj slovanského křesťanství.
- 864** Bulharský kníže Boris se dal pokřtít a přinutil svůj lid k přijetí křesťanství. Církevně podléhal Konstantinopoli.
- 867** Papež Mikuláš I. odmítl schválit nového konstantinopolského patriarchu Fotia (jeho předchůdce byl k odchodu

přinucen) a dal jej na synodě sesadit a exkomunikovat (začátek **Fotiova schizmu**).

869–870 Synoda pod vedení papežského legáta (**4. konstantinopolský koncil**, 8. ekumenický) exkomunikoval Fotia a jeho stoupence.

877 n. 878 Díky císařově přízni je Fotios novým patriarchou a nechává na nové synodě prohlásit koncil z 869 za neplatný. K odchodu jej přinutil až následující císař Lev VI. r.886.

po 877 † Johannes Scotus Eriugena. Ir, představený dvorní školy Karla Holého, rozvinul v pěti knihách „De divisione naturae“ (O rozdělení přírody) první filosoficko – teologický systém středověku, orientuje se na Augustina a novoplatonské řecké myslitele.

904–932 Papežové upadli do plné závislosti na římských šlechtických rodinách. Vražda – prostředek, kterým odklízeli svoje konkurenty i papežové – ukončila život Lva V., vzdoropapeže Christofora, Jana X. a Jana XI.

od 906 Útoky Uhrů.

944 Útok Uhrů na Sasko odrazil Jindřich I. nad Unstrutou.

955 Vítězství Oty I. na Lešském poli u Augsburgu – konec uhereských nájezdů.

909 Založení kláštera v **Cluny** vévodou Vilémem Akvitánským bylo výchozím bodem hluboké reformy církve (začátkem 12. století podléhalo Cluny již 1200 opatství).

Reformním centrem se stal také klášter Gorze v Lotrinsku, založený biskupem Adalbertem Métským 933.

936–973 Ota I. Veliký. Povýšil **biskupy na říšská knížata** (až do 1803 trvalo toto spojení duchovní a politické moci v úřadě říšského biskupa).

962 Císařská korunovace Oty v svatopetrské bazilice Janem XII. Oto potvrdil Pipinovo a Karlovo obdarování, na druhé straně měl napříště každý papež složit před svým dosazením přísahu věrnosti (tzv. „Pactum Ottonianum“).

968 Po přijetí křesťanství knížetem Měškem (966) vzniklo v **Poznani** první polské **biskupství**. Ve stejném roce bylo založeno Otou I. kvůli misiím u Slovanů **arcibiskupství magdeburské**.

973 Z iniciativy českého knížete Boleslava II. vzniká v **Praze biskupství**.

- 993** Poprvé se koná při kanonizaci biskupa Ulricha Augsburského (†973) papežem plánované **svatořečení** (obecně rozhodují biskupové nebo provinciální synoda o úctě svatých na svém území).
- 995** Donucováním zavádí **norský král** Olaf Trygvasson křesťanství ve své zemi.
- 1000** Papež Silvestr II. posílá korunu **Štěpánovi** (*kolem 969), který je korunován v Ostřihomi jako první **uherský král**. (†1038, od 1083 uctíván jako světec).
- 1007** Založeno biskupství v **Bambergu** Jindřichem II. kvůli misiím u Slovanů.
- od 1031** Rozpadem říše Umajjovců (Kordovský chalífát) začalo ve Španělsku znovudobývání Araby obsazeného území (**reconquista** skončila 1492 dobytím Granady).
- 1040** Zaveden **Boží mír** (treuga Dei) v jižní Francii: omezoval boje šlechty jen na určité dny v týdnu.
- 1046** Král Jindřich III. sesadil na synodě v **Sutri** a v Římě **tři soupeřící papeže** (Řehoře VI., Silvestra III., Benedikta IX.). Novým papežem se stal Klement II. (bamberský biskup Suidger), díky němuž získalo reformní clunyjské hnutí vliv v Římě.
- 1054** 16. července položil vyslanec papeže Lva IX. na oltář Hagia Sofia exkomunikační bulu proti konstantinopolskému patriarchovi Michalu Kerulariovi. Vzájemnou exkomunikací vznikla od Říma oddělená **ortodoxní církev**. (1965 sňaly obě strany ze sebe klatbu, aniž by se však znovu spojily v jednu církev.)
- 1059** K zajištění svobody církve odňal papež Mikuláš II. **volebním dekretem** císaři a šlechtě vliv na obsazování nejvyššího úřadu, od nynějška směli volit papeže pouze kardinálové. Po první diskusi v 9. stol. o přítomnosti Krista ve svátosti oltářní rozhodla římská synoda proti Berengarovi z Toursu, že chléb a víno se stávají skrze proměnění (transsubstanciaci) Tělem a Krví Kristovou (**2. spor o Večeři**).
- 1066** Vítězstvím Viléma Dobyvatele v bitvě u **Hastingsu** se Anglie dostala pod normanskou vládu.
- 1076** Na zákaz laické investitury reagoval **Jindřich IV.** sesazením **Řehoře VII.**, který odpověděl císaři klatbou.

1077 Pokáním v Canosse dosáhl Jindřich zrušení exkomunikace. Spor s papežem o investituru však v příštím roce vzplál znovu.

1122 **Wormský konkordát** mezi Jindřichem V. a Kalistem II. ukončil boj o investituru: král se vzdal investitury prstenem a berlou, před svým svěcením dostávali svobodně svěcení biskupové v Německu léno (odepřel-li král předání žezla, nemohlo následovat biskupské svěcení).

- 1084 Bruno Kolínský** (*kolem 1033 v Kolíně, později kněz a profesor teologie v Remeši) odešel se šesti druhy do horského údolí Cartusia u Grenoblu. Jejich sídlo „La Chartreuse“ se stalo mateřským klášteřem **kartuziánů**.
- 1093 Anselm**, nar. 1033/34 v Aostě, opat v Bec (Normandie), stal se **canterburským arcibiskupem**. Je považován za otce scholastiky (†1109).
- 1096 1. křížová výprava**. Účastníci jsou hlavně francouzští, normanští a flanderští rytíři. 15. července 1099 **dobyli Jeruzalém** a zřídili tam království jeruzalémské pod vládou Gottfrieda z Bouillonu.
- 1098 Robert z Molesme**, benediktinský opat v diecézi Langres, založil s myšlenkou návratu k původní přísnosti reformní klášter na samotě v Citeaux (lat. Cistercium). To byl počátek cisterciáckého řádu, který pak dosáhl za **Bernarda z Clairvaux** (*1091) vážnosti a rozšíření (při jeho smrti měl řád na 350 klášterů).
- 1113** Z bratrstva sv. Jana, které se v Jeruzalému věnovalo nejprve péči o nemocné a pak také ozbrojenému boji proti nevěřícím, vznikl **řád johanitů**. Hlavním sídlem řádu se později stala Malta (1530–1798), podle níž se také nazývali **maltézští rytíři**.
- 1120** V údolí Prémontré u Laonu založil **Norbert z Xanten** (* kolem 1082, od 1115 kněz a potulný kazatel) kontemplativní asketický klášter. R. 1126 byli **premonstráti** potvrzeni Honoriem II. jako řád.
- 1119 Osm rytířů z Francie, mezi nimi Hugo z Payens, se spojilo k ochraně poutníků do Jeruzaléma. Podle jejich sídla na (domnělém) místě Jeruzalémského chrámu se jejich společenství označovalo jako **řád templářů**.
- 1123 1. lateránský koncil** (9. ekumenický) vyžadoval např.

dodržování Božího míru, zostřil zákaz simonie a zaručil křesťákům plnomocné odpustky (odpuštění časných trestů za hříchy).

1139 2. lateránský koncil (10. ekumenický) prohlásil poté, co byli 1130 vzhledem k neshodě kardinálů zvoleni dva papežové Inocenc II. a Anaklet II., všechna svěcení a opatření Anakléta, který mezitím zemřel, za neplatná.

Ohledně **celibátu** stanovil 7. kánon koncilových rozhodnutí, že od nynějška jsou manželství kleriků (od podjáhňů) a mnichů neplatná (nejenom jako dosud nepovolená).

1139 Hrabství Porto, samostatné od 1094, se vyhlásilo za království (Alfons I.). K uznání **Portugalska** papežem došlo o 40 let později.

od 1140 Nástup katarů, především v jižní Francii.

1142 Umírá Abelard. Jeho vědecké metody se staly vzorem pro scholastiku.

Narodil se 1079 v Palais u Nantes. Po studiu teologie učil v Paříži dialektiku a teologii. Jeho láska k Heloise vzbudila odpor jejího strýce, pařížského kanovníka Fulberta, který svoji neteř přinutil ke vstupu do kláštera. Abélard se stal mnichem v Saint Denis.

1147–1149 Bernard z Clairvaux vyzývá po dobytí Edessy Seldžuky k nové křížové výpravě, která neměla úspěch.

1150 Založena pařížská universita.

Kolem 1150 zakládá **Hildegarda** (*1098 v Bermersheimu [?]) na Rupertově hoře u **Bingen** ženský klášter podle řehole sv. Benedikta. Její zapojení do reform, její mystické zážitky, její teologické a přírodovědné spisy z ní učinily jednu z nejváženějších žen své doby.

1152–1192 Fridrich I. Barbarossa

1156 Na hoře Karmel v Palestině vzniklo poustevnické společenství. Jejich přísnou řeholi schválil 1226 Honorius II. 1238 přesídlili **karmelitáni** před islámskou hrozbou do Evropy.

1158 Umírá Gratian, mnich a učitel v Boloni (* kolem 1100). Jeho sbírka platného církevního práva (Decretum Gratiani) vytvořilo základ církevního práva jako vědeckého odvětví.

1160 Umírá Petr Lombardus, učitel v pařížské kapitulní škole,

od 1159 biskup tohoto města. Jeho „Čtyři knihy sentencí“ byly až do 16. st. nedostižnou knihou pro náboženská cvičení.

- 1170** Tomáš Becket, 1155–1162 kancléř Jindřicha II. v Anglii, zavražděn v katedrále královými rytíři. Odporoval omezení duchovní pravomoci. Král se 1174 na jeho hrobě kál.
- 1176** Lyonský upec Petr Valdes se zřekl majetku a kázal chudobu a následování Krista, kritizoval také brzy hříchy kléru. 1184 byli dáni „valdenští“ do klatby.
- 1179** **3. lateránský koncil** (11. ekumenický) stanovil, aby zabránil budoucímu rozdělení, že papeže musí zvolit dvoutřetinová většina kardinálů.
- 1187** Sultán Saladin dobyl Jeruzalém – podnět pro 3. křížovou výpravu pod vedením císaře Fridricha Barbarossy.
1191 Přes smrt Barbarossy dobyli křižáci pevnost Akra a uzavřeli se Saladinem příměří. Křesťanským poutníkům bylo dovoleno navštívit svatá místa v Jeruzalémě.
- 1190** Z bratrstva pečujícího o nemocné během obléhání Akkonu vznikl německý řád, který se změnil 1198 v řád německých rytířů.
- 1198–1216** Inocenc III. V 37 letech papežem, dosáhl obratnou politikou lenní závislosti několika evropských panovníků (Sicílie, Anglie, Aragonu, Portugalska, Dánska, Polska, Čech, Uher). Jeho pontifikát je považován za vrchol papežské moci.
- 1202** Inocenc III. vyzval k nové křížové výpravě, která skončila v Konstantinopoli. Křižáci si vynutili po dobytí Konstantinopole připojení řecké církve k latinské. Byzantincům byl vnucen za císaře Balduin I.
1261 Obnovení řecké vlády v Konstantinopoli Michaelem VIII. Palaeologem. Konec latinského císařství.
- 1208** František z Assisi, nar. 1181 (nebo 1182) v Assisi jako syn obchodníka s látkami, zvolil podle evangelia (Mt 10) život v největší chudobě jako potulný kazatel. Připojili se k němu druhové.
- 1212** Klára (Sciffi) a její sestra Anežka z Assisi se rozhodly ke stejnému životu v chudobě (od 1253 řád klarisek).
- 1223** Honorius III. schvaluje františkánskou řeholi.

- 1226** František, od 1224 stigmatizován, umírá 3. října v Porciunkuli po složení „Písně bratru Slunci“ (svatořečen 1228).
- 1209** Inocenc III. vyzývá po zavraždění papežského legáta ke křížové výpravě proti katarům (albigenským, podle města Albi, centra hnutí). Do 1229 je většina „kacířů“ zničena.
- 1212–1250** Fridrich II., král Německa a Sicílie (císařská korunovace 1220).
- 1215** **4. lateránský koncil** (12. ekumenický), s účastí 400 biskupů a 800 opatů chápán jako „ekumenický“ (=zahrnující celý svět). Reformní ustanovení se týkala mnohých oblastí církevního života.
- 1216** Společenství kolem Dominika (nar. 1170 v Caleruega v Kastílii) potvrdil Honorius III. jako kazatelský řád (OP = Ordo praedicatorum).
Když Dominik 6. srpna 1221 zemřel, tvořili dominikáni již 8 provincií s 60 kláštery.
- kolem 1220** Ženy, které nebyly přijaty do přeplněných klášterů, se rozhodly ke společnému životu bez řádových slibů. Bekyně (Beginnen, pravděpodobně podle oděvu šedé barvy [bigio]) se rychle rozšířily ve Francii a v Německu.
- od 1230** Pařížská universita se stala centrem scholastiky. Ve 13. století zde učili Alexandr z Halsu (kolem 1185–1245), Albertus Magnus (kolem 1200–1280), Bonaventura (1221–1274), Duns Scotus (kolem 1256–1308).
Od 1256 učil v Paříži i dominikán Tomáš Akvinský. Teologii představil a promyslel tak přesvědčivě, že od 1278 měli všichni dominikáni povinnost zabývat se Tomášovým učením, které doporučoval ještě 1923 Pius XI. za měřítko teologie.
- 1231** Papežové převzali Řehořem IX. vyšetřování kacířů (inkvizici) od biskupů a svěřili ji dominikánům.
- 1245** **1. lyonský koncil** (13. ekumenický) byl ve znamení napětí mezi císařem a papežem. Inocenc IV. dosáhl slavnostního odsouzení Fridricha II., kterého sesadil za porušení přísahy, rušení míru a podezření z hereze.
- 1260** Mnich Jáchym z Fiore (1130–1202) vypočítal začátek třetího věku a tím i konce časů. To vedlo v Itálii k (prvnímu) vystoupení flagelantů. Druhá vlna táhla Evropou v polovině 14. století.

- 1268** Popravou Konradina, vnuka Fridricha II., v Neapoli Karlem z Anjou skončilo štaufské království a moc císaře v Itálii.
- 1271–1295** Cesta Benátčana Marka Pola do Číny, kde získal důvěru císaře. Vznik prvních misijních obcí.
- 1291** Dobytí Akkonu, poslední významné pevnosti křesťanů, muslimy ukončilo období křížových výprav.
- 1294** Poustevník Pietro del Murrone, zvolený kvůli pověsti svatosti od kardinálů papežem jako Celestin V., se necítil dostatečně vybaven pro tento úřad a po pěti měsících dobrovolně odstoupil.
- 1302** Bulou „Unam sanctam“ vyhlásil Bonifác VIII., že papež je i nositelem nejvyšší moci na zemi. Králové jsou podle toho Kristovým náměstkem pověřeni vést podle jeho pokynů svůj meč.
- 1309** Klement V. se dal přemluvit k přeložení svého sídla do Avignonu. On i jeho nástupci tak upadli do plné závislosti na francouzských kráľích (tzv. babylónské zajetí církve 1309–1377).
- 1311–1312** **Koncil ve Vienne** (15. ekumenický). Předmětem jednání byla obvinění proti řádu templářů, vměšování světské moci do záležitostí církve, problém exempce (biskupové si stěžovali na velký počet klášterů, které nepodléhali jim, ale přímo papeži).
- 1312** Bohatství a vliv templářů (viz 1119) přiměly Filipa IV. k požadavku na jejich zrušení, kterému papež Klement V. podlehl.
- 1326** Marsilius z Padovy (* kolem 1275/80, † 1342/43) ve svém sporném spisu „Defensor pacis“ (Obránce míru) aplikuje demokratické představy na vnitrocírkevní zřízení. Za nejvyšší orgán církve má platit universální koncil, na němž musí být zastoupeni i laici, ne jenom hierarchie (počátek tzv. konciliarismu).
- 1327** Umírá Mistr Eckhart. Nar. 1260 v Hochheimu u Gothy, vstup do kláštera dominikánů, od 1311 učitel teologie v Paříži, Štrasburku, Kolíně. Je s Johannem Taulerem (kolem 1300–1361) a Heinrichem Seuse (kolem 1295–1366) vynikajícím zástupcem německé mystiky.

- 1339–1453** Stoletá válka mezi Anglií a Francií.
- 1348–1352** Morová epidemie v Evropě, jíž padla např. v Německu za oběť asi třetina obyvatel. Oživení poutí flagelantů (viz 1260). V Alsasku a v Rakousku byly pobity tisíce Židů kvůli podezření, že otrávil studny.
- 1349** Umírá Vilém Ockham (nar. kolem 1285 u Londýna, fran-tiškán). Jeho učení, že mimo rozum nejsou obecné pojmy reálné, ovlivnila jako nominalismus další vývoj filosofického myšlení.
- kolem 1350** Studium antické literatury vede v Itálii k epoše humanismu – vědecko-duchovní stránky renesance (Petrarca 1304–1347, Poggio 1380–1459, L. Valla 1406/07–1457).
- 1373** Umírá Brigita Švédská (* 1303). Po smrti šlechtického manžela zakládá ve Vadstenu 1346 řád brigitinek (nebo také vykupitelský řád). Od 1350 v Římě, díky svému asketickému životu, viděním a zjevením získala úctu svého okolí (svatořečena 1391).
- 1377** S Řehořem XI. se vrací sídlo papeže z Avignonu zpět do Říma.
- 1378** Nejednotnost kardinálů vedla k dvojí volbě: Urban VI. (uznaný Německem, střední a severní Itálií, Flandry a Anglií) a Klement VII. (Francií, jižní Itálií, Sicílií). Velké západní schizma trvalo 37 let.
- kolem 1380** Mystik a kazatel pokání Gerhard Groote (1340 – 1384) byl iniciátorem „Devotio moderna“ (hnutí zbožnosti, stavící do centra vnitřní lásku ke Kristu (známé skrze Imitatio Christi [Následování Krista] od Tomáše Kempenského [1379/80–1471])).
- 1384** Umírá Jan Viklef (nar. kolem 1328 v Anglii, profesor teologie v Oxfordu). Přeložil bibli do angličtiny. Jeho přesvědčení, že může platit jen to, co je v bibli, jej přivedlo k odmítnutí papežství a hierarchie.
- 1391** Pronásledování Židů v Kastilii, Aragonu a Katalánii (čas-to jen volba mezi křtem a smrtí), rovněž násilné obracení Maurů.
- 1409** Koncilu v Pise se nepodařilo ukončit rozdělení církve. Odstoupit a uznat nově zvoleného Alexandra V. nechtěl ani Benedikt XIII. ani Řehoř XII.

- 1414–1418 Kostnický koncil** (16. ekumenický). Zvolením Martina V. skončilo „velké schizma“. Odsouzení Viklefova (viz 1384) a Husova učení (nar. kolem 1370). Hus přes ochranný glejt císaře Zikmunda uvězněn a upálen.
- 1429** Johanka z Arku, „Panna orleánská“, přivedla po několika vítězstvích nad Angličany Karla VII. ke korunovaci v Re-meši.
- 1431** V dalším průběhu války padla Johanka do rukou Angličanů a byla upálena jako kacířka (1920 svatořečena).
- 1431 Basilejský koncil** (17. ekumenický) chtěl rozhodnout o důležitých reformách. Protože se stavěl nad papeže, pokoušel se ho Evžen IV. nejprve zrušit, přes protest menšiny pak dosáhl jeho přeložení do Ferrary (1437).
1439 Po sjednocení s přítomnými zástupci řecké ortodoxní církve byla slavnostně vyhlášena unie. (Pro nedostatek podpory ze strany řeckého kléru unie po dobytí Konstantinopole Turky 1453 zanikla.)
- 1438** Francouzské Národní shromáždění zveřejňuje svémocně řadu reformních dekretů basilejského koncilu, omezujících práva papeže. „Pragmatická sankce z Bourges“ se stala základem galikanismu (francouzské národní církve).
- 1448** Vídeňským konkordátem dosáhl Fridrich III. s Mikulášem V. dohody o papežském právu obsazovat místa v Německu (platné do 1803).
- kolem 1450** Johann Gutenberg vyvinul v Mohuči knihtisk litými kovovými literami.
- 1453** Konstantinopol, ponechaná bez pomoci Západu, dobyta Turky. V následujícím období se stala novým církevním centrem ortodoxních křesťanů Moskva („Třetí Řím“).
- 1467** Sjednocením Kastilie a Aragonu sňatkem Isabely a Ferdinanda se Španělsko zařadilo mezi evropské velmoci.
- 1484–1492** Inocenc VIII. Svatební slavnosti jeho nemanželských dětí ve Vatikánu. Úpadek mravů italských renesančních knížat zachvátil kardinály a papežský dvůr. Bulou „Summis affectibus“ vytvořil Inocenc základ pro čarodějnické procesy.
1492–1503 Vrchol intrik, chtivosti moci a nevázanosti za Alexandra VI.

- 1492** Při hledání západní cesty do Indie objevil Kryštof Kolumbus Ameriku.
Dobytím maurského granadského království se dostalo celé Španělsko pod křesťanskou vládu.
- 1498** Kritika Alexandra VI. dominikánem Girolamo Savonarolou vedlo k Savonarolově popravě (upálení) ve Florencii.
- 1512–1517** **5. lateránský koncil** (18. ekumenický) nedosáhl jednoty ohledně reforem.
- 1517** Martin Luther uveřejnil 31. října ve Wittenbergu svých 95 tezí.
1483 Martin Luther se narodil jako syn horníka v Eislebenu (10. listopadu).
1505 Luther vstupuje do augustiniánského kláštera v Erfurtu (1507 kněžské svěcení, 1512 promován doktorem teologie, převzetí profesury ve Wittenbergu, 1520 vydání základních reformačních spisů).
1521 Lutherova exkomunikace na říšském sněmu ve Wormsu. Po útěku na Wartburg se věnuje překladu bible do němčiny.
1525 manželství s dřívější cisterciáčkou Kateřinou z Bory. Intenzivní literární práci v následujících letech se Luther snaží uchránit reformaci před chybným vývojem a nalézt nové formy života církve (mše, církevní zpěv, katechismus aj.).
1546 Martin Luther umírá v Eislebenu (18. února).
- 1519** Zvolením Karla V. za císaře se spojuje habsburské, burgundské a španělské dědictví v jedné ruce.
- 1522** Povzbuzen Martinem Lutherem zavádí Zwingli (1484–1531) v Curychu církevní reformy.
- 1536** Třetí centrum reformace vzniká po Wittenbergu (Luther) a Curychu (Zwingli) v Ženevě (Kalvín, 1509–1564).
- 1524** Selské povstání na mnoha místech Německa, způsobené hospodářskou a sociální nespravedlností. bylo knížaty brutálně potlačeno (tzv. „selské války“).
- 1530** Na říšském sněmu v Augsburgu předkládají protestanté memorandum o svém pojetí víry, sepsané Filipem Melanchtonem (Augsburská konfese).
- 1534** Když papež odmítl anglickému králi zrušit manželství s Kateřinou Aragonskou, přinutil Jindřich VIII. anglický klérus, aby ho uznal za nejvyšší hlavu anglické církve (Suprematsakt).

- 1536** Umírá Erasmus Rotterdamský, nejvýznamnější humanista tehdejší doby (nar. 1466 u Rotterdamu).
- 1540** Pavel III. potvrzuje společenství Ignáce z Loyoly (1491–1556) jako jezuitský řád.
1552 Umírá František Xaverský (nar. 1506 u Pamplony ve Španělsku), jezuita. Jemu vděčí církev za zapuštění kořenů v Indii, v Japonsku a Srí Lance (Cejlon).
- 1543** Umírá Mikuláš Koperník (nar. 1473 v Toruni). Jeho učení, že středem našeho planetárního systému není Země, ale Slunce, je symbolem počátku nové doby.
- 1545–1563** **Tridentský koncil** (19. ekumenický). Zabýval se všemi tématy nadhozenými Lutherem (nauka o ospravedlnění, prameny víry, učení o dědičném hříchu, svátosti), upravil úřední povinnosti biskupů a vzdělání kněží.
- 1555** Augsburský náboženský mír ustanovil, že v budoucnu určují konfesi (katolickou nebo protestantskou) svého území knížata.
- 1556** Abdikace Karla V. Císařská hodnost přešla na jeho bratra Ferdinanda I. Španělsko, Burgundsko a Nizozemí dostal jeho syn Filip II.
- od 1560** Protireformace vykazuje výsledky: Bavorsko, Báden-Bádensko, Štýrsko jsou opět katolické, Kolín zůstává i přes přestup biskupa von Truchsesse k protestantismu.
- 1562–1598** Spojení protestantismu se zájmy stavů vede ve Francii ke konfliktu s korunou (hugenotské války).
1572 24. srpna bartolomějská noc. Královna Kateřina využila přítomnosti četných hugenotů v Paříži k povraždění tisíců hugenotů, včetně jejich vůdce Colignyho.
1598 Nantský edikt zaručoval hugenotům omezenou náboženskou svobodu (zrušeno 1685).
- 1582** Terezie z Avily (* 1515). Mystickou zkušenost spojila s praktickou energií a lidským poznáním. Od 1562 založila řadu reformovaných karmelitánských klášterů. Spolu s Kateřinou Sienskou dostala (1970) jako jediná žena titul „doctor ecclesiae“ (učitel církve).
- 1588** Porážka španělské flotily (Armady) udělala z Anglie první námořní velmoc.
- od 1609** Jezuitské misie shromažďují se souhlasem španělské vlá-

dy asi 150 000 Indiánů v oblasti La Plata (Paraguay) do vlastních, bílým nepřístupných sídlišť (redukce existovaly po 150 let).

1609 Angličanka Marie Wardová († 1645) zakládá společenství šlechtických žen, z něhož vznikla 1703 kongregace anglických panen.

1610 Františka de Chantal zakládá s podporou Františka Saleského (1567–1622) řád Navštívení Panny Marie (salesiánky).

1618–1648 Třicetiletá válka.

1620 Angličtí puritáni – Otcové poutníci – plují na lodi Mayflower do Severní Ameriky.

1622 Pro koordinaci misí zřídil Řehoř XV. Kongregaci pro šíření víry (Congregatio de propaganda fide), jíž byly podřízeny všechny misie.

1633 Galileo Galilei (1564–1642) odvolal pod hrozbou mučení svoje učení o pohybu Země kolem Slunce.

1638 Umírá Cornelius Jansenius, profesor teologie na univerzitě v Lovani, naposled biskup v Yprách. O jeho pojetí působnosti Boží milosti se přela celá Francie.

od 1660 Ludvík XIV. potírá z politických důvodů jansenismus, odsouzený Inocencem X. (1653). 1709 zrušen kláštera Port Royal.

1642 Umírá kardinál Richelieu (* 1585 v Paříži). Po svém jmenování prvním ministrem Ludvíka XIII. (1642) měl významný vliv na francouzskou politiku.

1643–1715 Francie pod vládou Ludvíka XIV. Rozkvět absolutismu.

1650 Umírá René Descartes (* 1596). Metodické pochybování jako východisko myšlení přivedlo k epoše racionalismu, který vedl k ostrému rozdělení rozumu a zjevení, víry a vědění.

1664 V cisterciáckém klášteře La Trappe v Normandii založil Jean Le Bouthilier de Rancé řád trapistů.

1668 Vincentem z Pauly založené společenství žen bylo potvrzeno Klementem IX. jako kongregace Milosrdných sester (vincentky).

1675 Dílo Filipa Jakoba Spenera „Pia desideria“ bylo popudem pro pietismus v německém luterství. Ve stejném směru působil v Halle August Hermann Francke.

- 1683** Neúspěšné obléhání Vídně Turky.
- 1688** Sesazením Stuartovců („slavná revoluce“ – Glorious Revolution) ztroskotal poslední pokus navrátit Anglii katolicizmu.
- 1699** Karlovičský mír ukončil turecké ohrožení v Evropě.
- 1701–1714** Válka o španělské dědictví.
- mezi 1710–1750** V Anglii se rozvinul v návaznosti na Thomase Hobbesa (1588–1679) a Johna Locka (1632–1704) deismus: uznávání Boha – tvůrce, který však po stvoření vesmíru na něj dále nepůsobí. Deismus brzy zachvátil Francii (Voltaire) a podpořil v Německu racionalismus (Kant).
- 1717** Čtyři stavební hutě kostela sv. Pavla v Londýně se spojily do jedné velké lóže svobodných zednářů k rozvíjení humanity a bratrství. Rychlé rozšíření lóží na pevninu.
- 1722** Kolem hraběte Zinzendorfa (1700–1760) se shromáždila – v duchu pietismu – ochranovská jednota (Herrnhuter Brüdergemeinschaft), která zakládala vlastní sídla a 1732 vyslala misionáře do západní Indie a Grónska.
- 1738 V Anglii vzniklo – v kontaktu s ochranovskou jednotou – probuzenecké hnutí metodistů, založené bratry Johnem a Charlesem Wesleyovými (1703–1791 a 1707–1788).
- 1732** Alfons z Liguori (* 1696 u Neapole, †1787) založil pro pastorační a cvičení mládeže řád redemptoristů (potvrzen 1749 Benediktem XIV.).
- od 1780 Nový řád se rozšířil především díky Klementu Maria Hofbauerovi v jižním Německu, Rakousku a Polsku.
- 1740–1780** V Rakousku zasáhly reformy císařovny Marie Terezie hluboko do života církve (zavedení daní pro klérus, státní dohled nad správou církevního majetku, státní cenzura knih aj.).
- 1740–1786 Vláda Fridricha II. Velikého v Prusku.
- 1750–1780** Ve Francii se projevuje myšlenka osvětlenství ve velké encyklopedii věd, vydané Diderotem (1713–1784) a d’Alembertem (1717–1783) K tomuto okruhu patřil také Voltaire (1694–1778), který se jako stoupenec deismu postavil vášnivě proti každému pozitivnímu náboženství a proti katolické církvi.
- 1755** 1. listopadu zničilo silné zemětřesení Lisabon (30 000 mrtvých).

- 1756–1763** Sedmiletá válka.
- 1762** V „Contract social“ (Společenské smlouvě) zakládá Rousseau (1712–1778) demokratický stát. Myšlenky tvoří základ revolučních teorií 1789.
- 1773** Na nátlak bourbonských dvorů ruší Klement XIV. řád jezuitů (obnoven 1814).
- 1776** 13 severoamerických států vyhláší nezávislost na britské koruně.
- 1780–1790** Církevní úpravy Josefa II. zacházející až do nejmenších detailů, mají silný vliv na Bavorsko, Württembersko a Bádensko.
- 1789** Pád Bastily 14. července byl symbolem výbuchu Francouzské revoluce.
26. srpna vyhlášení lidských a občanských práv.
1793 21. ledna: poprava Ludvíka XVI.
od 1797 Napoleon přebírá politickou moc.
- 1800–1823** Pius VII.
- 1801** Uzavření konkordátu mezi Napoleonem a Svatým stolicem: zaručení výkonu svobodného kultu pro církev, ze strany církve resignace na její statky, zabavené za revoluce.
- 1803** Usnesení Říšské deputace přineslo odškodnění německým knížatům za ztráty na levém břehu Rýna ve prospěch Francie zabavením téměř všech církevních statků (sekularizace).
Zemřel Johann Gottfried Herder (* 1744), spisovatel, filosof a evangelický teolog. Dal podstatné podněty pro filosofii jazyka. Jeho filosofie dějin je poznamenána myšlenkami šířícího se humanismu.
- 1804** Hlasováním lidu se dal Napoleon zvolit císařem Francouzů. Zemřel Immanuel Kant (* v Královci [Königsberg]). Jeho „Kritika čistého rozumu“ (1781), která chtěla odkrýt nezrušitelné hranice lidského poznání, otřásla středověkými důkazy Boha.
- 1806** Po Napoleonově ultimatu složil císař František II. římsko-německou císařskou korunu – konec Svaté říše římské národa německého.
- 1815** Po Napoleonově porážce u Waterloo (18. června) nastolil vídeňský kongres znovu předrevoluční pořádky včetně církevního státu, nezrušil ale sekularizaci.

Četné konkordáty stavěly nové základy vztahů mezi církví a státem: Francie, Bavorsko a Piemont-Sardinie 1817, Neapol 1818, Cirkumskripční bula pro kongresové Polsko 1818, Prusko a jihoněmecké státy 1821.

1823–1829 Lev XII.

1829 Anglickým katolíkům je zaručena plná občanská rovnoprávnost a tím i přístup ke státním úřadům.

od 1830 Náboženská probuzenecká hnutí především v anglické oblasti.

1830 Presbyterián Edward Irwing zakládá v Londýně apoštolskou katolickou církev (irvingiáni), od níž se 1907 odštěpila v Německu novoapoštolská církev.

Farmář William Miller (USA, † 1849) hlásá blížký konec světa na 1844. Jeho stoupenci, adventisté, zůstávají i po termínu jako církevní společnost, roztržštěná do více skupin. (Nejvýznamnější jsou „adventisté sedmého dne“.)

V USA se utváří po objevení „Knihy Mormon“ (1830) Josephem Smithem (1805–1844) mormonská církev s centrem v Salt Lake City.

1831–1846 Řehoř XVI.

1832 Požadavek některých teologů (Lammenais, Lacordaire, Montalembert) na politickou svobodu pro všechny národy a na oddělení církve od státu byl odsouzen encyklikou „Mirari vos“ (1830 červencová revoluce ve Francii!).

1834 Umírá Fridrich Schleiermacher (* 1768 ve Vratislavi). Jeho pojetí náboženství jako „bezprostředního pocitu naprosté nezávislosti na nekonečnu“ má velký vliv na další vývoj protestantské teologie.

1837–1838 Kolínský církevní spor. Ve sporu o vzdělávání dětí ve smíšených manželstvích dala pruská vláda uvěznit kolínského arcibiskupa von Droste-Vischering, musela ale pak po všeobecných protestech ustoupit.

1846–1878 Pius IX.

1848 Únorová revoluce ve Francii. Březnová revoluce v Německu dosáhla svolání všenněmeckého parlamentu (shromáždění v kostele sv. Pavla).

14. března: zavedení ústavy v církevním státě neutlumilo národní hnutí (zavraždění papežského ministerského předsedy Rossiho 24. listopadu). Papež se uchýlil do Gaety, než francouzské oddíly obnovily pořádek.

Říjen: první sjezd německých katolíků (Katholikentag) v Mohuči. Zemřel Johann Joseph (von) Görres (* 1776 v Koblenzi), vedoucí zástupce německého katolicismu.

Naléhavost dělnické otázky. Karel Marx a Bedřich Engels vydali Komunistický manifest.

1853 Umírá Johann Sebastian Drey (* 1777), zakladatel spolu s Johannem Baptistou Hirscherem (1788–1865) a Johannem Adamem Möhlerem (1796–1838) katolické tübinské školy: nová syntéza křesťanských základních dogmat s ohledem na historicko-kritické bádání a Hegelovu dialektiku.

Ve stejné době se kolem Ferdinanda Christiana Baura (1792 – 1860) seskupuje evangelická tübinská škola, která v návaznosti na Hegelovu filosofii kriticky promýšlí Nový zákon a dějiny církve a dogmat.

1854 Pius IX. vyhláší za dogma Neposkvrněné početí Panny Marie.

1855 Umírá Sören Kierkegaard (* 1813 v Kodani). Se stravující intenzitou a v rozporu se zemskou církví se pokouší o existenčně filosofickou reflexi víry.

1858 Zjevení Matky Boží Bernadettě Soubirousové (1844–1879) učinilo z Lourd největší poutní místo Francie.

1859 Don Bosco (1815–1888) zakládá k výchově mládeže řád saleziánů.

Umírá Jan Maria Vianney, po čtyřiceti letech kněžské služby v Arsu (u Lyonu).

1864 Pius IX. vydává soupis 80 hlavních omylů doby, tzv. Sylabus (errorum).

Ve své knize „Die Arbeiterfrage und das Christentum“ (Dělnická otázka a křesťanství) zdůrazňuje mohučský biskup Ketteler (1811–1877), že dělnický problém je řešitelný pouze novou organizační společností, která nesmí být ani liberální ani totalitní. Jeho myšlenky posloužily jako základ pro rozvíjející se katolické sociální učení.

1865 Umírá Adolf Kolping (* 1813), z jehož iniciativy se rozšířily v Německu, Rakousku a Švýcarsku tovaryšské spolky.

1869–1870 1. vatikánský koncil (20. ekumenický) chtěl odstranit omyly doby, zvláště racionalismus. Na návrh mnoha biskupů (380 z 774) byla také definována papežská neomylnost. Koncil byl 20. 10. 1870 přerušen na neurčito kvůli obsazení Říma Piemontány.

1871 Bylo vyloučeno z církve několik německých profesorů teologie pod vedením Ignáce Döllingera z Mnichova, kteří neuznali neomylnost papeže. „Starokatolíci“ ustavili vlastní církev.

1871 Po obsazení církevního státu byl Řím prohlášen za hlavní město italského království, papeži byl ponechán jen Vatikán. Protest kurie ponechával „římskou otázku“ v trvalém napětí s italskou vládou až do 1929.

1874 Papež zakazuje italským katolíkům účast na politických volbách (dekret „Non expedit“).

1871 Protikatolická opatření pruského ministerského předsedy von Bismarcka zahájila „Kulturkampf“ (do 1878).

1871 18. leden: po vítězství nad Francií je ve Versailles prohlášen Vilém I. za císaře znovuobnovené Německé říše.

1872 Charles Russel († 1916) zakládá v USA „Společnost vážných badatelů bible“ (Svědkové Jehovovi).

1878–1903 Lev XIII.

od 1879 Ve Francii začínají proticírkevní opatření třetí republiky.

1905 Parlament rozhodl o oddělení církve od státu.

1881 Kněz František Jordan (1848–1918) zakládá v Římě Společnost Božského Spasitele (Salvatoriáni) k šíření víry slovem a písmem (od 1888 také salvatoriánky).

Umírá Johann Heinrich Wichern (* 1808). Od 1833 se věnoval zmírňování bídy ve velkoměstech, chápané jako „vnitřní misie“ (u spolukřesťanů). Z jeho iniciativy vznikla mužská diakonie.

1890 Umírá John Henry Newman (* 1801 v Londýně) Po své konverzi 1845 studoval teologii, 1879 jmenován Lvem XIII. kardinálem. Jeho teologické a literární práce a jeho milá osobnost podstatně přispěly k lepšímu obrazu katolicismu v Anglii.

1891 Encyklikou „Rerum novarum“ navrhl Lev XIII. sociálně politický koncept řešení dělnické otázky v průmyslových státech.

- 1903–1914** Pius X. (Giusseppe Sarto, * 1835 v Riese v severní Itálii, od 1893 patriarcha Benátek).
- 1907** Encyklikou „Pascendi dominici gregis“ z 8. září vystoupil Pius X. proti modernismu, který chápal dogmata jako dobově a citově podmíněné symboly za nimi ležící nedosažitelné pravdy.
- 1911** Portugalsko ohlásilo po vyhlášení republiky (říjen 1910) oddělení církve od státu. Vztahy s Římem byly 1913 zcela přerušeny.
- 1913** Albert Schweitzer (1875–1965) začíná svoji lékařskou činnost v Lambaréne (Střední Afrika).
- 1914** 28. července : Začátek 1. světové války.
 3. září: boloňský arcibiskup kardinál Giacomo della Chiesa, (* 1854 v Janově) zvolen papežem jako Benedikt XV.
 1917 1. září: mírové poselství papeže k válčícím mocnostem zůstalo bez odezvy.
 1917 říjen: v Rusku přebírají moc bolševici pod Leninovým vedením (VŘSR).
 Květen–říjen: zjevení Matky Boží dětským pastýřům ve Fatimě (Portugalsko), která se stala největším poutním místem Evropy.
 Papež oznamuje vydání Codexu Iuris Canonici, nově zpracovaného církevního práva, ohlášené Piem X. 1904.
- 1918** 11. listopadu: konec válečných operací příměřím v Compiègne. (9. listopadu Německo prohlášeno za republiku).
 1919 28. června: mírová smlouva ve Versailles.
- 1919** Ústava výmarské republiky (11. srpna) staví stát nad konfese, jimž zaručuje svobodný výkon náboženství. Vyučování náboženství je řádným vyučovacím předmětem. Jednotlivosti upravují konkordáty s německými zeměmi.
 1924 24. března: konkordát s Bavorskem.
 1929 14. června: konkordát s Pruskem
 1932 12. října : konkordát s Bádenskem.
- 1922** 6. února zvolen Pius XI. (Achille Ratti, * 1857 v Desiu u Monzy, od 1921 arcibiskup Milána a kardinál).
 23. prosince: encyklikou „Ubi arcano“ upravuje Pius XI. Katolické akce (spolupráce laiků při hlásání evangelia).
 Po pádu zemské vlády (1918) se evangelické zemské církve Německa spojují pod jedinou společnou zastřešující organizaci „Německého evangelického církevního svazu“.

- 1925** První Konference světových církví pro praktické křesťanství ve Stockholmu (druhé setkání 1927 v Lausanne).
1938 V návaznosti na Konferenci světových církví v Oxfordu (1937) je zřízena Ekumenická rada církví (ERC) se sídlem v Ženevě.
- 1928** Založení tajného sdružení Opus Dei ve Španělsku. Tato katolická organizace složená z kněží a laiků získala hluboký vliv v politickém a hospodářském životě Španělska.
- 1929** Lateránskými dohodami mezi Vatikánem a Mussoliniho režimem je odstraněna „římská otázka“, neřešená od obsazení církevního státu. Papež dostal plnou suverenitu nad Vatikánem, sám pak uznal Řím za hlavní město Itálie. V konkordátu, spojeném s lateránskými dohodami, bylo deklarováno katolické náboženství za státní vyznání.
- 1932** Pomocí „Glaubensbewegung Deutsche Christen“ (Hnutí víry německých křesťanů) se nacisté pokoušeli získat evangelickou církev pro cíle NSDAP.
1933 Zemské církve se dohodly na ústavě německé evangelické církve.
- 1933** Adolf Hitler je 30. ledna jmenován od říšského prezidenta Hindenburga říšským kancléřem.
20. července: konkordát mezi národněsocialistickým režimem a Svatým stolicem zaručoval církvi plnou svobodu v jejích vnitřních záležitostech. Biskupové byli zavázáni k přísaze věrnosti státu, duchovní a řeholníci se vzdali členství ve stranách a stranické politické činnosti jakéhokoli druhu.
Září: Martin Niemöller vyzývá k založení Pfarrernotbundes (Novový svaz kněží) proti Německým křesťanům, kteří chtějí převzít „árijské paragrafy“.
1934 Církev vyznavačská (Bekennende Kirche), zformovaná pod vlivem Karla Bartha, předložila na synodě v Barmen svoje zásady.
- 1937** Pius XI. se vši rozhodností odsuzuje kvůli pronásledování církve nacistické rasové učení a státní totalitarismus (encyklika „Mit brennender Sorge“) V témže roce odsuzuje komunismus encyklikou „Divini redemptoris“.
- 1938** Církve neprotestovaly proti antižidovským výtržnostem při „křišťálové noci“ z 9. na 10. listopadu.
- 1939** Pius XII. (Eugenio Pacelli, * 1876 v Římě, kardinál od 1930) přebírá 2. března nejvyšší úřad v církvi.

1. září Útokem na Polsko rozpoutává Hitler 2. světovou válku.

1941 Proti programu eutanazie ostře protestují katolický biskup hrabě von Galen a evangelický biskup Wurm. Akce byla nadále zastavena.

1942 20. ledna: na konferenci ve Wannsee pro příslušné zástupce SS, stranické funkcionáře a říšské ministry bylo rozhodnuto o konečném řešení „židovské otázky“ (tj. vyhlazení Židů).

1944 Po nezdařeném atentátu na Hitlera četná zatýkání a popravy i lidí, kteří jen projevíli nesouhlas s vládnoucí diktaturou. Mj. zemřeli Dietrich Bonhoeffer (9. dubna 1945) a jezuita Alfred Delp (2. února 1945).

1945 8./9. květen: bezpodmínečná kapitulace německé branné moci.

Srpen: použití atomových bomb (6. srpna Hirošima, 9. srpna Nagasaki) otevřelo netušené možnosti ničení). Od 1954 vodíkové bomby, které mají výbušnou sílu 2500 bomb použitých v Hirošimě nebo 50 miliónů tun běžných trhavin.

1948 14. května vyhlášení izraelského stát. Po téměř 2500 letech má židovský národ zase svoji vlast.

13. července: dohodou základního řádu v Eisenachu vzniká Německá evangelická církev (Evangelische Kirche Deutschlands. EKD).

23. srpna V Amsterdamu se schází ke svému ustavujícímu zasedání Ekumenická rada církví.

1949 Rozdělením Německa vzniká Německá spolková republika (zákon z 24. května) a Německá demokratická republika (DDR, 7. října).

1950 Pius XII. vyhlašuje dogma o tělesném nanebevzetí Panny Marie.

1950–1953 Korejská válka.

1958 28. října – 3. června 1963: Jan XXIII. (* 1881 v Sotto il Monte u Bergama, benátský patriarcha od 1953).

1960 Při kurii je zřízen Sekretariát pro jednotu křesťanů pod vedením kardinála Bey.

1961 Jan XXIII. věnuje po Lvů XIII. („Rerum novarum“) a Piu XI. („Quadragesimo anno“) sociálním otázkám encyklikou „Mater et magistra“.

1963 11. září: encyklikou „Pacem in terris“ chce papež udržet světový mír (kubánská krize!).

- 1962** 11. října: zahájení **2. vatikánského koncilu** (21. ekumenický). Po čtyřech zasedacích periodách končí 8. prosince 1965.
- 1963** 21. června – 6. srpna 1978: Pavel VI. (* 1897 v Concesio u Brescie, od 1954 arcibiskup milánský).
- 1964–1973** Válka ve Vietnamu.
- 1965** 7. prosince: návštěva Pavla VI. v Jeruzalémě a setkání s konstantinopolským patriarchou Athenagorem (v lednu 1964): oba ze sebe ve stejnou hodinu vzájemně snímají klatbu z roku 1054.
13. června umírá Martin Buber (* 1878).
22. října umírá Paul Tillich (* 1886).
- 1966** 5. října Pavel VI. vyzývá před Valným shromážděním OSN v New Yorku k udržení světového míru všemi prostředky.
- 1967** 30. ledna: rozhovor papeže s předsedou prezidia Nejvyššího sovětu Podgorným ve Vatikánu je znamením změny klimatu.
31. ledna umírá Otto Dibelius (* 1880, 1949–1961 předseda Německých evangelických církví).
- 1968** Pavel VI. vydává encykliku „Humanae vitae“ k otázce kontroly porodnosti, která vyvolala silnou vnitrocírkevní diskusi.
4. dubna: v Memfisu zavražděn M. L. King (* 1929).
1. října: umírá Romano Guardini (* 1885).
10. prosince umírá Karl Barth (* 1886).
- 1973** Leuenberská konkordie, jejímž cílem bylo vytvořit církevní společenství na evropské úrovni mezi luterskou, reformovanou a unijní církví (jedná se o Evangelische Kirche der Union, založená 1817 – pozn. překl.).
- 1975** Pavel VI. ruší dosavadní předpisy o cenzuře knih.
- 1976** 30. června: umírá Rudolf Bultmann (* 1884).
- 1978** 26. srpna: vedení církve přebírá jako Jan Pavel I. kardinál Albino Luciani (* 1912 ve Forno di Canale u Belluna, od 1969 patriarcha benátský). O několik týdnů později umírá na srdeční infarkt 28. září.
16. října: ke všeobecnému překvapení je zvolen za papeže – po 456 letech – Neital: krakovský kardinál Karol Wojtyła z Polska, kte-

rý volí jméno Jan Pavel II. (* 18. května 1920 ve Wadowicích u Krakova).

- 1979** 17. října: Nobelovu cenu míru dostává Matka Tereza.
15. prosince: kongregace pro nauku víry odnímá profesuru dogmatiky Hansi Küngovi (Tübingen) církevní povolení učit.
- 1980** 24. března: sansalvadorský arcibiskup Romero (67), který se zasazoval za rolníky a pozemkovou reformu, byl zastřelen u oltáře.
15.–19. listopadu: návštěva Jana Pavla II. v Německu. Při setkání s EKD je domluveno vytvoření společné komise pro vyjasnění rozdílů ve víře.
- 1981** 20.–24. dubna: čtvrté setkání základních skupin (Basisgemeinde) Brazílie v Itaici (300 účastníků z 71 diecézí včetně několika biskupů).
13. května: papež je na svatopetrském náměstí těžce zraněn výstřely z pistole.
14. září: Jan Pavel II. vyzdvihuje ve své sociální encyklice „Laborem exercens“ důstojnost lidské práce a její přednost před kapitálem.
Listopad: kardinál Josef Ratzinger, od 1977 mnichovský arcibiskup, se stává vedoucím papežské Kongregace pro víru (dřívější „Posvátné officium“).
- 1982** leden: v Limě shromážděná „Komise pro víru a církevní zřízení“ Ekumenické rady církví vydala ve spolupráci s katolickými teology „Prohlášení o souběhu křtu, eucharistie a úřadu“ (tzv. Lidské dohody).
10. října: svatořečení polského františkánského kněze Maxmiliána Kolbeho, který v koncentračním táboře Osvětim nastoupil dobrovolně na místo otce rodiny, odsouzeného k smrti († 14. srpna 1941 ve věku 41 let).
- 1983** listopad: při 500. výročí narození Martina Luthera ocenil Jan Pavel II. hlubokou zbožnost tohoto reformátora. Také oznámil, že bude o 3. neděli adventní kázat v německém luteránském kostele v Římě při evangelické bohoslužbě.
27. listopadu: v platnost vstoupilo nové církevní právo.
- 1984** 18. února: podpis nového konkordátu (po Lateránských dohodách z 1929) mezi Itálií a Svatým stolicem.

6. března: umírá Martin Niemöller (* 1892).

30. března: umírá Karl Rahner (* 1904).

Červen: Papež navštívil Ekumenickou radu církví v Ženevě.

16. října: jihoafrický anglikánský biskup Tutu (Johannesburg) dostal Nobelovu cenu míru jako jeden z nejlepších zástupců nenásilného boje proti apartheidu.

19. října: v Polsku byl tajnou policií unesen a zavražděn kněz Jerzy Popiełuszko (37). Celosvětový rozruch přinutil vládu k procesu proti vrahům.

15. listopadu: generální synoda anglikánské církve (Church of England) se vyslovila pro připuštění žen ke kněžskému úřadu.

28. prosince – 1. ledna: sedmé setkání evropské mládeže společenství v Taizé se tentokrát konalo v Kolíně nad Rýnem za účasti více než 20 000 mladých lidí.

1985 24. června: sekretariát pro jednotu křesťanů vydal „Pokyny pro správné představování Židů a židovství v kázáních a katechezi katolické církve“. Je potřeba si uvědomovat neustálou přítomnost židovského dědictví v katolické víře.

24. listopadu – 7. prosince: v Římě se sešla zvláštní biskupská synoda k „Slavení, přezkoumání a požadování“ II. vatikánského koncilu (1965). Koncil je mnohými údajně jednostranně interpretován.

1986 22. března: Kongregace pro víru varuje v instrukci o „Křesťanské svobodě a osvobození“ před vztahováním svobody a nesvobody na třídy v marxistickém duchu. (Teologu osvobození Leonardo Boffovi bylo v předchozím roce uloženo mlčení.)

V Cáchách 89. sjezd německých katolíků (Katholikentag).

27. října: k vyzdvižení významu náboženství pro mír se papež zúčastnil v Assisi modliteb za mír.

1987 10. března: Kongregace pro víru odmítla ve své instrukci umělé oplodnění.

17.–21. června: 22. sjezd německých evangelíků v Hamburku.

Červenec: Luterský světový svaz oslavil v Lundu (Švédsko) 40. let svého trvání (je v něm sjednoceno 104 církví s 55 milióny členů).

30. prosince: nová sociální encyklika „Sollicitudo rei socialis“ Jana Pavla II. (20 let po encyklice „Populorum progressio“ Pavla VI.) chápe „vývoj“ celosvětově a chce ho skloubit se spravedlností.

- 1988** 6. ledna: Interkomunio mezi starokatolíky a luterány je považováno za důležitý krok na cestě k jednotě církví.
26. června: Hans Urs von Balthasar (* 1905) umírá dva dny před převzetím kardinálského klobouku.
30. června: svémocným svěcením čtyř biskupů se tradicionalistický biskup Lefébvre odděluje od Říma.
30. září: list papeže se věnuje důstojnosti ženy („Mulieris dignitatem“). Ženě je přiznána plná rovnoprávnost, ale odmítnuto kněžské svěcení.
- 1989** leden: 163 teologů z Německa, Rakouska, Nizozemí a Švýcarska uveřejňuje svůj protest proti římské praxi obzazování biskupských stolců a kateder na katolických fakultách (tzv. „Kolínské prohlášení“).
15. – 21. května: evropské ekumenické shromáždění v Basileji (asi 700 delegátů, z toho polovina katolíků) se vyslovuje proti rasové diskriminaci, hladu a chudobě ve třetím světě a proti devastaci přírody.
25. května – 1. června: 10. světová misijní konference ERC v San Antonio (Texas). Problém vyvstává v různém chápání misí.
16. listopadu: v San Salvadoru je zavražděno šest jezuitů nepohodlných režimu a zastřeleny dvě ženy patřící ke stanici.
1. prosince: delší setkání Jana Pavla II. s Michailem Gorbačovem (od 1985 generálním tajemníkem KSSS) v Římě.
- 1990** 6.–12. března: „Světové shromáždění pro spravedlnost, mír a zachování stvoření ve světě“ v Soulu (více než 300 církví, z Říma ale posláno jen 20 pozorovatelů). nesplnilo očekávání rozhodného slova ze strany křesťanů – ztroskotalo se na různých prioritách a rozdílných představách o řešení.
8. března: sté narozeniny nestora katolického sociálního učení Oswalda Nell-Breuninga.
- Do dubna: Po odstranění komunistických režimů v loňském roce jsou všechny diecéze v Československu a Rumunsku opět obsazeny.

PONTIFIKÁTÝ

1. sv. Petr	†64/67 (?)	31. sv. Eusebius	308 [309,310]
2. sv. Linus	64–79 (?)	32. sv. Miltiades	
3. sv. Anaklet		(Melchiades)	310–314
(Anaklétoš) I.	79–90/92 (?)	33. sv. Silvestr I.	314–335
4. sv. Klement I.	90/92–101 (?)	34. sv. Marcus	336
5. sv. Evarist	99/101–107 (?)	35. sv. Julius I.	337–352
6. sv. Alexandr I.	107–116 (?)	36. sv. Liberius	352–366
7. sv. Sixtus		Felix II.	355–358 († 365)
(Xystus) I.	116–125 (?)	37. sv. Damasus I.	366–384
8. sv. Telesfor	125–138 (?)	Ursinus	366–367
9. sv. Hygin	138–142 (?)	38. sv. Siricius	384–399
10. sv. Pius I.	142–154/155 (?)	39. sv. Anastasius I.	399–402
11. sv. Anicet	154/155–166 (?)	40. sv. Inocenc I.	402–417
12. sv. Soter	166–174 (?)	41. sv. Zosimus	417–418
13. sv. Eleuther	174–189 (?)	Eulalius	418–422
14. sv. Viktor I.	189–198/199 (?)	42. sv. Bonifác I.	418–419
15. sv. Zefyryn	199–217 (?)	43. sv. Celestin I.	422–432
16. sv. Kalist I.	217–222	44. sv. Sixtus III.	432–440
sv. Hypolit	217–235	45. sv. Lev I. Veliký	440–461
17. sv. Urban I.	222–230	46. sv. Hilarius	461–468
18. sv. Poncián	230–235	47. sv. Simplicius	468–483
19. sv. Anterus	235–236	48. sv. Felix II. (III.)	483–492
20. sv. Fabián	236–250	49. sv. Gelasius I.	492–496
Novatian	251–258 (?)	50. Anastáz	496–498
22. sv. Lucius I.	253–254	51. sv. Symmachus	498–514
23. sv. Štěpán	254–257	Laurentius	498–506
24. sv. Sixtus II.	257–258	52. sv. Hormisdas	514–523
25. sv. Dionysius	259/260–267/268	53. sv. Jan I.	523–526
26. sv. Felix I.	268/269–273/274	54. sv. Felix III. (IV.)	526–530
27. sv. Eutychianus	274/275–282/283	55. Bonifác II.	530–532
28. sv. Caius	282/283–295/296	Dioskur	530
29. sv. Marcellinus	296–304	56. Jan II.	
30. sv. Marcellus I.	307–308 (?)	(Mercurius)	533–535

57. sv. Agapet I.	535–536	93. sv. Pavel I.	757–767
58. sv. Silverius	536–537	Konstantin II.	767–768
59. Vigilius	537–555	Filip 768	
60. Pelagius I.	556–561	94. Štěpán III. (IV.)	768–772
61. Jan III.	561–574	95. Hadrián I.	772–795
62. Benedikt I.	575–579	96. sv. Lev III.	795–816
63. Pelagius II.	579–590	97. Štěpán IV. (V.)	816–817
64. sv. Řehoř I.		98. sv. Paschalis I.	817–824
Veliký	590–604	99. Evžen II.	824–827
65. Sabinián	604–606	100. Valentin	827
66. Bonifác III.	607	101. Řehoř IV.	827–844.
67. sv. Bonifác IV.	608–615	Jan	844
68. sv. Deusdedit		102. Sergius II.	844–847
(Adeodatus) I.	615–618	103. sv. Lev IV.	847–855
69. Bonifác V.	619–625	104. Benedikt III.	855–858
70. Honorius I.	625–638	Anastasius III.	855
71. Severinus	640	105. sv. Mikuláš I.	858–867
72. Jan IV.	640–643	106. Hadrián II.	867–872
73. Theodor I.	643–649	107. Jan VIII.	872–882
74. sv. Martin I.	649–653	108. Marinus I.	
75. sv. Evžen I.	654–657	(Martin II.)	882–884
76. sv. Vitalianus	657–672	109. sv. Hadrián III.	884–885
77. Adeodatus II.	672–676	110. Štěpán V. (VI.)	885–891
78. Donus	676–678	111. Formosus	891–896
79. sv. Agatho	678–681	112. Bonifác VI.	896
80. sv. Lev II.	682–683	113. Štěpán VI. (VII.)	896–897
81. sv. Benedikt II.	684–685	114. Romanus	897
82. Jan V.	685–687	115. Theodor II.	897
83. Konon	686–692	116. Jan IX.	898–900
Theodor	687	117. Benedikt IV.	900–903
Paschalis	687–692	118. Lev V.	903
84. sv. Sergius I.	687–701	119. Christoforus	903–904
85. Jan IV.	701–705	120. Sergius III.	904–911
86. Jan VII.	705–707	121. Anastasius III.	911–913
87. Sisinnius	708	122. Lando	913–914
88. Konstantin I.	708–715	123. Jan X.	914–928
89. sv. Řehoř II.	715–731	124. Lev VI.	928
90. sv. Zachariáš	741–752	125. Štěpán VII. (VIII.)	929–931
Štěpán II.	752	126. Jan XI.	931–935
92. Štěpán II. (III.)	752–757	127. Lev VII.	936–939

128. Štěpán VIII. (IX.)	939–942	Albert	1102
129. Marinus II. (Martin III.)	942–946	161. Gelasius II.	1118–1119
130. Agapet II.	946–955	Řehoř VIII.	1118–1121
131. Jan XII.	955–963	162. Kalist II.	1119–1124
132. Lev VIII.	963–965	163. Honorius II.	1124–1130
133. Benedikt V.	964	Celestin II.	1124
134. Jan VIII.	965–972	164. Inocenc II.	1130–1143
135. Benedikt VI.	973–974	Anaklet	1130–1138
Bonifác VII. (Franco)	974	Viktor IV.	1138
136. Benedikt VII.	974–983	165. Celestin II.	1143–1144
137. Jan XIV.	983–984	166. Lucius II.	1144–1145
138. Bonifác VII.	984–985	167. bl. Evžen III.	1145–1153
139. Jan XV.	985–996	168. Anastasius IV.	1153–1154
140. Řehoř V.	996–999	169. Hadrián IV.	1154–1159
Jan XVI.	997–998	170. Alexandr III.	1159–1181
141. Silvestr II.	999–1003	Viktor IV.	1159–1164
142. Jan XVII.	1003	Paschalis III.	1164–1168
143. Jan XVIII.	1003/1004–1009	Kalist III.	1168–1178
144. Sergius IV.	1009–1012	Inocenc III.	1179–1180
145. Benedikt VIII.	1012–1024	171. Lucius III.	1181–1185
Řehoř VI.	1012	172. Urban III.	1185–1187
146. Jan XIX.	1024–1032	173. Řehoř VIII.	1187
147. Benedikt IX.	1032–1045	174. Klement III.	1187–1191
Silvestr III.	1045	175. Celestin III.	1191–1198
148. Řehoř VI.	1045–1046	176. Inocenc III.	1198–1216
149. Klement II.	1046–1047	177. Honorius III.	1216–1227
150. Damasus II.	1048	178. Řehoř IX.	1227–1241
151. sv. Lev IX.	1049–1054	179. Celestin IV.	1241
152. Viktor II.	1055–1057	180. Inocenc IV.	1243–1253
153. Štěpán IX. (X.)	1057–1058	181. Alexandr IV.	1254–1261
154. Benedikt X.	1058–1059	182. Urban IV.	1261–1264
155. Mikuláš II.	1058–1061	183. Klement IV.	1265–1268
156. Alexandr II.	1061–1073	184. bl. Řehoř X.	1271–1276
Honorius II.	1061–1071/72	185. bl. Inocenc V.	1276
157. sv. Řehoř VII.	1073–1085	186. Hadrián V.	1276
158. bl. Viktor III.	1086–1087	187. Jan XXI.	1276–1277
159. bl. Urban II.	1088–1099	188. Mikuláš III.	1277–1280
160. Paschalis II.	1099–1118	189. Martin IV.	1281–1285
Theoderich	1100–1102	190. Honorius IV.	1285–1287
		191. Mikuláš IV.	1288–1292

192. sv. Celestin V.	1294	227. sv. Pius V.	1566–1572
193. Bonifác VIII.	1294–1303	228. Řehoř XIII.	1572–1585
194. bl. Benedikt XI.	1303–1304	229. Sixtus V.	1585–1590
195. Klement V.	1305–1314	230. Urban VII.	1590
196. Jan XXII.	1316–1334	231. Řehoř XIV.	1590–1591
Mikuláš V.	1328–1330	232. Inocenc IX.	1591
197. Benedikt XII.	1334–1342	233. Klement VIII.	1592–1605
198. Klement VI.	1342–1352	234. Lev XI.	1605
199. Inocenc VI.	1352–1362	235. Pavel V.	1605–1621
200. bl. Urban VI.	1362–1370	236. Řehoř XV.	1621–1623
201. Řehoř XI.	1370–1378	237. Urban VIII.	1623–1644
202. Urban VI.	1378–1389	238. Inocenc X.	1644–1655
Klement VII.	1378–1394	239. Alexandr VII.	1655–1667
203. Bonifác IX.	1389–1401	240. Klement IX.	1667–1669
Benedikt XIII.	1394–1423	241. Klement X.	1670–1676
204. Inocenc VII.	1404–1406	242. bl. Inocenc XI.	1676–1689
205. Řehoř XII.	1406–1415	243. Alexandr VIII.	1689–1691
206. Alexandr V.	1409–1419	244. Inocenc XII.	1691–1700
207. Jan XXIII.	1410–1415	245. Klement XI.	1700–1721
208. Martin V.	1417–1431	246. Inocenc XIII.	1721–1724
Klement VIII.	1423–1429	247. Benedikt XIII.	1724–1730
209. Evžen IV.	1431–1447	248. Klement XII.	1730–1740
Felix V.	1439–1449	249. Benedikt XIV.	1740–1758
210. Mikuláš V.	1447–1455	250. Klement XIII.	1758–1769
211. Kalist III.	1455–1458	251. Klement XIV.	1769–1774
212. Pius II.	1458–1464	252. Pius VI.	1775–1799
213. Pavel II.	1464–1471	253. Pius VII.	1800–1823
214. Sixtus IV.	1471–1484	254. Lev XII.	1823–1829
215. Inocenc VIII.	1484–1492	255. Pius VIII.	1829–1830
216. Alexandr VI.	1492–1503	256. Řehoř XVI.	1831–1846
217. Pius III.	1503	257. Pius IX.	1846–1878
218. Julius II.	1503–1513	258. Lev XIII.	1878–1903
219. Lev X.	1513–1521	259. sv. Pius X.	1903–1914
220. Hadrián VI.	1522–1523	260. Benedikt XV.	1914–1922
221. Klement VII.	1523–1534	261. Pius XI.	1922–1939
222. Pavel III.	1534–1549	262. Pius XII.	1939–1958
223. Julius III.	1550–1555	263. Jan XXIII.	1958–1963
224. Marcellus II.	1555	264. Pavel VI.	1963–1978
225. Pavel IV.	1555–1559	265. Jan Pavel I.	1978
226. Pius IV.	1559–1565	266. Jan Pavel II.	1978–

LITERATURA

Následující seznam přináší přehled (německých) souhrnných církevních dějin s ohledem na novější dobu. Literatura k jednotlivým otázkám se nachází zvláště ve vícesvazkových dílech, částečně je na ni poukázáno také v poznámkách.

Handbuch der Kirchengeschichte, ed. H. Jedin, sv. I–VII, Freiburg 1962–1979.

Die Kirche in ihrer Geschichte. Ein Handbuch, ed. B. Moeller, 1963 nn. (dosud 24 sv.).

K. Bihlmeyer/H. Tüchle, Kirchengeschichte, 3 sv., Paderborn: sv. I 1966, II 1982, III 1987.

K. Aland, Geschichte der Christenheit, 2 sv., Gütersloh 1980 a 1982.

H.-W. Krumwiede, Geschichte des Christentums, 3 sv., vydán sv. III Neuzeit:17.–20. st., Stuttgart 1987.

Kirchengeschichte in Einzeldarstellung, ed. G. Haendler, K. Maier, J. Rogge, Berlin 1985 nn.

H. Kemler, Christentum, Sv. I: Alte Kirche und Mittelalter, Sv. II: Reformation und Neuzeit, Stuttgart 1981 a 1981.

R. Kottje/B. Moeller, Ökumenische Kirchengeschichte, 3 sv., Mohuč 1974 nn.

Kirchengeschichte als Missionsgeschichte, ed. H. Fronès, SvI a II/1, Mnichov 1974 a 1978.

K. Kupisch, Kirchengeschichte, 5 sv., Stuttgart, 1973–1975.

Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen, ed. H.A. Obermann, A. M. Ritter, H.-W. Krumwiede, Sv. I–IV/2, Neukirchen.Vluyň 1985–1987.

Grundwissen zur Theologie- und Kirchengeschichte, ed. W. Schnabel. Eine Quellenkunde. Gütersloh I 1988, III 1989.

Gestalten der Kirchengeschichte, ed. M. Greschat, Orthodoxie und Pietismus, Stuttgart 1982, Die Aufklärung (1983), Die neueste Zeit, 4 sv., Stuttgart 1985–1986.

J. Lenzenweger/ P. Stockmeier/K.Amon/R. Zinnhobler, Geschichte der katholischen Kirche, Graz 1986.

- Kirche und Synagoge. Handbuch zur Kirchengeschichte von Christen und Juden. Darstellung mit Quellen, ed. K. H. Rengstorff a von Kortzfleisch, 2 sv., dtv 1988.
- J. Lortz, Geschichte der Kirche in ideengeschichtlicher Betrachtung, 2 sv., Münster 1964.
- H. Jedin, Kleine Konziliengeschichte, Freiburg 1986. (Česky H. Jedin, Malé dějiny koncilů, Česká katolická charita, Praha 1990).
- K. Heussi, Kompendium der Kirchengeschichte, Tübingen 1986.
- K. D. Schmidt, Kirchengeschichte, Göttingen 1984.
- B. Moeller, Geschichte des Christentums in Grundzügen, Göttingen 1984.
- A. Franzen, Kleine Kirchengeschichte. Neubearbeitung jetzt mit Übersichtstafeln, ed. R. Bäumer, Freiburg 1988. (Česky A. Franzen, Malé církevní dějiny, Zvon, Praha 1992).
- E. Mühlberg, Epochen der Kirchengeschichte, Heidelberg 1980.
- L. Rogier, R. Aubert, D. Knowles, Geschichte der Kirche, vydány sv. 1–V/1, Einsiedeln, 1963 nn.
- M. Clévenot (plánováno ve 12 sv.), Von Jerusalem nach Rom. Die Christen und die Staatsmacht, 1987.
- R. Fröhlich, Grundkurs Kirchengeschichte, Freiburg 1986.

ZKRATKY

BKV	Bibliothek der Kirchenväter, ed. O. Bardenhewer a kol., 1. řada: 63 sv., 2. řada: 20 sv., Kempten–Mnichov 1911–1931.
Bihlmeyer–Tüchle	K. Bihlmeyer-H. Tüchle, Kirchengeschichte, Paderborn, Sv. 1: 1966, sv. 2: 1968, sv. 3: 1969.
CIC	Codex Iuris Canonici (1983).
DS	H. Denzinger, A. Schönmetzer, Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum, Editio XXXII, Friburgi Brisgoviae MCMLXIII.
HKG	Handbuch der Kirchengeschichte, ed. H. Jedin, Sv. I – VII, Freiburg 1962–1979.
Krumweide	Kirchen- u. Theologiegeschichte in Quellen, ed. H. A. Oberman a kol. Sv. IV/1 a IV/2, výbor od H.-W. Krumweide a kol., Neukirchen-Vluyn 1985 a 1986.
LthK	Lexikon für Theologie und Kirche, druhé, přepracované vydání, ed. J. Höfer und K. Rahner, 14 sv., Freiburg 1957 nn.
Mansi	J. D. Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, 60 sv., Paříž 1899–1927.
MGH	Monumenta Germaniae Historica, Hannover/Berlin 1826 nn.
Mirbt-Aland	Kirchen und Theologiegeschichte in Quellen, ed. H. A. Oberman a kol., Sv. I. Mittelalter, výbor od R. Mokrosch a H. H. Walz, Neukirchen-Vluyn 1986.
WA	D. Martin Luthers Werke, kritische Gesamtausgabe, Výmarn 1883 nn.

POZNÁMKY

1. Z JERUZALÉMA DO ŘÍMA

- 1 K tomu srv. „Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltenebene 1931–1982, Paderborn 1983.
- 2 Tacitus, Letopisy, XV,44.
- 3 Plinius Mladší, Dopisy, Svoboda 1988, s. 338, překl. L. Vidman.
- 4 Minucius Felix, Octavius 12nn, srv. G. Lohfink, Wie hat Jesus Gemeinde gewollt?, Freiburg 1984, s.188.
- 5 Tertullianus – Apologeticum, 12,1–13, ČKCh Praha 1987, s. 29–30
- 6 Srv. k tomu např. Gerichtsakten des Justinus und seine Gefährten, in: H. Rahner (ed.), Die Märtyrakte des 2. Jahrhunderts, Freiburg 1954, s.49nn.
- 7 Tertullian, Apologeticum 40,2: C. Becker (viz pozn. 5), s. 189.
- 8 Z: Augustinus Blundau, Die ägyptischen Libelli und die Christenverfolgung des Kaisers Decius, Christenverfolgung im Römischen Reich. Ihre Hintergründe und Folgen. Düsseldorf u.Wien, 1982, s. 164.
- 9 Srv. Cyprian, Brief an Bischof Succesus, cit. podle D. Stöver, Christenverfolgung in Römischen Reich. Ihre Hintergründe und Folgen, Düsseldorf 1982, s. 180.
- 10 H. Dörries, Konstantin der Große, Stuttgart 1967, s. 11.
- 11 Srv. Lactancius, De mortibus persecutorum 12.
- 12 Eusebius Pamphili, Církevní dějiny, ČKCh Praha 1988, s. 155–8.
- 13 Ebd.X,5,4, s. 183–4
- 14 Předmluva k Vita Malchi: PL 23,55.
- 15 „Plures efficitur, quotiens metimur a vobis: semen est sanguis Christianum“: Apologeticum 50 (srv. pozn. 5).
- 16 Eusebius, Církevní dějiny X,5,9 n.
- 17 Od 10. st. nesla jméno „San Giovanni in Laterano“, pravděpodobně proto, že znovu výstavba po zemětřesení r. 896 dopadla tak, že se neodvažovali dát jméno Vykupitele, ale zasvětili ji patronu Lateránu. Srv. R. Raffalt, Cantata Romana, Römische Kirchen, Mnichov 1978, s. 246.
- 18 Ep. 84 Arsacioví, cit. u Dörries (viz pozn. 10), s. 118.
- 19 Inst. VI, 12,30, cit. u Dörries (viz pozn.10), s. 118.
- 20 Srv. H. Dörries, Das Selbstzeugnis Kaiser Konstantins, 1954, s. 205 n., č. 46 (souhrnné představení Konstantinových zákonů).

- 21 Ammianus Marcellinus, *Römische Geschichte* 27, 4, 11–15, překl. podle W. Seyfartha.
- 22 *Vita Constantini* 62.
- 23 *Ep. ad Valentinianum*: PL 15, 1006a.
- 24 Eusebius, *Vita Constantini* III, 15: BKV, Eusebius I, Kempten 1913.
- 25 Eusebius, *Vita Constantini* 56 a 58: BKV (viz pozn. 24), s. 131 a 133
- 26 Jednotný překlad zeslabuje řecké „dialogizesthai“ a „dialigesthai“ na neutrální „mluvit“.
- 27 Např. Mk 10,32 nn, 8,32n, Lk 9,54 nn.
- 28 *Srv. Ireneus, Adversus haereses*, 1. kniha.
- 29 Jako mudroslovné učení částečně zasahuje do předkřesťanské doby, tam, kde se setkala s křesťanstvím, se pokoušela vestavět jeho učení do svého systému. K rozdílům jednotlivých gnostických směrů, srovnej např. R. Haardt, *Die Gnosis. Wesen und Zeugnisse*, Salzburg 1967, *Die Gnosis*, ed. C. Andersen a kol., Curych 1969 (sv. I), 1971 (II), 1980 (III).
- 30 Tímto rozlišením charakterizuje Blaise Pascal svůj noční prožitek Boha: „Oheň. Bůh Abrahamův, Izákův, Jakubův – ne filosofů a učenců.“ *Mémorial*. *Srv. B. Pascal (Oeuvres complètes, Paris 1963, s. 618, fragment 913)*.
- 31 *Srv. vyznání víry Aria a jeho přátel: Opitz, listina č. 6; srv. A. M. Ritter, Alte Kirche. Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen, sv. I, Neukirchen 1977, s. 132 n.*
- 32 *Opitz, Listina 4b; A.M. Ritter (viz pozn. 31), s. 31.*
- 33 *Přehl. podle J. Neuner – H. Roos, Der Glaube der Kirche in den Urkunden der Lehrverkündigung, Řezno 1975, s. 121.*
- 34 *Text podle Neuner – Roos (viz pozn. 33), s. 129.*
- 35 *Tertullián, Apologeticum, 39.*
- 36 *Chrysostomus, In Mt hom. 66,3; srv. HKG II/1, 426.*
- 37 *Epist. 84 (ed. Bidez); srv. H. Dörries, a.a.O., s. 118, HKG II/1, 56.*
- 38 *Plinius Mladší, Dopisy, Svoboda, Praha 1988, s. 338*
- 39 *Justinus, 1. apologie, překl. podle BKV.*
- 40 *Ebd.*
- 41 *Rahner (viz pozn. 6), s. 23 nn.*
- 42 *Eusebius, v. d., VI,41, s. 124.*
- 43 *Ebd.*
- 44 *Ignác Antiochijský, Dopis Římanům, Spisy apošt. otců, Kalich 1985, s. 162.*
- 45 *HKG II/1, 353.*
- 46 *Sv. Atanáš, Život sv. Antonína, Refugium Velehrad, s. 24–25, 30–31.*
- 47 *V poslední době se usiluje o doplnění životních dat mezi roky 500 –*

575. Srv. k tomu G. Holzherr, *Die Benediktinsregel, Einsiedeln* 1980, s. 18 nn.
- 48 K tomu se počítají řehole Cassiánova, Augustinova a magisterská. Srv. k tomu Holzherr (viz pozn. 47), s. 15 n.
- 49 Podle Bihlmeyer – Tüchle I, s. 383.
- 50 Benediktova řehole, kap. 50, cit. podle Holzherr (viz pozn. 47), s 62.

II. POKŘESŤANŠTĚNÍ EVROPY

- 1 Viz níže s. 58.
- 2 Plinius císaři Traiánovi, dopis č. 96, překlad podle L. Vidmana, *Plinius Mladší, Dopisy, Svoboda, Praha* 1988, s. 338.
- 3 Tacitus, *Annalen*, XV, 44.
- 4 Eusebius, *Církevní dějiny* III, 18, *ČKCh* 1988, s. 50.
- 5 Tacitus, *Annalen* XV, 44.
- 6 Lactancius, *De mortibus persecutorum* 11.
- 7 Ebd. 34
- 8 Tertullian, *Apologeticum* 50: „Semen est sanguis Christianorum“.
- 9 Eusebius, *Vita Constantini*, III, 55–58.
- 10 Srv. k tomu R. Lorenz, *Das vierte bis sechste Jahrhundert (Westen)*, in: *Kirche in ihre Geschichte*, Göttingen 1970 nn., C 47.
- 11 *Codex Theodosianus* 16, 10, 10, cit. podle *Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen*, ed. H. A. Obermann aj., sv. I: *Alte Kirche, Neukirchen-Vluyn* 1977, s. 188n.
- 12 R. Lorenz (viz pozn.10), C. 18 a C 41.
- 13 Srv. k tomu *Das Römische Martyrologium*, Řezno 1962, s. 73.
- 14 Ambrož, *Sermo contra Auxentium* 36: „Imperator enim intra ecclesiam, non supra eccle siam est.“
- 15 Srv. *Expositio ev. secundum Lucam* 4, 29, Ep. 17, 1; 41,6.
- 16 Ambrož, Ep. 40.
- 17 Theodoret, *Historia ecclesiae* 5, 24, 5.
- 18 Lev *Sermo* 82 (80): PL 54,423.
- 19 Ebd.
- 20 *Mansi* II, 214.
- 21 Srv. G. Haendler, *Geschichte des Frühmittelalters und der Germanenmission*, in: *Die Kirche in ihrer Geschichte* (viz pozn. 10), E 5.
- 22 Srv. k tomu ebd. , E 30 a 66.
- 23 Ebd., E 9.
- 24 Řehoř, *Historiarum libri* X, L.I, c. 30n., srv. *Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen*, sv. II, *Mittelalter*, ed. R. Moksrosch, H. Walz, *Neukirchen* 1986, s. 3.
- 25 *MGH, AA VI/2*, s. 75.

- 26 Řehoř (viz pozn. 24), Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen II,3.
- 27 Srv. Mansi II, 466 n.
- 28 Beda, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* II, 1.
- 29 Ebd. I, 26, překl. podle D. Coste.
- 30 Ebd. I, 30.
- 31 Srv. k tomu G. Stöckl, *Geschichte der Slawenmission*, in: *Die Kirche in ihrer Geschichte* (viz pozn. 10), E 86–89.
- 32 Text smlouvy in: *Pamjatniki ruskogo prava* I, 1952, 34 n.
- 33 Thietmar, *Chronik zum Jahr 1018*.
- 34 Srv. k tomu M. Jugie, *Les origines romaines de l'Eglise russe*, in: *Échos d'Orient* 36 (1937) 257–270, A. Mulders, *Missiongeschichte*, Řezno 1968, s. 148 n.

III. PAPEŽ A CÍSAŘ JAKO NOSITELÉ JEDNOHO KŘESŤANSKÉHO SVĚTOVÉ ŘÁDU

- 1 Francké říšské anály, MGH 1895, 111–113.
- 2 *Vita Caroli* 28.
- 3 Ebd.
- 4 MGH. S. 1 (ed. Pertz).
- 5 *Liber Pontificalis* XCVIII, Lev III., (ed. Duchesne), Paris 1892, sv. II, s. 7.
- 6 MGH, SRM II, 182
- 7 *Liber Pontificalis* (ed. Duchesne), Paris 1955, kap. XLVII, překl. podle Mokrosch II,27n.
- 8 Ebd., kap. XLI n., Mokrosch II, 28.
- 9 *Mirbt – Aland*, č. 504, Mokrosch II, 29.
- 10 Srv. k tomu Eu. Ewig in: *HKG III/1*, 126.
- 11 MGH. Ep. IV (Epp. Alcuini), č. 93, s. 93, s. 137n.,, srv. *HKG III/1*, 103n.
- 12 MGH Ep. IV, č. 92, s. 135n.
- 13 Gelasius, dopis 12 císaři Anastasiovi z roku 494, překl. podle H. Rahner, *Abendländische Kirchenfreiheit. Dokumente über Kirche und Staat im frühen Christentum*, Einsiedeln 1943, s. 215.
- 14 Gelasius, 4, traktát nad svazkem anathematu. Kap. 11, překlad podle H. Rahnera, s. 221.
- 15 *Dictatus papae*. věta 12 a 27, srv. *Registrum Gregorii VII*, MGH.ES (ed. Caspari 1920–23) II, č. 55a.
- 16 *Mirbt-Aland* I, č. 746, s. 458–460.
- 17 Ebd.
- 18 MGH Const, I, s. 110 L, Mokrosch II, 63.

- 19 PL 148, 790. Mokrosch II,94.
- 20 CIC, kán. 399 a 400.
- 21 Kirchengeschichte, sv. II: Das Mittelalter, Paderborn 1968, s. 107.
- 22 Tak označuje tuto epochu ve svých církevních dějinách např. A. Franzen nebo Bihlmeyer – Tüchle.
- 23 Vilém z Tyru, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* I, 14nn. – překlad podle *Geschichte in Quellen*, ed. W. Laukmann a M. Schlenke, sv. II, Středověk, Mnichov 1975, s. 366n.
- 24 Zpráva Guiberta z Nogentu, in: *Die Kreuzzüge in Augenzeugenberichten*, ed. R. Pernoud (dtv), Mnichov 1977, s.27.
- 25 H.E. Mayer, *Geschichte der Kreuzzüge* (Urban Tb.), Stuttgart 1976, s. 16n.
- 26 Guibert z Nogentu (viz pozn. 24), s. 29n.
- 27 Zpráva Anonyma, cit. podle R. Pernoud (viz pozn. 24), s. 101n.
- 28 Bonizo, † 1095, shrnuje ve svém spise „*Liber de vita christiana*“ také povinnosti křesťanského rytíře.
- 29 Informuje o tom také Bonaventura. Srv. k tomu O. Engelbert, *Vie de Saint Francois d'Assise*, Paris 1982, s. 61 a 62.
- 30 Srv. k tomu A. Rotzetter aj., *Franz von Assisi*, Einsiedeln 1981, s. 49 a 336.
- 31 Srv. k tomu usnesení synody v Toulouse 1229: Bihlmeyer – Tüchle II, 328.
- 32 MGH, Const. II, 126 n., srv. HKG III/2, 269.
- 33 *De aedificio Dei* 43: PL, 194,1302.
- 34 W. Nigg, *Die Antwort der Heiligen*, Freiburg 1980.
- 35 Z historie albigenských, cit. podle M. Lohrum OP, *Dominikus, Beter und Prediger*, Mohuč 1984, s. 26.
- 36 Qu.175, srv. HKG III/2, 468.
- 37 I,1,20; HKG III/2, 536.
- 38 Ed. F. Vetter, č. 42, s. 179, srv. HKG III/2, 471.

IV. ZTROSKOTÁNÍ CÍSAŘE A PAPEŽE

- 1 Srv. HKG III/2, 562.
- 2 Srv. Mokrosch II, 217.
- 3 Georgios Sphranzes, *Chronicon Maius*, cit. podle Mokrosch II, 216.
- 4 Z: *Todesgeschichte des Johannes Hus und des Hieronymus von Prag*, geschildert in den Sendbriefen des Poggius Florentinus, Konstanz 1957, s. 60n.
- 5 Cit. u R. Friedenthal, *Jan Hus. Der Ketzer und das Jahrhundert der Revolutionskriege*, Mnichov 1984, s. 110.
- 6 A. Franzen, *Malé církevní dějiny*, Zvon 1992, s. 175.

- 7 Defensor pacis II, 15,4, srv. Mokrosch II, 167.
- 8 Z: De imperatorum et pontificum potestate, cit. u Mokrosch II, 172.
- 9 Ebd.
- 10 Dekret „Haec sancta“, sessio V, duben 1415, Mirbt – Aland č. 767.
- 11 Cit. podle Villari, La Storia di Girolamo Savonarola e dei suoi tempi, sv. 2, 1888, překl. podle E. Piper, Savonarola. Umtriebe eiens Politikers und Puritaners im Florenz der Medici, Berlin 1979, s. 120.
- 12 Tak R. Imbach v: Klassiker der Philosophie I, ed. O. Höffe, Mnichov 1981, s. 243, podobně E. Iserloh in HKG III/2, 434.
- 13 Srv. k tomu výtahy z pramenů v HKG III/2, 450n.
- 14 Breviloquium de principatu tyrannico III, 14.
- 15 Např. J. P. Reilly in: LThK 10 (1965) 1145.
- 16 Srv. např. poznámku u DS k větě „Deus debet oboedire diabolo“ (Bůh musí poslouchat ďábla), DS 1156.
- 17 Německá říšská akta, mladší řada, sv. II: A. Wrede, Reichstag zu Worms 1520/21 (Gotha 1896) 581 n. 555, srv. HKG IV, 80.
- 18 Deutsche Reichstagsakten (viz pozn. 17), 654, HKG IV, 81.
- 19 Cit. podle K. Aland, Die 95 Thesen Martin Luthers und die Anfänge der Reformation, Gütersloh 1983, s. 58 nn.
- 20 M. Brecht, Martin Luther. Sein Weg zur Reformation 1483–1521, Stuttgart 1981, s. 58.
- 21 WA 54, 185, 12nn., HKG IV, 37 n.
- 22 Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche, Göttingen 1967, s. 415n.
- 23 Th. Brieger, Aleander und Luther 1521, Die vervollständigsten Aleander Depeschen, Gotha 1884, 48, HKG IV, 77.
- 24 Reichstagsakten, Jüngere Reihe, sv. I, ed. A. Kluckhohn, Gotha 1893, 824, HKG IV, 64.
- 25 DS 1492.
- 26 Tato formule se v aktech augsburského náboženského míru neobjevuje, je to pozdější (1576) interpretace greifswaldského právníka Joachima Stephani. Srv. B. Gebhardt, Handbuch der deutschen Geschichte II, Stuttgart 1970, s. 116.
- 27 Tento názor zastává B. Joseph Lortz (1887–1975). Srv. G. Maron, Das katholische Lutherbild der Gegenwart, Göttingen 1982, s. 16.
- 28 WA Briefwechsel 11,20. Srv. A v. Dülmen, Luther-Chronik, Mnichov 1983, s. 294.
- 29 Srv. Lutherovo „Ermahnung zum Frieden auf die Zwölf Artikel der Bauerschaft in Schwaben“: WA 18, 291nn.
- 30 WA 18, 293 a 295.
- 31 WA 18, 358 nn.

- 32 Např. H. Bornkamm, *Martin Luther in der Mitte seines Lebens*, Göttingen 1979, s. 336.
- 33 WA 18, 358.
- 34 WA 18, 301 a 310. – Srv. Bornkamm (viz pozn. 32), s. 325.
- 35 Cit. podle W. Neuser, *Calvin*, Berlin 1971, s. 72.
- 36 Cit. podle LThK 4 (1960) 881: „Ghetto“.
- 37 Bernal Díaz del Castillo, *Histoire véridique de la conquête de la Nouvelle-Espagne*, sv. I, Paříž 1980, s. 135n.
- 38 Ebd. s. 247.
- 39 Srv. k tomu HKG IV, 626.
- 40 Údaje podle LThK 9 (1964) 818–822: „Sklaverei“ (otročtví).
- 41 Ph. Caraman, *Ein verlorenes Paradies. Der Jesuitenstaat in Paraguay*, Mnichov 1979, s. 166n.

V. VZPOURA PROTI CÍRKVI

- 1 Cit. podle R. Lay, *Die Ketzer. Von Roger Bacon bis Teilhard*, Gütersloh 1981, s. 33.
- 2 Ebd., s. 34.
- 3 Cit. podle W. a. A. Durant, *Kulturgeschichte der Menschheit*, sv. II, *Euroopa im Dreißigjährigen Krieg*, Mnichov 1982, s.388.
- 4 Ebd.
- 5 B. Russell, *Philosophie des Abendlandes*, Curych 1950, s. 464.
- 6 Discours I, 1. Meditation Nr. 11n. a 2. Med. Nr. 3; cit. podle W. Kern, *Geschichte der europäischen Philosophie in der Neuzeit*, sv. 1: *Renaissance bis Aufklärung*, Pullach 1961, s. 54n.
- 7 3. Medit. Nr. 23n.: W. Kern (viz pozn.6), s.65 n.
- 8 Srv. *Encyklopaedia Britannica*, sv. VII, s.249 d, W. a A. Durant, (viz pozn.3), s. 445.
- 9 2., 3, a 5, teze v *Commentariolu*, cit. podle R. Lay (viz pozn. 1), s. 79.
- 10 Srv. A. Läpple, *Report der Kirchengeschichte*, Mnichov 1968, s. 79.
- 11 R. Lay (viz pozn. 1), s. 85.
- 12 *Dopisy Kristině Lotrinské*, 1615.
- 13 Cit. podle R. Lay (viz pozn.1), s. 93.
- 14 Kant, *Werke*, ed. A. Buchenau, Hamburg 1934, IV, s. 176n.
- 15 Cit. podle W. a A. Durant (viz pozn. 3), sv. 17, s. 96.
- 16 „Křesťanství tak staré jako stvoření, aneb evangelium jako re-publikace náboženství přírody.“ (1730).
- 17 Breve Klementa XIV. z 21. července 1773 citováno a přeloženo z latinského textu in: *Institutum Societatis Jesu*, sv. I.: *Bullarium et Compendium privilegiorum*, Florencie 1892, s. 321–323.
- 18 Friedrich von Spee, *Cautio criminalis oder Rechtliches Bedenken wegen der Hexenprozesse* (1631), Mnichov (dtv) 1983, s. 284.

- 19 Ebd., s. 49.
- 20 G. Schormann, *Hexenprozesse in Deutschland*, Göttingen 1981, s.22.
- 21 Početní údaje podle HKG IV, 678.
- 22 Srv. G. Schormann, (viz pozn. 20), s. 66.
- 23 *Disertatio de crimine Magiae*, 1701, překl. a ed. R.Lieberwirth, 1967, s. 95–97, cit. podle Krumweide IV/1, 82.
- 24 DS 2720 a 2730.
- 25 B. Pascal, *Pensées* č. 423 příp. 277. – Cit. podle Pascal (*Oeuvres complètes*, Paris 1963), s. 552 (překl. R. Fröhlich).
- 26 Ebd., č. 424–278, s. 552.
- 27 *Le Mémorial*, cit., podle B. Pascal (*Oeuvres complètes*, Paris 1963), s. 618.
- 28 Ignác z Loyoly, *Das Bericht des Pilgers*, ed. B. Schneider, Freiburg 1963, s. 45n., č. 8.
- 29 *Sämtliche Schriften der hl. Theresia von Jesus*, sv. V: *Sie Seelenburg*, Mnichov 1960, s.75, srv. B. Günther OCD, *Weg und Gotteserfahrung der Kirchenlehrerin Theresia von Avila*, Aschaffenburg 1975, s. 184.
- 30 Filip Jakob Spener, *Pia desideria* (1675), cit. podle Krumweide IV/1, 35.
- 31 *Vysvětlivky konsistoria k pietistickému ediktu kurfiřtů Braunschweigu-Lüneburgu 1703*, cit. podle Krumweide IV/1, 75.

VI. ODDĚLENÍ CÍRKVE OD STÁTU

- 1 Srv. A. Soboul, *Histoire de la Révolution française*, sv. 1, Paříž 1962, s. 193 n.
- 2 Cit. podle Krumweide IV/1, 157.
- 3 Cit. podle L. Genet, *Révolution – Empire 1789 – 1815*, Paříž 1968, s. 109.
- 4 Čl. 1, cit. podle Krumweide IV/1, 157.
- 5 Cit. podle HKG VI/1, 87.
- 6 Čl. 35 a 36 závěrečného usnesení říšské deputace, srv. Krumweide IV/1, 160.
- 7 Srv. HKG V, 553.
- 8 Srv. HKG VI/1, 371.
- 9 Encyklika „*Qui pluribus*“ z 8. listopadu 1846.
- 10 Encyklika „*Mirari vos*“ z 15. srpna 1832 a „*Singulari nos*“ z 21. června 1834 Řehoře XIV.
- 11 R. Aubert in: HKG VI/1, 766.
- 12 DS 3060, 3073, 3074.
- 13 Ebd. 2901–2980.
- 14 Pius VII., *Breve „Sollicitudo omnium ecclesiarum“* ze 7. srpna 1814; text in: *Institutum Societatis Jesu, Bullarium et Compendium Privilegiorum*, Florencie 1892, sv. I, s. 337–341.

- 15 R. Aubert in HKG VI/1, 257.
- 16 Cit. podle HKG VI/1, 259.
- 17 Ebd. 654.

VII. CÍRKEV VE 20. STOLETÍ

- 1 Bihlmeyer-Tüchle, III, 482.
- 2 Ebd.
- 3 Srv. prameny v HKG VI/2, 541 n.
- 4 Cit. podle P. Neuner, Kleines Handbuch de Ökumene, Düsseldorf 1984, s. 91n.
- 5 „Rerum novarum“, č. 1, cit. podle: Sociální encykliky 1891–1991, Zvon Praha 1996, s. 25–26.
- 6 Ebd.
- 7 Ebd., č. 34 (s. 47).
- 8 Ebd., č. 15 (s. 34).
- 9 Ebd., č. 19 (s. 37).
- 10 „Quadragesimo anno“ č. 110, cit. podle: Sociální encykliky (viz pozn. 5), s. 96 nn.
- 11 Ebd., č. 118–120 (s. 99n.).
- 12 „Exhortatio ad clerum catholicum“ z 4. srpna 1908.
- 13 Encyklika „Acerbo nimis“ z 15. dubna 1905.
- 14 Encyklika „Singulari quadam“ z 24. listopadu 1912.
- 15 Letniční okružní list italským biskupům z 11. června 1905; cit. podle G. Schweiger, Geschichte der Päpste im 20. Jahrhundert, Mnichov 1968, s. 72.
- 16 Dopis kardinálu Bertramovi z 13. listopadu 1928, cit. podle HKG VII, 310.
- 17 Encyklika „Maximum illud“ z 30. listopadu 1919; cit. podle H. Schweiger (viz pozn. 15), s. 92.
- 18 Program strany Mnichov, 24. února 1920. cit. podle W. Hofer, Der Nationalsozialismus, Dokumente 1933–1945 (Fischer-Bücherei č.172), Frankfurt n. M., 1979, s. 30.
- 19 Mein Kampf (vyd. 1935), s. 389n.
- 20 Ze stanoviska biskupského ordinariátu v Mohuči ze 30. září 1930, cit. podle H. Gutschera a J. Thierfeldera, Brennpunkte der Kirchengeschichte, Paderborn 1976, s. 219.
- 21 Stanovisko německých biskupů z 19. srpna 1932; cit. podle Krumwiede IV/2, 112.
- 22 Pastýřský list z 28. března 1933, Krumwiede IV/2, 115.
- 23 Cit. podle J. S. Conway, Die nationalsozialistische Kirchenpolitik, Mnichov 1969, s. 391.

- 24 Srv. ebd., s. 179.
- 25 Cit. podle Krumwiede IV/2, 147 n.
- 26 Čl. č. 5, cit. podle Krumwiede IV/2, 131.
- 27 Cit. podle H.-W. Krumwiede, *Geschichte des Christentums III*, Stuttgart 1987, s. 224.
- 28 Cit. podle Krumwiede IV/2, 151.

VIII. VÝVOJ PO ROCE 1945

- 1 Prohlášení o vztahu církve k nekřesťanským náboženstvím „Nostra aetate“ (28. října 1965, č. 5).
- 2 Viz Bäumer in: A. Franzen, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 284.
- 3 Josef kardinál Ratzinger, *Zur Lage des Glaubens. Ein Gespräch mit Vittorio Messori*, Mnichov 1985, s. 188.
- 4 Srv. H. Küng/N. Greinacher (ed.), *Katholische Kirche – wohin? Wider den Verrat am Konzil*, Mnichov 1986, s.11n.
- 5 Srv. k tomu různé autory in H. Küng/N. Greinacher (viz pozn. 4).
- 6 Cit. podle P. Neuner, *Kleine Handbuch der Ökumene*, Düsseldorf 1984, s. 94.
- 7 Cit. podle Neuner (viz pozn. 6). s.99.
- 8 F. Fries-K. Rahner, *Einigung der Kirchen – reale Möglichkeit*, Freiburg 1983, s. 19.
- 9 Cit. podle „evangelických informací“, *Wochenspiegel* č.11/88, s. 17.
- 10 V dopise zástupci katolické církve u Luther-Feiern v NDR; cit. podle *Südwestpresse* ze 7. listopadu 1983.
- 11 Cit. podle *Südwestpresse* ze 13. prosince 1983.
- 12 Srv. k tomu *Wider allzu schnelles Verstehen. Ke kongresu Latinská Amerika a Evropa v dialogu v Münsteru*, in: Herder – Korrespondenz 41 (1987) 547–551.
- 13 Ebd., 548.
- 14 Text instrukce viz Herder *Korrespondenz* 38 (1984) 464–474.
- 15 Srv. *Rezeption mit Korrektur. Wirkungen der Befreiungstheologie in Afrika und Asien*, in: Herder-Korrespondenz 39 (1985) 476–480.
- 16 Jan XXIII., *Mater et magistra*, 13. května 1961; *Pacem in terris*, 11. dubna 1963. Pavel VI. *Populorum progressio*, 26. března 1967. Jan Pavel II., *Laborem exercens*, 14. září 1981; *Sollicitudo rei socialis*, č. 7, srv. Herder-Korrespondenz 42 (1988) 125.
- 17 Jan Pavel II. v encyklice „*Sollicitudo rei socialis*“, č. 7; srv. Herder-Korrespondenz 42 (1988) 125.
- 18 Ebd., č. 42 (s.139).
- 19 Cit. podle H. Fries, *Leiden der Kirche*, Freiburg 1989, s. 57.

REJSTŘÍK

Poukazy na časovou tabulku data k orientaci jsou tištěny kurzívou.

- Abelard, Petr 108, 109, 252
Absolutismus 169, 176, 182, 260
Adalbert Kolínský 70
Adveniat 238
Adventisté 263
Akkon 97, 98, 253, 255
Alamanové 60, 245
Alarich 61, 64
Albert Magdeburský 103
Albertus Magnus 108, 254
Albigenští 101, 254
Albrecht Braniborský 129
Albrecht V. Bavorský 156
Alexandr III. 100, 102
Alexandr V. 114, 256
Alexandr VI. 119, 122, 257
Alexandr Haleský 108, 254
Alexandrie 37, 57, 91
Alexios, císař 95
Alfarabi 106
Alfons z Liguori 202, 261
Alžběta I. 159
Alžběta Durynská 121
Ambrož 26, 29, 51, 58, 244
Ammianus 28
Anachoreti 45, 50
Anastasius, císař 82, 245
Angela z Foligna 109
Anglické panny 144, 260
Anglikáni 159, 212, 237, 271
Anselm z Canterbury 107, 251
Ansgar 68, 70, 248
Antiochie 26, 37n, 40, 52, 91, 95, 97, 246
Antonín 47, 243
Apologie 20
Apoštolové 17, 52
Ariáni, arianismus 35, 57, 61, 63, 80
Árijský paragraf 226
Aristoteles 34, 106n, 161, 166
Arius 30, 31, 36., 243
Arnold z Brescie 101n
Ars, farář arský (J. M. Vianney) 264
Askeze 46, 48, 50
Assumptionisté 203
Atanáš Alexandrijský 29, 37, 47
Athenagoras 233, 269
Atila 74, 244
Augsburský náboženský mír 133, 141, 154, 258n,
Augustin 26, 51, 61, 106, 177, 244
Augustin, opat 65n
Augustiniáni poustevníci 104, 143
Augustiniánská řehole 104
Averroes 106
Avicenna 106
Avignon 98, 113n, 119, 256

- Avitus z Vienne 63
 Babylonské zajetí 255
 Bacon, Roger 108, 160, 163
 Bádensko 219
 Balduin z Boulogne 94, 95
 Balthasar, Hans Urs von 272
 Bamberk 250
 Barmenská synoda 226, 228, 267
 Barnabité 144
 Barth, Karl 226, 267, 269
 Bartolomějská noc 157, 259
 Basilejský koncil 116, 257
 Basilius I. 91
 Baur, Ferdinand Chr. 264
 Bavorsko 67, 81, 172
 Bea, kardinál 235, 268
 Beda 65, 247
 Bekyně 103n, 254
 Belisar 62, 74
 Benedikt V. 78,
 Benedikt XIII. 114n, 213, 256
 Benedikt XIV. 152, 261,
 Benedikt XV. 206n, 217n, 220, 266
 Benedikt z Nursie 50, 51, 245
 Benediktini 50, 202, 245
 Benediktinská řehole 80
 Beneficia 115
 Berengar z Toursu 250
 Bern 138
 Bernadetta Soubirousová 264
 Bernhard z Clairvaux 104, 106, 109, 251
 Bertram, kardinál 229
 Bethmann-Hollweg 208
 Bible 99, 124, 127n, 142, 179, 239
 Biskupové 26, 54, 78, 155, 159, 185n, 190, 192, 199, 215, 249
 Biskupové, jmenování 219, 234
 Biskupové, volba,
 viz také Investitura
 Bismarck 198n, 265
 Bobbio 67, 246
 Bodelschwingh, von 226
 Boff, Leonardo 239, 271
 Bogomilové 100
 Boj o investituru 82n, 250
 Boleynová, Anna 158
 Bologna 107
 Bolševismus 228
 Bonaventura 108n, 121, 254
 Bonhoeffer, Dietrich 228, 268
 Bonifác 67, 79, 247
 Bonifác VIII. 83, 112, 255
 Borgia, Cesare 118
 Boris, bulharský král 69, 248
 Bosco, Don 203, 264
 Bossuet 163
 Boží království 13n
 Boží mír 250
 Boží přátelé 110
 Brémy 68, 155
 Brigita Švédská 109, 113, 256
 Bruno Kolínský 251
 Buber, Martin 269
 Bulhaři 68
 Bülow, von 206
 Bultmann, Rudolf 234, 269
 Burgundi 60, 62, 64, 245
 Canossa 83n, 251
 Canterbury 246
 Carafa, Giampietro 143 n
 Caritas 200
 Cassian, Jan 50
 Cassiodor 51
 Cavour 189
 Celestin I. 65
 Celestin V. 255
 Celibát 81, 159, 252
 Centrum, strana 199, 206

- Církev podřízená státu 171n
 Církevní právo 157, 195, 252
 Církevní stát 188n, 195, 247,
 262n, 267
 Cirkumskripční bula 191, 263
 Císař a Církev/Papež, viz také
 Stát, Církev 58, 70, 74n,
 82n, 112n, 248
 Cisterciáci 104
 Cîteau 104, 251
 Civiltá Cattolica 192
 Claver, Pedro 150
 Clermont 94
 Cluny 84n, 249
 Codex aureus 61
 Codex Iuris Canonici 108, 143,
 213, 266, 270
 Consalvi, státní sekretář 195,
 Corpus iuris civilis 245
 Corvey 68, 248
 Curych 135, 138, 258
 Cyril Alexandrijský 37n
 Cyril a Metoděj 69, 248

 Ďarodějnice, pronásledování
 173n, 257
 Ďeskoslovensko 219, 272
 Ďína 152, 217, 255

 Dalberg, Karl Theodor von 186
 Damasus 28
 Decius 22, 44, 243
 Deismus 168, 261
 Delp, Alfréd 268
 De Nobili 152
 Descartes, René 162, 260
 Deutsche Christen 225n, 266
 Devotio moderna 256
 Dělnická otázka 264
 Dělnické spolky 216
 Dibelius, Otto 269
 Dictatus papae 83, 90

 Diego z Osuna 105
 Dillí 235
 Dioklecián 23n, 44, 55, 243
 Dionysius Exiguus 245
 Ditheismus 35,
 Dokétismus 33
 Döllinger, Ignác von 194, 265
 Dominik 105, 121, 254
 Dominikáni 102, 105n, 123,
 129, 131, 143, 149, 161, 164,
 202, 254
 Domitian 54
 Donatisté 29, 80
 Drey, Johann Sebastian 264
 Droste zu Vischering 263
 Duchovní výhrady 134, 155,
 156,
 Duns Scotus 108, 254
 Dvě moci (Dva meče) 82, 83,
 245

 Eckhart, Mistr 109n, 255
 Edessa 95, 97, 252
 Eduard VI. 159
 Efes, koncil 37, 244
 Echternach 67
 Ekologie 238
 Ekumenická rada církví 212,
 235n, 267n, 270n
 Ekumenismus 210n, 232, 234n,
 Erasmus Rotterdamský 159,
 259
 Erzberger, Matthias 207
 Eucharistický kongres 216
 Eucharistie 216
 Eusebius z Caesareje 24, 29,
 36, 44, 54
 Eusebius z Nikomédie 61
 Eutanazie 228n, 268
 Evangelische Kirche
 Deutschlands, viz Německá
 evangelická církev

- Evanston 235,
 Evropa 59
 Evžen IV. 116, 257
 Ex cathedra 193
 Exempce 115, 159, 255
 Exercicie 145, 178, 216
 Exkomunikace 91n, 112, 117,
 129n, 132, 158n, 233, 248, 250
 Faith and Order 211n
 Fašismus 219n
 Fatima 266
 Faulhaber, kardinál 229
 Fénelon 163
 Ferdinand I. 122, 133, 156, 259
 Ferrara, koncil 116, 257
 Filioque 92
 Filip II. 259
 Filip IV. 112, 255
 Filip Hesenský 133
 Filipíny 151, 240
 Flagelanti 254, 256
 Florencie 92, 113, 116, 122
 Fotius 91, 248
 Francie 105, 113, 122, 141, 155n,
 169, 171, 181n, 188, 190,
 205n, 219
 Francke, August Hermann 260
 Francouzská revoluce 146,
 167, 171, 181n, 262
 Frankové 60, 62,
 68n, 72n, 75, 245
 František I. Francouzský 131,
 133, 46, 157
 František I. Rakouský 187, 202
 František II. Neapolský 190
 František II. Rakouský 262
 František Saleský 260
 František Xaverský 151, 152,
 259
 František z Assisi 98, 253
 Františka de Chantal 260
 Františkáni 99, 106n, 121, 123,
 143, 149, 160, 202
 Freising 67
 Fridrich I. Barbarossa 102,
 112, 252n
 Fridrich II. 103, 112, 169, 172,
 175, 254
 Fridrich Saský 131
 Fridrich II. Pruský 169, 175n,
 261
 Fridrich von Spee 173,
 Fries, Heinrich 236
 Frisové 67, 79, 247
 Fugger 129
 Fulda 67, 222
 Galen, hrabě 229, 268
 Galileo Galilei 161, 163n, 260
 Galikanismus 191, 192, 257
 Galikánské svobody 157
 Golicynová, kněžna 191
 Garibaldi 190
 Gelasius I. 82, 245
 Gerson, Johannes 110
 Gestapo 224
 Glorious revolution 261
 Gnoze 32, 46, 100
 Goa 151n
 Gorbačov, Michail 241
 Görres Johann Josef 191, 264
 Görresgesellschaft 200
 Gorze 249
 Gótové, viz Východní- nebo
 Západní Gótové
 Gottfried z Bouillonu 94, 251
 Granada 160, 250
 Gratian 56, 58, 252
 Gravamina 115
 Grebel, Conrad 139
 Groote, Gerhard 111, 256
 Grosseteste, Robert 108
 Guardini, Romano 269

- Gustav Adolf 156
Gutiérrez, Gustavo 239
- Hadrián I. 76
Hadrián II. 69, 91
Hadrián IV. 102
Hadrián VI. 133, 140
Halberstadt 129
Hanselmann, biskup 236
Harald 248
Hastings, bitva 250
Hefele, biskup 199
Heliandlied 62
Heraklios 68
Herbert z Cherbury 168
Herder, Johann Gottfried 262
Hidžra 246
Hierarchie 16n
Hieronymité 147
Hildebrand 85
Hildegarda z Bingen 109, 252
Himmler, Heinrich 224
Hindenburg 209, 224, 267
Hinkmar 84, 89
Hippolyt 44
Hirscher, Johann Baptist 264
Hitler, Adolf 221n, 267
Hnutí chudoby 98n
Hobbes, Thomas 261
Hofbauer, Klement Maria 191,
202, 261
Hofmann, Melchior 139
Honoratus 49
Honorius I. 247
Honorius III. 105, 253
Hospodářský liberalismus 214
Hugenoté 139
Hugenotské války 157, 259
Hugo od sv. Viktora 108, 109
Hugo z Payens 97
Humanae vitae 269
Humanismus 123, 256, 262
- Humbert da Silva Candida 90,
92
Hume, David 168
Hunové 60, 74, 244
Hus, Jan 121n, 125, 257
Husitské války 122
- Chalcedon 38, 91, 244
Chartreuse 104, 251
Chlodvík 63, 64, 245
Chorvaté 68
Chrysostomus Jan 41
Chudí 238n
- Ibas z Edessy 245
Ignác Antiochijský 44, 54
Ignác z Loyoly 101, 144,
177n, 259
Imitatio Christi viz Následování
Krista
Imperialismus 215
Inde 143, 164
Indiáni 150
Indie 152, 240, 259
Inocenc III. 99, 102n, 105,
112, 253n
Inocenc IV. 102, 254
Inocenc VI. 119
Inocenc VIII. 119, 257
Inocenc XII. 158
Inkvizice 102n, 143, 173, 254
Interkomunio 237, 272
Investitura 81, 84, 88, 98, 99,
112, 250
Iroskotští řeholníci 65, 66
Irsko 244
Irving, Edward 263
Isidor Sevillský 90, 246, 248
Islám 246
Itálie 72, 74, 88, 91, 100, 112,
143, 177, 189n, 199, 205n,
216, 245, 248

- Ivo z Chartres 88
 Izrael, stát 268
- Jáhni 40
 Jáchym z Fiore 254
 Jan VIII. 91
 Jan XII. 78, 249
 Jan XVI. 78
 Jan XXII. 124
 Jan XXIII. (1410–1415) 115, 125
 Jan XXIII. 230n, 235, 268
 Jan VIII. Palaeologos 117
 Jan Pavel I. 269
 Jan Pavel II. 166, 234, 236, 239, 241, 270
 Jan Scotus Eriugena 249
 Jansenismus 177, 260
 Jeroným 46, 244
 Jeronýmovci, viz Hieronymité
 Jeruzalém 19, 26, 49, 53, 91, 95, 97, 246, 251, 253, 269
 Jezuité, řád 144n, 149, 151, 164, 169n, 177, 192, 198, 200, 201, 259, 262, 272
 Jindřich I. 249
 Jindřich II. 133, 250
 Jindřich III. 78, 81, 83, 250
 Jindřich IV. 80, 84, 85, 87, 250
 Jindřich V. 87, 88, 251
 Jindřich II. Francouzský 146, 157
 Jindřich VIII. Anglický 59, 146, 158, 258
 Jindřich Navarrský 157
 Johanité 97, 186, 251
 Johanka z Arku 257
 Josef II. 171, 175, 262
 Josefinismus 172
 Jugoslávie 219
 Julián Apostata 25, 27, 41, 56
 Julius II. 129
 Julius III. 146
 Justinián I. 74, 245
 Justinus 34, 35, 42
- Kacř 101
 Kajetán z Thiene 131, 144
 Kalist II. 88, 251
 Kalvín, Jan 138, 159, 258
 Kalvinisté 155
 Kant, Immanuel 162, 167, 261, 262
 Kapucíni 144
 Kardinálové 85, 143, 165, 171, 250
 Karel I. Veliký 64, 67, 72, 79, 80, 81, 247, 248
 Karel V. 133, 134, 146, 258
 Karel Martell 75, 247
 Karlstadt 135
 Karmelitáni 104, 143, 179, 252, 259
 Kartágo 29
 Kartuziáni 104, 251
 Kataři 100, 101, 103, 252
 Katechumenát 44
 Kateřina II. 202
 Kateřina Aragonská 258
 Kateřina Sienská 109, 113, 119, 179, 259
 Kateřina z Bory 135, 258
 Katolická akce 217, 221
 Katolické sjezdy 200, 264, 271
 Kazatelnový paragraf 198
 Kepler, Jan 161, 164
 Kerullarios, Michael 90, 250
 Ketteler, W. E., svobodný pán von 264
 Kierkegaard, Sören 264
 King, Martin Luther 269
 Klarisky 253
 Kláštery 45n, 158, 171n, 179, 182, 186, 195, 198n, 201n, 243

- Klatba, viz Exkomunikace
 Klement III. 87
 Klement IV. 161
 Klement V. 113, 255
 Klement VII. 114, 133, 140,
 158, 163, 256
 Klement XI. 152
 Klement XIV. 170, 262
 Klement Alexandrijský 32
 Klérus, Klerici 27, 80, 104,
 182
 Kněz 232
 Kněžské semináře 142
 Kolbe, Maxmilián 270
 Kolín nad Rýnem 89, 186,
 199, 229
 Kolínské prohlášení 272
 Kolínský církevní spor 263
 Kolping, Adolf 264
 Kolumbán 66, 246
 Komunismus 215n, 220
 Komunistický manifest 264
 Konciliarismus 116, 120, 255
 Koncily 17
 Konec času 14, 140
 Konfucius 217
 Kongregace víry 149, 217,
 260, 270, 271
 Konkordáty 157, 184, 187, 191,
 218n, 223, 262, 263, 266,
 267, 270
 Konstantin 24, 26, 27, 29, 31,
 41, 56, 80, 243
 Konstantin XI. 118
 Konstantinopol 37, 60, 63, 64, 68,
 70, 73, 77, 90, 91, 94, 100,
 117, 233, 243, 245, 246, 248,
 253, 257
 Konstantinova donace 75, 76,
 92, 124, 247
 Konstantius II. 56, 61
 Koperník, Mikuláš 163, 259
 Koptové 49
 Korbinián 67
 Korutany 68, 156
 Kostnice (Konstanz) 138, 186
 Kostnický koncil 114n, 121,
 122, 125, 257
 Košíčkový zákon 199
 Kristina Švédská 163
 Křišťálová noc 267
 Křižácké státy 97
 Křížové výpravy 93, 251
 Kult císaře 243
 Kulturkampf 198n, 265
 Kumrán 46
 Küng, Hans 234, 270
 Kvakeři 180
 Kyjev 70
 Laici 78, 87, 101, 103, 109, 159,
 176, 188, 190, 199n, 216n,
 219, 231, 266
 Laktancius 27
 Lambeth, konference 211
 Lammenais, abbé de 191, 263
 Langobardi 60, 62, 64, 75, 245
 Las Casas, Bartolomé de 150
 Lateránské dohody 190, 219,
 220n, 267
 Lateránské koncily 85, 99,
 116, 143, 251, 253, 254, 258
 Lazaristé 198
 Lefébvre, biskup 234, 272
 Leiden, Jan van 140
 Leník, duchovní 81, 251
 Leopold II. 172
 Lerinum (Lérins) 49
 Lessing 176
 Leuenberská konkordie 135,
 237, 269
 Lev I. 38, 59, 72, 74, 89, 91,
 244
 Lev III. 64, 79, 80, 248

- Lev VIII. 78
 Lev IX. 90, 250
 Lev X. 129, 131, 132, 157
 Lev XII. 188, 202, 263
 Lev XIII. 175, 197, 199, 214, 265
 Licinius 56
 Lidská práva 182n, 238, 262
 Life and Work 211, 212
 Liga, Katolická 155
 Liga, Svatá 122
 Limské dohody 236, 270
 Liturgie 66, 69, 70, 84, 216, 232, 248
 Liturgie, římská 66, 80
 Litva 219
 Lloyd George 209
 Locke, John 261
 Logos 34, 35, 36, 37
 Lollardi 125
 Lothar I. 78, 248
 Lotyšsko 219
 Lübeck 155
 Lucius III. 100
 Luddendorff 209
 Ludvík XIV. 158, 169, 260
 Ludvík XVI. 181, 182n, 262
 Ludvík XVIII. 195
 Ludvík Bavor 113, 120, 124
 Ludvík Pobožný 68, 80, 81, 84
 Lurdy 264
 Luteráni 155, 158, 175, 211, 269, 270
 Luterský světový svaz 236, 271
 Luther, Martin 16, 120, 125, 126n, 137, 142, 146, 164, 236, 258, 270
 Luxeuil 67, 246
 Lyon 54, 84, 92, 254
 Magdeburg 155, 249
 Maimonides 106
 Majordomus 74
 Malaka 151
 Maltézští rytíři 186, 251
 Manichejci, manicheismus 23, 46, 100
 Mantova 74, 141
 Manželství, civilní 185, 199
 Marburské náboženské rozhovory 135
 Marco Polo 255
 Mariánské kongregace 200
 Marie Katolická 159
 Marie Terezie 171, 175, 261
 Markion 33, 34
 Markus Aurelius 54
 Marsilius z Padovy 120, 255
 Martin V. 115n, 126, 257
 Martin z Toursu 49
 Martyrium 44
 Martyrologium, římské 21, 53, 57
 Marx, Karel 214, 264
 Marxismus 219, 233, 239
 Matthijs, Jan 140
 Maurové 256
 Maxentius 24, 26, 29, 56, 243
 Maximian 24
 Mazarin, kardinál 157, 171
 Mazzini, Giuseppe 189
 Mediceové 118, 122
 Mechtilda Magdeburská 109
 Mekka 246
 Melanchton, Filip 258
 Mennonité 140
 Merovejci 74
 Merseburg 155
 Metodisté 180, 261
 Mexiko 152
 Michal VIII. Palaeologos 253
 Mikuláš I. 89, 91, 248
 Mikuláš II. 85, 210, 250

- Mikuláš Kusánský 77, 124
 Mikuláš z Flüe 109
 Milán, edikt 25, 26
 Milosrdné sestry, viz Vincentinky
 Milosrdní bratři 144
 Minucius, Feli 20
 Mír 238, 241
 Mirabeau 175
 Mirari vos, encyklika 263
 Míšeň 155
 Mit brennender Sorge, encyklika 225, 267
 Mnišství 45n, 243
 Modalismus 35
 Modernismus 266
 Mohamed 246
 Möhler, Johann Adam 264
 Mohuč 72, 79, 186, 200, 248
 Moluky 148, 151
 Monarcháni 35
 Monenergismus 247
 Monofyzité 38
 Monotheletismus 247
 Montanus 33
 Monte Cassino 50, 106, 245
 Mor 256
 Mormoni 263
 Morone, legát 142
 Morus, Tomáš 158
 Mořic Saský 133, 141, 146
 Mott, John 211
 Mše 138, 159
 Mučedníci, akta 21
 Mučení 103, 173
 Müller, Adam 202
 Müller, Ludwig 226, 227
 Münster 140, 156, 199
 Müntzer, Tomáš 135
 Muratoriho zlomek 243
 Mussolini 190, 220, 267
 Mystika 105, 109n, 256
 Nacionalismus 210, 215
 Nacionální socialismus 221n
 Nairobi 235
 Nantes, edikt 259
 Napoleon 171, 181, 184n, 186, 187, 195, 201, 262
 Narses 62, 74
 Následování Krista 110, 256
 Neděle 42
 Nell-Breuning, Oswald von 272
 Německá evangelická církev 267, 268
 Německá mystika 255n
 Němečtí křesťané, viz Deutsche Christen
 Němečtí rytíři, řád 97, 186, 253
 Neomylnost, papežská 192n, 231, 265
 Nepotismus 119
 Nero 19, 54, 243
 Nestorius 37, 38, 244
 Nevolnictví 136
 Newman, John Henry 265
 Newton, Isaac 166
 Nicea (Nikája) 30, 36, 60, 92, 243, 248
 Niemöller, Martin 226, 268, 271
 Nikaragua 239
 Nominalismus 124, 256
 Norbert z Xanten 104, 251
 Novoapoštolská církev 263
 NSDAP 222n, 226, 267
 Obchod s otroky 149
 Ockham, Vilém 120, 124, 256
 Odbory 216
 Odoaker 62, 73, 245
 Odpustky 127, 129n, 131
 Odzbrojení 209, 241
 Ochranovská jednota 180, 261
 Ochsenfurt 67
 Omar, kalif 246

- Opus Dei 267
 Ortodoxie 117, 211, 235n
 Ortodoxní církev 92, 175, 212,
 235, 244, 250, 257
 Osnabrück 156
 Osvícenství 167n, 169, 171,
 173, 261
 Ota I. 70, 78, 81, 249
 Ota III. 78
 Oxford 107, 125, 161, 256
- Pacelli, Eugenio 207, 208
 Pacem in terris, encyklika 241,
 268
 Pactum Ottonianum 249
 Pachomius, řehole 46, 49, 243
 Pallium 90
 Pallotini 203
 Papež, papežství 16, 75n, 82n,
 117n, 120n
 Papež, volba 85, 250, 253
 Paraguay 150
 Paříž 107, 108, 120, 123, 145,
 157, 161, 166, 168, 177, 187,
 209, 252, 254
 Pascal, Blaise 176
 Paschalis II. 81, 87
 Patriarcháty 76, 91, 244
 Patricius Romanorum 72, 75,
 247
 Patrik 65, 244
 Patrimonium Petri 75, 77, 188
 Patripasianismus 35
 Pavel 15, 17, 18, 19, 32, 34,
 39, 42, 43, 54, 243
 Pavel III. 140, 143, 146, 164,
 259
 Pavel IV. 144, 147
 Pavel VI. 179, 232n, 241, 269
 Peking 152
 Pelagius 244
 Petr 17, 53, 120, 243
 Petr Lombardský 108, 252
 Petr z Amiensu 94, 95
 Pfarrernotbund 226, 267
 Piemont 189n, 195, 265
 Pietismus 180, 260
 Pietro del Murone 255
 Pipin Krátký 72, 74, 75, 247
 Pipinovo obdarování 76, 247
 Pirmin 67, 247
 Pisa 114, 256
 Pius IV. 142
 Pius V. 159
 Pius VI. 172, 183
 Pius VII. 184n, 187, 191, 195,
 201, 262
 Pius IX. 189n, 192, 195, 196,
 199, 231, 263, 264
 Pius X. 206, 207, 213, 216,
 217, 266
 Pius XI. 215, 217, 220, 224,
 254, 266, 267
 Pius XII. 207, 228, 230, 267,
 268
 Platónská akademie 106, 245
 Plinius 20, 22, 41, 53, 243
 Počítání času, islámské 246
 Počítání času od Kristova
 narození 245
 Polsko 219
 Polykarp 43, 45
 Port - Royal 177, 260
 Portugalsko 151, 169, 219, 252
 Poznaň 249
 Pragmatická sankce z Bourges
 257
 Praha 122, 156, 249
 Pražská defenestrace 156
 Prebendy 79, 159
 Predestinace 79, 139
 Preexistence Krista 35
 Premonstráti 104, 251
 Prémontré 104

- Prierias, Silvestr 131
 Primát 90, 159, 192, 244, 248
 Prokop 62
 Propaganda fide 149, 154, 260
 Protestanté 155, 158, 197
 Protireformace 137
 Prusko 171, 186, 219
 Pseudoisidorské dekretálie 77,
 89, 248
 Puritáni 139, 260

 Qudragesimo anno 215

 Racionalismus 192, 260, 265
 Rahner, Karl 236, 271
 Raimundus Lullus 108
 Rakousko 171, 188, 199, 204n,
 219
 Rasa 221n, 232
 Ratzinger, Josef 233, 239, 270
 Ravenna 72, 75, 76, 89
 Redemptoristé 198, 202, 261
 Redukce v Paraguayi 150n,
 260
 Reformace, viz také Martin
 Luther 154, 258
 Regulace porodnosti 269
 Reichenau 67, 247
 Reinkens 194
 Rekonquista 160, 250
 Remeš 63, 257
 Remigius 63, 245
 Renaissance 78, 123, 256
 Rerum novarum 214, 265
 Restituční edikt 155
 Rezidenční povinnost 159
 Ricci, Matteo 152
 Richard od svatého Viktora
 109
 Richelieu, kardinál 157, 171,
 260
 Risorgimento 189

 Robert II. Flanderský 94
 Robert z Molesme 104, 251
 Robespierre 167
 Romero, arcibiskup 270
 Rousseau, Jean-Jacques 262
 Rozum 166, 167, 171, 194
 Rudolf Švábský 87
 Rumunsko 219, 272
 Rupert 67
 Rytířské řády 97

 Řeholní kanovníci 104
 Řehoř I. Veliký 51, 65, 66, 246
 Řehoř II. 67, 247
 Řehoř III. 67, 75
 Řehoř IV. 68
 Řehoř V. 78
 Řehoř VII. 83, 85, 87, 90, 250
 Řehoř IX. 102, 161, 254
 Řehoř XI. 113, 256
 Řehoř XII. 114n, 256
 Řehoř XV. 260
 Řehoř XVI. 175, 188, 263
 Řehoř z Toursu 63, 64
 Řezno 67, 186
 Říjnová revoluce 220, 266
 Řím 19, 26, 35, 46, 53, 54, 57,
 61, 64, 67, 68, 69, 70, 72,
 75, 77, 85, 90, 113, 118, 129,
 165, 172, 187, 189n, 196,
 220, 231, 243, 265
 Římská otázka 265, 267
 Říšská deputace, usnesení 186,
 262

 Sabellius 35
 Sacco di Roma 133
 Sagnier, Marc 216
 Salcburk 67, 69, 186
 Saleziáni 203, 264
 Saleziánky 260
 Salvatoriáni 203, 265

- Sarmati 60
 Sasko 67, 199, 248
 Savonarola 122, 258
 Schall, Adam 152
 Schisma, velké západní 98,
 113n, 256
 Schlegel, Fridrich 191, 202
 Schleiermacher, Fridrich 263
 Scholastika 106, 123, 251,
 254
 Schweitzer, Albert 266
 Sekretariát pro jednotu křesťanů
 235, 268, 271
 Sekularizace 186, 262
 Selská válka 135, 136, 258
 Seuse, Heinrich 109, 255
 Siger Brabantský 108
 Silvestr I. 26, 76
 Silvestr II. 250
 Simonie 84, 85, 99, 252
 Slované 69
 Slovinci 68
 Socialismus 219
 Sociální nauka, katolická 214n,
 240n, 264, 271
 Söderblom, Nathan 211
 Somaskové 144
 Soul, světové shromáždění 272
 Spener, Filip Jakob 260
 Spojené národy 241, 269
 Společnost Srdce Ježíšova 198
 Spor o obrazy 248
 Spor o poslední večeři 250
 Spor o rity 152
 Sproll, biskup 228
 Srbové 68, 204n
 St. Denis 74
 St. Gallen 67, 138, 246
 Starokatolíci 194, 265, 272
 Starší 16, 53
 Stát a církve 82, 181, 197, 265
 Steylští misionáři 203
 Suetonius 19
 Supremační akt 158, 258
 Sutri 78
 Svatá říše římská národa
 německého 262
 Svatořečení 250
 Svátosti 142
 Svědkové Jehovovi 265
 Světová válka, první 266
 Světové 60, 62, 64
 Svoboda náboženství 175,
 196n, 232
 Svoboda svědomí 175, 195,
 232
 Svobodní zednáři 175, 217,
 261
 Syllabus 196n, 264
 Symmachus, senátor 57
 Šmalkaldské články 128
 Šmalkaldský spolek 133, 141,
 146
 Španělsko 141, 151, 156, 158,
 169, 257
 Špitální bratrstvo Ducha svatého
 198
 Štěpán II. 75, 247
 Štěpán V. 69
 Štěpán Uherský 250
 Štrasburg 138, 140
 Štýrsko 156
 Tacitus 19, 20, 54
 Taizé 271
 Talleyrand, biskup 182, 186
 Tankred 94, 96
 Tauler, Johannes 109, 110, 255
 Templáři, řád 97, 113, 251,
 255
 Teologie osvobození 238n,
 241, 271
 Terciáři, viz Třetí řád

- Terezie z Avily 177n, 259
 Tertullian 20, 22, 26, 33, 34,
 40, 42, 56
 Tetzel 129
 Teze Martina Luthera 127,
 130, 258
 Theatini 144
 Theodor z Mopsvestie 245
 Theodoret z Cyru 245
 Theodorich 51, 62, 64, 245
 Theodosius 37, 38, 57, 58, 59,
 244
 Theodotos Starší 35
 Thietmar z Merseburgu 70
 Thomasius, Christian 174
 Tillich, Paul 226, 269
 Tilly 156
 Tindal, Matthew 168
 Tolerance 175n
 Tomáš Akvinský 106, 107,
 108, 109, 121, 166, 254
 Tomáš Becket 253
 Tomáš Kempenský 110, 256
 Toulouse 244
 Tovaryšské spolky 264
 Tradice 142, 193
 Traián 20, 41, 53, 243
 Transsubstanciace 159, 250
 Trapisté 260
 Treuga Dei 250
 Trevír 89, 186
 Trident, koncil 137,
 140n, 231, 259
 Tripolis 97
 Trullanum 246n
 Tübinská škola 264
 Turci 95, 117, 144, 257, 261
 Tutu, biskup 271
 Třetí řád (terciáři) 104
 Třetí svět 272
 Tři kapitoly 245
 Třicetiletá válka 155, 156, 260
 Uctívání předků 152
 Uctívání relikvií 100, 142
 Uctívání svatých 100
 Učitel(ka) církve 179
 Uhry 81, 172, 249
 Ulrich z Augsburgu 250
 Ultramontanisté 191, 197
 Unam sanctam 113, 255
 Univerzity 107n, 187
 Uppsala 211, 235
 Urban II. 87, 94
 Urban VI. 114, 256
 Urban VIII. 165
 Valdenští 99, 100, 105, 253
 Valdštejn 156
 Valens, císař 61
 Valentin, gnostik 33
 Valerián 23
 Valla, Lorenzo 77, 123
 Vancouver 235
 Vandalové 60, 62, 244
 Vatikán 118, 190, 199, 218,
 220, 224, 265, 267
 Vatikánský koncil, první
 192n, 265
 druhý 211, 230n, 269
 Vendelín 67
 Verdunská smlouva 248
 Versailleská smlouva 209
 Vestfálský mír 156
 Vídeň 172, 202, 207, 261
 Vídeňský kongres 188, 201,
 262
 Vídeňský konkordát 257
 Vienne, koncil 113, 255
 Viklef Jan 125, 256
 Viktor III. 87
 Viktor Emanuel 190
 Vilém Dobyvatel 250
 Vincenc z Beauvais 108
 Vincenc z Pauly 203, 260

- Vincentinky 203, 260
 Vivarium 51, 246
 Vlastnictví 215
 Volební kapitulace 117, 132
 Voltaire 169, 175, 261
 Voršilky 144
 Vulgáta 244
 Východní Gótové 60, 62, 245
 Východní Řím, viz Konstantino-
 pol
 Výmarská republika 221, 266
 Vyznavačská církev 226, 227,
 267

 Wala, opat z Corbie 84
 Wannsee, konference 268
 Wardová, Marie 260
 Wartburg 132
 Weltenburg 67
 Werner, Zacharias 202
 Wesley, Charles a John 180, 261
 Widukind 248
 Wichern, Johann Heinrich 265
 Wilibrord 67, 79, 247
 Wilson, prezident 208, 209
 Windhorst 199
 Wittenberg 130, 132, 258
 Worms, říšský sněm 85, 126,
 134
 Wormský edikt 126
 Wormský konkordát 88, 251
 Wulfila 60, 243
 Wurm, biskup 229, 268

 Zachariáš, papež 74
 Základní společenství 239, 270
 Západ, křesťanský 29, 46, 70
 Západní Gótové 60, 61, 62, 64,
 244, 245
 Západořímská říše 245
 Zbožnost bible 98n
 Zenon 62

 Zikmund, král 114, 122, 257
 Zinzendorf 179, 261
 Zpověď 159
 Zug 138
 Zwingli 135, 138, 258

 Žebravé řády 159
 Žena v církvi 235, 241, 271,
 272
 Ženeva 138
 Židé 16, 18, 34, 43,
 52n, 95, 143, 174, 222, 226, 22
 7n, 243,
 256, 268, 271

EDIČNÍ ŘADA TEOLOGIE

ROLAND FRÖHLICH

Dva tisíce let dějin církve

Z německého originálu *Lebendige Kirchengeschichte:*

Die Erfahrung von 2000 Jahren

vydaného nakladatelstvím Herder, Freiburg im Breisgau, v roce 1990
přeložili Ondřej Bastl (kap. 1–7) a Tomáš Bastl (kap. 8).

Přebal a vazbu navrhla Anna Cuhrová

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

roku 2008 jako svou 833. publikaci

Odpovědný redaktor Břetislav Daněk

Vydání druhé. Stran 304

Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.

Doporučená cena 298 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

ISBN 978-80-7021-964-5